

De Werkelijkheid van Kranten

Een frameanalyse van de Duitse oorlogsinspanningen in de Eerste Wereldoorlog gerepresenteerd in het *Rotterdamsch Nieuwsblad*

Jesse Léger, 3213951
J.T.Leger@students.uu.nl
Begeleider: Dhr. van Eijnatten
Tweede lezer: dhr. Jonker
Cursus: Master Thesis Cultuurgeschiedenis
Datum: 29-06-12

Inhoudsopgave

Inleiding:	blz. 5
Inleiding	blz. 5
Historiografisch kader	blz. 6
Relevantie	blz. 8
Theorie en methodologie	blz. 9
Afbakening van het onderzoek	blz. 9
Hoofdstukindeling	blz. 10
Hoofdstuk 1 Theorie en methodologie: Een perspectief op de frameanalyse	blz. 12
1. Inleiding	blz. 12
2. De frameanalyse: Theorie en Methodologie	blz. 13
2.1 Theoretische benaderingen	blz. 13
2.2 Frameanalyse: een methode	blz. 18
3. Een frameanalyse met betrekking tot het <i>Rotterdamsch Nieuwsblad</i>	blz. 22
Hoofdstuk 2 1914, Van Aanslag tot Oorlog	blz. 24
1. Inleiding	blz. 24
2. Analyse	blz. 25
2.1 De nieuwsbronnen van het <i>Rotterdamsch Nieuwsblad</i>	blz. 25
2.2 Het begin van een wereldoorlog	blz. 28
2.3 De Duitsers betalen een hoge prijs in mensenlevens	blz. 30
2.4 Duitse barbaarsheid	blz. 31
3. Conclusie	blz. 37
Hoofdstuk 3 1916, Van Zeppelinaanval tot Duikbootoorlog	blz. 39
1. Inleiding	blz. 39
2. Analyse	blz. 40
2.1 Het westelijke front	blz. 40
2.2 Duitse en Amerikaanse verhoudingen	blz. 41
2.3 Duitse barbaarsheid?	blz. 46
2.4 De almachtige Britse vloot	blz. 49
2.5 De vredeskwestie	blz. 52
3. Conclusie	blz. 56
Hoofdstuk 4, 1917, Van Amerikaanse Oorlogsverklaring tot Vredesbepaling	blz. 58
1. Inleiding	blz. 58
2. Analyse	blz. 59
2.1 Het westelijk front	blz. 59
2.2 Duitse barbaarsheid	blz. 60
2.3 Geallieerde weerwraak	blz. 64
2.4 De Geallieerden en vrede	blz. 65

2.5 De oorlog met Amerika	blz. 67
2.6 De strijd tegen autocratie	blz. 69
2.7 Geen oneervolle vrede	blz. 71
2.8 De Duitsers op weg naar de overwinning	blz. 73
3. Conclusie	blz. 78

Conclusie:	blz. 80
------------	---------

Bibliografie:	blz. 85
---------------	---------

Inleiding

Inleiding

Te midden van wapengekletter werd Nederland begin augustus 1914 omringd door de Europese grootmachten Duitsland en Groot-Brittannië. Een oorlog begon naar aanleiding van de aanslag op Franz Ferdinand, aartshertog van Oostenrijk-Hongarije. De Servische nationalist Gavrilo Princip had op 28 juni 1914 de Oostenrijkse troonopvolger vermoord. Servië weigerde Oostenrijkse functionarissen op Servisch grondgebied toe te laten om een onderzoek uit te voeren naar de dood van de aartshertog. Het gevolg was een opeenvolging van oorlogsverklaringen. De Triple Alliantie (waaronder Duitsland en de Dubbelmonarchie behoorden, ook wel de Centralen genoemd) en de Triple Entente (waar Frankrijk, Groot-Brittannië en Rusland deel van uitmaakten, bekend als de Geallieerden) stonden tussen 1914 en 1918 met hun bondgenoten tegenover elkaar.¹

Nederland wilde te midden van de oorlogvoerende partijen zijn neutraliteit handhaven. De rechten en plichten van deze status van onpartijdigheid waren vastgelegd tijdens de Haagse vredesconferentie in 1907 en de Conferentie van Londen in 1909. De internationale wetgeving bepaalde dat neutrale landen zich onpartijdig moesten gedragen, territoriale integriteit kenden, vrijheid hadden op zee en ongehinderd konden handelen.²

Internationaal vastgestelde regels boden echter niet genoeg bescherming voor het waarborgen van de neutraliteit. Allereerst moesten de oorlogvoerende partijen de onpartijdigheid van de Nederland accepteren. België wilde aanvankelijk onzijdig blijven in augustus 1914, maar werd door Duitsland aangevallen. Nederland bood, door de geografische ligging met drie riviermondingen (de Rijn, de Maas en de Schelde) strategisch voordeel. Ook bezat het land een koloniaal rijk met natuurlijke bronnen zoals olie. De Nederlanders hadden echter het voordeel dat geen van de grootmachten (bijvoorbeeld Duitsland en Groot-Brittannië) het land in handen van de tegenpartij wilden zien.³

Ten tweede mocht het Nederlandse volk de neutraliteitsgedachte niet schaden en openlijk de kant van Duitsland of Groot-Brittannië kiezen. Vaak voelden politici, legerleiders, kranten, enzovoorts meer genegenheid voor één van de strijdende partijen. Historica Maartje

¹ Paul Moeyes, *Buiten Schot: Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914 – 1918* (Amsterdam 2001) 41 – 44, 54.

² Maartje M. Abbenhuis, *The Art of Staying Neutral: The Netherlands in the First World War, 1914 – 1918* (Amsterdam 2006) 17 – 19, 23 – 24.

³ Abbenhuis, *The Art of Staying Neutral*, 24 – 29.

Abbenhuis stelt zelfs dat veel Nederlanders, misschien niet openlijk, partij kozen.⁴ Toch probeerde de regering bijvoorbeeld kranten onder controle te houden door een censuur in te stellen.⁵ De overheid drong er begin augustus 1914 bij de hoofdredacties van dagbladen op aan geen van de oorlogvoerende partijen in een kwaad daglicht te stellen of partij te kiezen voor de Centralen of Geallieerden.⁶

Niet elke krant gaf gehoor aan de oproep van de overheid. De hoofdredacteur van *De Telegraaf*, J.D. Schröder, beweerde op 16 juni 1915 in een redactioneel commentaar, dat Duitsland uit een groep schurken bestond die de oorlog hadden veroorzaakt.⁷ Het dagblad speelde in op het gemoed van het voornamelijk Amsterdamse lezerspubliek.⁸

Amsterdam had handelsrelaties met markten overzee, waaronder Groot-Brittannië en het eigen koloniale rijk. De Amsterdammers kenden door deze handelsbelangen sympathie voor de Britten. In tegenstelling tot de Noord-Hollandse stad had Rotterdam meer profijt van de commercie met Duitsland. Via de Rijn werd handel met de oosterburen gedreven. De Rotterdammers zouden op basis van deze handelsbelangen volgens Abbenhuis, in tegenstelling tot de Amsterdammers, meer genegenheid voelen voor de Duisters.⁹

In dit onderzoek staat de analyse van de regionale krant, het *Rotterdamsch Nieuwsblad*, centraal. Mijn verwachting is dat de Rotterdamse krant, net als *De Telegraaf*, het gemoed van haar lezerspubliek vertolkte. Op basis van deze gedachte kan aangenomen worden, dat het dagblad een positief beeld van Duitsland weergaf. Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat de landelijke Rotterdamse kranten de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en *De Maasbode*, hoewel met zekere reserve, begrip toonden voor het standpunt van de Centralen.¹⁰ Mijn hoofdvraag luidt: Hoe representeerde het *Rotterdamsch Nieuwsblad* het Duitse volk en de Duitse oorlogsinspanningen tussen de jaren 1914 en 1918?

Historiografisch kader

Verskillende studies bespreken de Nederlandse neutraliteit in de Eerste Wereldoorlog. In het boek *The Art of Staying Neutral: The Netherlands in the First World War, 1914 – 1918* van Abbenhuis komen de beweegredenen van de Nederlandse overheid om geen partij te kiezen

⁴ Abbenhuis, *The Art of Staying Neutral*, 169 – 170.

⁵ Gerard Mulder, 'De redigerende hand. Stijl en ordening in de schrijvende journalistiek', in: Jo Bardoel, Chris Vos, Frank van Vree en Huub Wijffjes (ed.), *Journalistieke cultuur in Nederland* (Amsterdam 2009) 147.

⁶ Moeyes, *Buiten Schot*, 219.

⁷ Moeyes, *Buiten Schot*, 219, 225 – 227.

⁸ Huub Wijffjes, *Journalistiek in Nederland, 1850 – 2000: beroep, cultuur en organisatie* (Amsterdam 2004) 132.

⁹ Abbenhuis, *The Art of Staying Neutral*, 169 -170.

¹⁰ Maarten Scheider en Joan Hemels, *De Nederlandse krant 1618 – 1978. Van 'nieuwstydighe' tot dagblad* (Baarn 1979) 469.

voor de Triple Alliantie of de Triple Entente naar voren. Op militair gebied was Nederland geen concurrentie voor grootmachten als Duitsland en Groot-Brittannië. Wanneer het land zich bijvoorbeeld bij de Entente aansloot, zou Nederland overlopen kunnen worden door de Duitsers. Bovendien werd met beide partijen handel gedreven. De oorlog zou de Nederlandse handelsbelangen dus kunnen schaden.¹¹

Wel hadden legerleiders en ministers vaak voorkeur voor één van de oorlogvoerende partijen. Uit het boek *Buiten Schot: Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914 – 1918* van Paul Moeyes blijkt echter dat politici en het opperbevel met het oog op de neutraliteit van Nederland niet openlijk partij mochten kiezen. Ook verlangde de Nederlandse regering van bijvoorbeeld de hoofdredacties van kranten dat geen van de oorlogvoerende mogendheden in een kwaad daglicht zou worden gesteld. Hoewel redacties van nieuwsbladen vaak sympathie kenden voor één van de strijdende partijen, streefden toch de meeste dag- en weekbladen ernaar de Nederlandse neutraliteit niet in gevaar te brengen. Dergelijke kranten namen een onpartijdige toon aan in nieuwsverhalen.¹²

Verschillende oorlogvoerende partijen probeerden de pers in Nederland te beïnvloeden. *Een journalistiek geheim ontsluit* van Joan Hemels geeft weer dat Oostenrijk-Hongarije krantenartikelen in het land probeerde te publiceren om een positieve beeldvorming van de Dubbelmonarchie te stimuleren.¹³ Uit het boek *The Great War of Words. British, American, and Canadian Propaganda and Fiction, 1914 – 1933* van Peter Buitenhuis blijkt, dat niet alleen de Centralen de pers in neutrale landen probeerden te beïnvloeden. Ook de Geallieerden poogden invloed uit te oefenen op de kranten van onzijdige staten.¹⁴

De Eerste Wereldoorlog vroeg om professionalisering van de journalistieke cultuur. Het artikel ‘De redigerende hand. Stijl en ordening in de schrijvende journalistiek’¹⁵ van Gerard Mulder, het boek *Journalistiek in Nederland, 1850 – 2000: Beroep, Cultuur en Organisatie*¹⁶ en het artikel ‘Haagse kringen, Haagse vormen. Stijlverandering in politieke journalistiek’¹⁷ van Huub Wijffjes stellen dat redacties van Nederlandse kranten voor de oorlog klakkeloos informatie uit buitenlandse nieuwsbladen overnamen. Deze nieuwsbronnen

¹¹ Abbenhuis, *The Art of Staying Neutral*, 24 – 29.

¹² Moeyes, *Buiten Schot*, 208 – 225.

¹³ Joan Hemels, *Een journalistiek geheim ontsluit* (Apeldoorn 2010).

¹⁴ Peter Buitenhuis, *The Great War of Words: British, American and Canadian Propaganda and Fiction, 1914 – 1933* (Vancouver 1987).

¹⁵ Mulder, ‘De redigerende hand. Stijl en ordening in de schrijvende journalistiek’, 141 – 152.

¹⁶ Wijffjes, *Journalistiek in Nederland, 1850 – 2000*.

¹⁷ Huub Wijffjes, ‘Haagse kringen, Haagse vormen. Stijlverandering in politieke journalistiek’, in: Jo Bardoel, Chris Vos, Frank van Vree en Huub Wijffjes (ed.), *Journalistieke cultuur in Nederland* (Amsterdam 2009) 19 – 34.

waren tijdens het conflict niet meer te vertrouwen. Buitenlandse kranten stonden vaak achter de eigen overheidsinspanning of propageerden de gruweldaden van de tegenstanders. Redacteurs moesten de uitheemse berichtgeving analyseren op partijdige en negatieve inhoud voordat nieuwsverhalen in de eigen krant aangeboden konden worden. De nieuwsselectie moest beoordeeld worden, opdat de neutraliteitsgedachte niet ondergraven werd.

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* was door economische redenen afhankelijk van buitenlandse nieuwsagentschappen en kranten voor de informatievoorziening. In het boek *In vorm gegoten. Het Rotterdamsch Nieuwsblad in de negentiende eeuw* van H.J. Scheffer komt naar voren dat het dagblad het zich financieel niet kon veroorloven eigen correspondenten als informatiebron voor de buitenlandse politiek in dienst te hebben. Nieuwsagentschappen leverden bijvoorbeeld vaak informatie aan meerdere ondernemingen, waardoor de prijs voor kopij daalde. De redactie van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* verwerkte de aangeleverde kopij tot eindproduct.¹⁸

De Rotterdamse krant was opgebouwd uit een advertentie en redactioneel gedeelte. Redacteurs zorgden voor de samenstelling en vormgeving van het redactionele gedeelte waarin nieuws, voorlichting, opinie en ontspanningsliteratuur aan bod kwam. Enerzijds was het presenteren van nieuws de elementaire functie van de krant. Anderzijds leverde de redactie commentaar op dagelijkse gebeurtenissen, opiniërend of in de vorm van voorlichting. De ontspanningslectuur werd opgenomen voor de verkoopcijfers.¹⁹

Relevantie

Een specifiek onderzoek naar het *Rotterdamsch Nieuwsblad* komt in de bovengenoemde studies niet aan de orde. Ik zal met mijn analyse nagaan of deze Rotterdamse krant zich aan de eisen van de Nederlandse overheid hield en geen partij koos voor één van de oorlogvoerende mogelijkheden.

Het onderzoek naar de representatie van het Duitse volk en de Duitse oorlogsinspanningen is noodzakelijk om de verwachte sympathie met Duitsland in de Rotterdamse krant te ondersteunen of te verwerpen. Handelsbelangen konden volgens Moeyes en Abbenhuis van invloed zijn op de genegenheid voor één van de oorlogvoerende partijen. Wijffes geeft aan hoe de gemoedstoestand van bijvoorbeeld het Amsterdamse lezerspubliek (met haar anti-Duitse gevoelens) weerspiegeld was in de Amsterdamse krant, *De Telegraaf*.

¹⁸ Hendrik Jan Scheffer, *In vorm gegoten: het Rotterdamsch Nieuwsblad in de negentiende eeuw* ('s-Gravenhage 1981) 164-165, 183.

¹⁹ Scheffer, *In vorm gegoten*, 164.

De landelijke kranten de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en *De Maasbode* zouden sympathie tonen voor de Duitsers. Geanalyseerd moet worden of het regionale Rotterdamse dagblad dezelfde genegenheid vertoonde voor Duitsland.

Vernieuwend aan mijn onderzoek is dat ik de regionale Rotterdamse krant niet alleen op openlijke vooringenomenheid, maar ook aan de hand van een frameanalyse op subtiele bevooroordeeldheid bestudeer. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* was vanwege economische redenen voor de informatievoorziening afhankelijk van buitenlandse nieuwsagentschappen (bijvoorbeeld *Reuters* uit Groot-Brittannië, *Wolff* uit Duitsland, *Havas* uit Frankrijk en de *Associated Press* uit de Verenigde Staten) en kranten (bijvoorbeeld *The Times* uit Engeland, het Duitse *Berliner Tageblatt*, de Franse *Le Figaro* en het Belgische *Het Handelsblad* uit Antwerpen) om verslag te kunnen doen van de Eerste Wereldoorlog. Hoe kritisch ging de redactie van de Rotterdamse krant om met de buitenlandse nieuwsvoorziening? Werden er geen frames overgenomen? Aan de hand van een frameanalyse zal ik nagaan of de Rotterdamse krant subtiel vooringenomen was.

Theorie en methodologie

Een frame is een journalistiek hulpmiddel om de handelingen van personen, kwesties en gebeurtenissen te verklaren of uit te leggen. Dagbladschrijvers konden de realiteit omvormen tot een eigen specifieke waarheid en de werkelijkheid op verschillende manieren in een krantenbericht tot uitdrukking brengen.²⁰ In hoofdstuk 1 zal ik nader ingaan op de theorie en methodologie.

Afbakening van het onderzoek

Vanaf 1914 deed het *Rotterdamsch Nieuwsblad* op de voorpagina verslag van de oorlog. Een onderzoek naar alle hoofdartikelen van het dagblad tussen 1914 tot 1918 is te omvangrijk. Ik zal daarom mijn analyse beperken tot de periodes augustus tot en met november 1914, januari tot en met mei 1916 en maart tot en met juli 1917 en nagaan hoe de Rotterdamse krant het Duitse volk en de Duitse oorlogsinspanningen weergaf.

Eerst staat het begin van de oorlog, augustus tot en met november 1914, centraal. Hield het *Rotterdamsch Nieuwsblad* zich aan het verzoek van de Nederlandse regering om onpartijdigheid te betrachten? Hadden de Rotterdamse handelsbelangen met Duitsland

²⁰ Ebbe Grunwald en Verica Rupar, 'Capturing meaning-making in journalism', *Journalistica* 4/2 (2010) 48 – 55.

invloed op het beeld van het Duitse volk en de Duitse oorlogsinspanningen? Hoe werd gereageerd op de Duitse aanval op het onzijdige België?

Ten tweede ga ik nader in op de periode januari tot en met mei 1916. In dit jaar speelde de Duitse duikbootpolitiek een grote rol in de wereldoorlog. In februari 1915 had Duitsland de wateren rondom Groot-Brittannië tot oorlogszone verklaard. Duitse onderzeeërs torpedeerden ook neutrale schepen, hoewel volgens de internationale regels voor de status van onpartijdigheid alleen vijandige schepen aangevallen mochten worden.²¹ Bovendien vielen onderzeeboten geallieerde passagiersschepen met onschuldige slachtoffers aan. Op 7 mei 1915 was het Britse vaartuig de *Lusitania* tot zinken gebracht, waardoor Amerikaanse staatsburgers de dood vonden.²² De aanvallen op onzijdige schepen en onschuldige slachtoffers hielden aan in 1916. Een Duitse onderzeeër bracht bijvoorbeeld in maart het Nederlandse schip *Tubantia* tot zinken.²³ Welk effect had de duikbootpolitiek op de representatie van de Duitse oorlogsinspanningen in het *Rotterdamsch Nieuwsblad*?

Als laatste komt de periode van maart tot juli 1917 aan bod. Vanaf 6 april 1917 namen de Verenigde Staten deel aan de Eerste Wereldoorlog. Eerder had Amerika nog de status van neutraal land. Nederland had steun gehad aan de grootmacht op het gebied van de internationale rechten van onpartijdigheid.²⁴ Was de toetreding van de Verenigde Staten tot de Eerste Wereldoorlog van invloed op de krantenartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad*? Werd de kwestie als positief ervaren?

Hoofdstukindeling

Dit onderzoek is onderverdeeld in vier hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk zal ik dieper ingaan op de theoretische en methodologische beslissingen die ik genomen heb ten aanzien van de frameanalyse. Onder andere zullen de diversiteit betreffende het frameonderzoek en de verdeeldheid binnen het paradigma besproken worden. In het tweede hoofdstuk zal ik de opbrengst van de frameanalyse met betrekking tot de krantenartikelen tussen augustus en november 1914 presenteren. Hoe werd de Duitse aanval op België verklaard in het *Rotterdamsch Nieuwsblad*?

In het derde hoofdstuk komt de periode van januari tot en met april 1916 aan bod. Welke invloed had de Duitse duikbootpolitiek op de representatie van de Duitse

²¹ Abbenhuis, *The Art of Staying Neutral*, 126.

²² Moeyes, *Buiten Schot*, 198.

²³ Hubert P. van Tuyll van Serooskerken, *The Netherlands and World War I: espionage, diplomacy and survival* (Leiden 2001) 159.

²⁴ Van Tuyll van Serooskerken, *The Netherlands and World War I*, 178.

oorlogsinspanningen in het Rotterdamse dagblad? Het laatste hoofdstuk bevat een analyse van de periode maart tot juli 1917. Amerika raakte op 6 april 1917 betrokken bij de oorlog. Werd de toetreding van de Verenigde Staten positief of negatief uitgelegd in de krantenartikelen?

Tot slot zal mijn conclusie ingaan op de representatie van het Duitse volk en oorlogsinspanning gedurende de verschillende geanalyseerde periodes in de Eerste Wereldoorlog. Welk effect hadden de ontwikkelingen in de oorlog op het beeld van Duitsland? Kan aan de hand van de jaren 1914, 1916 en 1917 beweerd worden dat het beeld van het Duitse volk en de Duitse oorlogsinspanningen in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* veranderde of hetzelfde bleef? Kan op basis van de Rotterdamse handelsbelangen en sympathie voor Duitsland beweerd worden dat het dagblad pro-Duits was?

Hoofdstuk 1 Theorie en methodologie: Een perspectief op de frameanalyse

1. Inleiding

Tegenwoordig hebben wij op verschillende manieren toegang tot het nieuws. Journalisten doen bijvoorbeeld in krantenartikelen, op televisie, of op internet verslag van datgene wat speelt in de wereld en verstrekken informatie over belangrijke gebeurtenissen en kwesties op sociaal, economisch en politiek gebied.²⁵ Wij zijn afhankelijk van zulke nieuwsorganen om dergelijke kennis tot ons te kunnen nemen, omdat wij niet de hele wereld direct zelf en persoonlijk kunnen ervaren.²⁶ De eurocrisis en verschillende oorlogssituaties zouden ons bijvoorbeeld zonder kranten niet ter ore zijn gekomen.

Geeft de krant echter een objectief beeld van de realiteit weer? Dagbladschrijvers en andere nieuwsprofessionals selecteren informatie uit de overvloed aan kennis over de wereld en concentreren zich op gebeurtenissen en kwesties met nieuwswaarde.²⁷ Redacteurs zullen geen krantenartikelen publiceren die niet interessant genoeg zijn om aan te slaan bij het lezerspubliek.²⁸ Door belang te hechten aan bepaalde nieuwsitems beïnvloeden journalisten onze kennis over de wereld (en dus ons beeld van de realiteit) met nieuwsverhalen.

Daarnaast oefenen nieuwsprofessionals invloed uit op ons beeld van de werkelijkheid door de manier waarop een nieuwsitem gepresenteerd wordt in de krant. Een frame is een subtiel journalistiek hulpmiddel om het handelen van personen, nieuwskwesties of gebeurtenissen in een eigen specifieke waarheid of nieuwsverhaal uit te leggen of te verklaren.²⁹ De realiteit kan op verschillende manieren tot uitdrukking komen door sommige eigenschappen van een nieuwskwestie te benadrukken en andere details in een krantartikel te negeren.³⁰

²⁵ Arthur Asa Berger, *Media analysis techniques* (Los Angeles 2012) 181 – 185, 238, 245.

²⁶ Rebecca Carrier, 'History of Mass Communication', in: John R. Baldwin, Stephen D. Perry en Mary Anne Moffitt (ed.), *Communication Theories for Everyday Life* (Boston 2004) 188 – 192.

²⁷ Berger, *Media analysis techniques*, 181 – 185.

²⁸ Grunwald, 'Capturing meaning-making in journalism', 58.

²⁹ Werner J. Severin en James W. Tankard jr., *Communication Theories: origins, methods, and uses in the mass media* (New York 2012) 278, zie ook James W. Tankard jr., 'The Empirical Approach to the Study of Media Framing', in: Stephen D. Reese, Oscar H. Gandy jr. en August E. Grant (ed.), *Framing Public Life: Perspectives on Media and Our Understanding of the Social World* (New Jersey 2001) 95.

³⁰ Grunwald, 'Capturing meaning-making in journalism', 48 – 55.

Werner J. Severin en James W. Tankard definiëren een frame als: ‘a central organizing idea for news content that supplies a context and suggests what the issue is through the use of selection, emphasis, exclusion, and elaboration.’³¹ Kranten in de Verenigde Staten maakten bijvoorbeeld tussen de Tweede Wereldoorlog en de jaren 1990 gebruik van frames met betrekking tot homoseksualiteit. Krantenartikelen negeerden homofilie of presenteerden een veralgemeniseerd beeld van de problemen, welke gepaard gingen met homoseksualiteit.³²

Ik zal de frames in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* onderzoeken aan de hand van een frameanalyse. Het paradigma wordt door geleerden op verschillende manieren ingevuld zonder dat er één vastgestelde manier bestaat om frames te bestuderen.³³ Stephen D. Reese stelt zelfs dat de definitieve framestudie nooit gevonden zal worden. Een frame is vanuit verschillende perspectieven te benaderen.³⁴

In dit hoofdstuk zal ik verklaren hoe ik de frameanalyse ga inzetten met betrekking tot mijn onderzoek naar het Rotterdamse dagblad. Ik zal op theoretisch en methodologisch gebied uitleggen hoe ik de hoofdartikelen van de krant ga analyseren. Enerzijds komen de verschillende theoretische visies (een kritische, constructionistische en psychologische benadering) met betrekking tot frames aan bod. Anderzijds behandel ik de deductieve en inductieve methoden om een frameanalyse uit te voeren.

2. De frameanalyse: Theorie en Methodologie

2.1 Theoretische benaderingen

De betekenis van een frame ten opzichte van de realiteit kan op verschillende posities binnen het communicatieproces bepaald worden.³⁵ Politieke partijen, politici of non-gouvernementele organisaties kunnen frames bevorderen om publieke steun voor hun belangen of posities te verwerven.³⁶ Journalisten kunnen een frame vanuit een eigen perspectief presenteren binnen

³¹ Severin, *Communication Theories*, 277.

³² Carol M. Liebler, Joseph Schwartz en Todd Harper, ‘Queer Tales of Morality: The Press, Same-Sex Marriage, and Hegemonic Framing’, *Journal of Communication* 59 (2009) 655.

³³ Stephen D. Reese, ‘Prologue — Framing Public Life: A Bridging Model for Media Research’, in: Stephen D. Reese, Oscar H. Gandy jr. en August E. Grant (ed.), *Framing Public Life: Perspectives on Media and Our Understanding of the Social World* (New Jersey 2001) 7, zie ook Claes H. de Vreese, ‘New Avenues for Framing Research’, *American Behavioral Scientist* 56/3 (2012) 367.

³⁴ Stephen D. Reese, ‘Finding Frames in a Web of Culture: The Case of the War on Terror’, in: Paul D’Angelo en Jim A. Kuypers (ed.), *Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives* (New York 2010) 17.

³⁵ Robert M. Entman, ‘Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm’, *Journal of communication* 43/4 (1993) 52.

³⁶ Bertram T. Scheufele en Dietram A. Scheufele, ‘Of Spreading Activation, Applicability, and Schemas: Conceptual Distinctions and Their Operational Implications for Measuring Frames and Framing Effects’, in: Paul D’Angelo en Jim A. Kuypers (ed.), *Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives* (New York 2010) 111 – 112.

een nieuwsverhaal, op basis van verschillende nieuwsbronnen of verhalen van politieke actoren. Nieuwsprofessionals kunnen bijvoorbeeld verschillende politieke visies naast elkaar afwegen in een krantenartikel.³⁷ De politieke inslag van de krant of de plaats waar de krant gedrukt worden, kunnen een dagbladschrijver bovendien aanzetten frames van bepaalde politieke actoren te negeren of juist te benadrukken.³⁸

Neemt de krantenlezer de geconstrueerde frames (verklaringen voor het handelen van personen, nieuwskwesties en gebeurtenissen) zomaar uit krantenberichten over? De ontvanger zou beïnvloed kunnen worden door het weergegeven nieuwsverhaal.³⁹ De individuele lezer zou echter ook een eigen betekenis kunnen geven aan de door journalisten gevormde realiteit, doormiddel van de interactie tussen nieuwsframes en de eigen ervaringen, kennis of geloof.⁴⁰ Bovendien kunnen frames in een cultuur gepositioneerd zijn.⁴¹

Politieke actoren en frames

Het kritische onderzoeksmodel gaat uit van het gegeven dat politieke actoren de betekenis van frames bepalen. Met een frame kan een politieke elite de veronderstellingen over hoe te leven, handelen en denken binnen de samenleving bevorderen en een visie of ideeën over het functioneren van de maatschappij opleggen aan andere culturele, economische of politieke groepen.⁴² Het concept hegemonie, dat verwijst naar het proces waarin de dominante groep een andere groep in de samenleving aanzet tot de acceptatie van een ondergeschikte positie, staat centraal.⁴³

Politieke, economische of sociale machthebbers construeren frames met het doel de publieke opinie van de maatschappij te beheersen⁴⁴ of de bestaande politieke, economische en culturele machtsverhoudingen binnen de samenleving in stand te houden. Frames hebben een normaliserende functie.⁴⁵ Zonder vragen te stellen en zich daarvan bewust te zijn neemt de massa de frames van de dominante groep over. Mensen kunnen overtuigd worden te leven

³⁷ Regina G. Lawrence, 'Researching Political News Framing: Established Ground and New Horizons', in: Paul D'Angelo en Jim A. Kuypers (ed.), *Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives* (New York 2010) 266 – 267.

³⁸ Baldwin van Gorp, 'Strategies to Take Subjectivity Out of Framing Analysis', in: Paul D'Angelo en Jim A. Kuypers (ed.), *Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives* (New York 2010) 86.

³⁹ Entman, 'Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm', 52.

⁴⁰ Marie Hardin en Erin Whiteside, 'Framing Through a Feminist Lens: A Tool in Support of an Activist Research Agenda', in: Paul D'Angelo en Jim A. Kuypers (ed.), *Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives* (New York 2010) 314.

⁴¹ Reese, 'Prologue — Framing Public Life: A Bridging Model for Media Research', 12.

⁴² Reese, 'Finding Frames in a Web of Culture: The Case of the War on Terror', 19, 37.

⁴³ Katherine Miller, *Communication Theories: Perspectives, Processes, and Contexts* (New York 2005) 73.

⁴⁴ Reese, 'Finding Frames in a Web of Culture: The Case of the War on Terror', 19, 37.

⁴⁵ Hardin, 'Framing Through a Feminist Lens', 314 – 315.

naar regels en ideeën van de elite, zonder andere visies of ideeën te overwegen. De vanuit de machtselite geconstrueerde verhalen worden eigen gemaakt, maar gaan ook in tegen het eigen belang van andere groepen binnen de samenleving. De ondergeschikte positie wordt bevestigd.⁴⁶

De media kunnen worden ingezet om de ideeën van de machthebbers aan andere groepen binnen de maatschappij over te dragen.⁴⁷ Journalisten zouden de rol van passieve doorgeefluiken hebben. Deze nieuwsprofessionals zouden de frames slechts via de media doorspelen aan het ontvangende publiek, zonder deze geconstrueerde verhalen te beïnvloeden of aan te passen.⁴⁸

Journalisten en frames

Kunnen journalisten ook een andere rol vervullen ten opzichte van frames binnen het communicatieproces? Zijn dagbladschrijvers slechts doorgeefluiken?⁴⁹ In tegenstelling tot het kritische paradigma kan binnen de constructionistische visie een journalist een eigen interpretatie op de werkelijkheid geven.⁵⁰ Het constructionisme heeft betrekking op het proces waarbij individuen of groepen actief vanuit verschillende informatiebronnen de sociale, economische of politieke realiteit uitleggen of verklaren.⁵¹

Nieuwsprofessionals selecteren uit de veelheid aan beschikbare informatie over kwesties, gebeurtenissen of personen een onderwerp voor de constructie van een nieuwsverhaal.⁵² Dagbladschrijvers kunnen in het krantenartikel de frames van de informatiebronnen (bijvoorbeeld de politieke actoren of wetenschappelijk onderzoek) overnemen of het handelen van personen, gebeurtenissen of kwesties op een eigen manier uitleggen (oftewel de realiteit verklaren).⁵³

Hypothetisch gezien kan de positie van asielzoekers op verschillende manieren in kranten weergegeven worden. In tijden van economische crisis kunnen dagbladschrijvers allereerst inspelen op de bezuinigingen op het asielzoekersbeleid van de overheid.

⁴⁶ Joseph R. Blaney en Arnold S. Wolfe, 'Critical Theories of How Media Shape Culture, Values, and Perspectives', in: John R. Baldwin, Stephen D. Perry en Mary Anne Moffitt (ed.), *Communication Theories for Everyday Life* (Boston 2004) 261 -262.

⁴⁷ Blaney, 'Critical Theories of How Media Shape Culture, Values, and Perspectives', 260.

⁴⁸ Reese, 'Finding Frames in a Web of Culture: The Case of the War on Terror', 19, 37.

⁴⁹ Matthew C. Nisbet, 'Knowledge Into Action: Framing the Debates Over Climate Change and Poverty', in: Paul D'Angelo en Jim A. Kuypers (ed.), *Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives* (New York 2010) 47.

⁵⁰ Lawrence, 'Researching Political News Framing: Established Ground and New Horizons', 266 – 267.

⁵¹ Van Gorp, 'Strategies to Take Subjectivity Out of Framing Analysis', 84, zie ook Miller, *Communication Theories: Perspectives, Processes, and Contexts*, 27 – 28.

⁵² Hardin, 'Framing Through a Feminist Lens', 315.

⁵³ Lawrence, 'Researching Political News Framing: Established Ground and New Horizons', 266 – 267.

Overheidsgeld kan misschien nuttiger geïnvesteerd worden. Journalisten kunnen op basis van het regeringsbeleid de hoge overheidskosten voor een asielzoeker in een krantenartikel benadrukken. Daarnaast kunnen nieuwsprofessionals aan de hand van wetenschappelijk onderzoek inspelen op de treurige levensomstandigheden van asielzoekers. Een asielzoeker moest misschien het land van herkomst ontvluchten door politieke, economische of sociale redenen. In het nieuwsbericht kan de dagbladschrijver een beeld van medelijden construeren. De journalisten kunnen op basis van verschillende informatiebronnen de sociale, politieke of economische realiteit in nieuwsverhalen verklaren. De frames van deze informatiebronnen kunnen echter ook door nieuwsprofessionals worden aangepast⁵⁴ of genegeerd.⁵⁵

Krantenlezers hoeven niet klakkeloos de geconstrueerde realiteit in dagbladen over te nemen. Hoewel nieuwsverhalen de opvatting van het ontvangende publiek beïnvloeden, construeren de ontvangers een eigen betekenis van nieuwsframes. De krantenlezer kan over de interpretatie van de journalist met betrekking tot de realiteit debatteren met anderen en deze verklaring integreren met eigen ervaringen.⁵⁶

Ontvangers en frames op individueel niveau

Naast de sociale constructie van betekenis, kan ook op individueel niveau de betekenis van een frame bepaald worden. De cognitieve of psychologische benadering verklaart dat interactie plaatsvindt tussen de cognitieve schema's van de individuele ontvanger en het binnenkomende nieuwsverhaal. Frames (in dit geval cognitieve frames genoemd) spreken waarden (bijvoorbeeld op religieus of ideologisch gebied) of bestaande gevoelens bij de krantenlezer aan. De wisselwerking tussen het frame en bestaande cognitieve schema's zetten de ontvanger aan om een nieuwskwestie, gebeurtenis of handelingen van personen op een bepaalde manier te interpreteren.⁵⁷ Een cognitief onderzoek binnen de frameanalyse richt zich op het effect van frames op de individuele ontvanger van nieuwsmedia.⁵⁸

Cultuur en frames

In tegenstelling tot het cognitieve frame wordt met het culturele frame (een frame gepositioneerd in een cultuur) een grotere groep mensen (met gedeelde culturele ideeën)

⁵⁴ Lawrence, 'Researching Political News Framing: Established Ground and New Horizons', 266 – 267.

⁵⁵ De Vreese, 'New Avenues for Framing Research', 368.

⁵⁶ Hardin, 'Framing Through a Feminist Lens', 315.

⁵⁷ Nisbet, 'Knowledge Into Action: Framing the Debates Over Climate Change and Poverty', 47, zie ook Reese, 'Prologue — Framing Public Life: A Bridging Model for Media Research', 12.

⁵⁸ Hardin, 'Framing Through a Feminist Lens', 314.

aangezet de sociale en politieke realiteit op een bepaalde manier te verklaren.⁵⁹ Aan de hand van culturele elementen (mythes, waarden, verhalen, archetypen, enzovoorts) kan een frame een nieuwskwestie, gebeurtenis of handelingen van personen uitleggen.⁶⁰

Het archetype van de schurk kan bijvoorbeeld functioneren als frame om het probleem van armoede betekenis te geven. Bandieten zouden misbruik maken van het sociale welvaartssysteem door, zonder een financiële bijdrage te leveren, te profiteren van de sociale zekerheid. De culturele ingrediënten van het frame stimuleren het ontvangende publiek een negatieve verklaring te geven aan de armoedekwestie. Het armoedeprobleem ontstaat door exploiterende ellendelingen, die geen oog hebben voor hun medemens.⁶¹

Binnen onze eigen cultuur is het lastig om frames te onderzoeken. Een analist moet zich bewust zijn van gedeelde culturele ideeën, waarden, normen en verhalen om een effectieve frameanalyse uit te kunnen voeren. Onderzoekers kunnen de kwesties of gebeurtenissen die vanuit vanzelfsprekende culturele denkbeelden worden verklaard en uitgelegd over het hoofd zien.⁶²

Verskillende typen frames

Op basis van de positie van frames binnen het communicatieproces kunnen ook verschillende typen frames worden onderscheiden. Deelnemers aan een politiek debat brengen bijvoorbeeld *advocacy* (pleidooi) frames naar voren. Politieke actoren kunnen een pleidooiframe inzetten om het ontvangende publiek te beïnvloeden hun belangen te steunen, zonder dat dagbladschrijvers vragen stellen bij of aanpassingen aanbrengen in het geconstrueerde verhaal.⁶³

Het journalistieke frame is van het pleidooi frame te onderscheiden. Nieuwsprofessionals kunnen in hun krantenartikelen de geconstrueerde verhalen van politieke actoren negeren of juist inspelen op de uitgelegde sociale en politieke realiteit.⁶⁴ Bovendien kunnen journalisten een eigen invulling aan nieuwsverhalen geven door elementen van een kwestie of gebeurtenis te benadrukken en andere details te negeren of te bagatelliseren. In kranten in de Verenigde Staten tussen de Tweede Wereldoorlog en de jaren 1990 werd nooit

⁵⁹ Reese, 'Prologue — Framing Public Life: A Bridging Model for Media Research', 12.

⁶⁰ Van Gorp, 'Strategies to Take Subjectivity Out of Framing Analysis', 86.

⁶¹ Van Gorp, 'Strategies to Take Subjectivity Out of Framing Analysis', 85 – 87.

⁶² Van Gorp, 'Strategies to Take Subjectivity Out of Framing Analysis', 87 – 88.

⁶³ De Vreese, 'New Avenues for Framing Research', 368.

⁶⁴ De Vreese, 'New Avenues for Framing Research', 368 – 369.

beschreven hoe liefdevol homo-ouders voor hun kinderen waren tijdens de opvoeding. Eerder werd aangekaart hoe homofilie het traditionele heterohuwelijk aantastte.⁶⁵

Ook het culturele en cognitieve frame zijn van elkaar te onderscheiden. Het cognitieve frame zorgt voor interactie tussen de cognitieve schema's van een individuele krantenlezer en het overgedragen nieuwsverhaal in de media. Deze wisselwerking roept bij individuen bepaalde gevoelens op of spreekt zekere denkbeelden aan, waardoor een frame op individueel niveau betekenis krijgt.⁶⁶ Bij het culturele frame worden breed gedeelde culturele elementen ingezet om kwesties, gebeurtenissen of handelingen van personen te verklaren. Een grotere groep mensen wordt, door vanzelfsprekende culturele ideeën aan te spreken, aangezet op een bepaalde manier over een kwestie te denken.⁶⁷

Samenvatting

In deze paragraaf zijn drie onderzoeksmodellen naar voren gekomen, die verklaren hoe een frame op een bepaalde positie binnen het communicatieproces betekenis krijgt. Het kritische paradigma veronderstelt dat politieke actoren van invloed zijn op de manier waarop frames de realiteit verklaren. Journalisten verklaren in de constructionistische visie aan de hand van verschillende nieuwsbronnen het handelen van personen, gebeurtenissen of kwesties in een nieuwsverhaal. Binnen de cognitieve benadering bepaalt de interactie tussen krantenartikelen en de cognitieve schema's van een individuele ontvanger de betekenis van het frame. Ook kunnen frames gepositioneerd zijn in cultuur.

2.2 Frameanalyse: een methode

Een deductieve frameanalyse

Een frameanalyse kan op een inductieve of deductieve manier plaatsvinden. Een deductieve analyse vindt plaats aan de hand van vooraf gedefinieerde *generic* (algemene) frames.⁶⁸ Deze frames komen vaak voor in het nieuws kunnen in relatie tot verschillende nieuwskwesties en gebeurtenissen geïdentificeerd worden.⁶⁹ Vier voorbeelden zijn het economische gevolframe, het verantwoordelijkheidsframe, het moreel-ethische frame en het conflictframe. Frames die niet vooraf gedefinieerd worden als prioriteit, kunnen in het eigenlijke onderzoek

⁶⁵ Liebler, 'Queer Tales of Morality: The Press, Same-Sex Marriage, and Hegemonic Framing', 657, 660.

⁶⁶ Nisbet, 'Knowledge Into Action: Framing the Debates Over Climate Change and Poverty', 47, zie ook Reese, 'Prologue — Framing Public Life: A Bridging Model for Media Research', 12.

⁶⁷ Van Gorp, 'Strategies to Take Subjectivity Out of Framing Analysis', 84 – 89.

⁶⁸ Holli A. Semetko en Patti M. Valkenburg, 'Framing European Politics: A Content Analysis of Press and Television News', *Journal of Communication* 50/2 (2000) 94-95.

⁶⁹ De Vreese, 'New Avenues for Framing Research', 368.

over het hoofd worden gezien. Het doel van deze handelwijze is de omvang van de frames in de artikelen te ontdekken.⁷⁰

Het economische gevolgframe doet verslag van een gebeurtenis of probleem in termen van de gevolgen die de kwestie op economisch gebied heeft voor individuen, groepen, regio's of landen. Het verantwoordelijkheidsframe presenteert een gebeurtenis of probleem op een dusdanige manier dat de oorzaak of oplossing voor de kwestie wordt toegeschreven aan een overheid, groep of individu.⁷¹ Het moreel ethische frame beoordeelt een kwestie, handelingen van personen of gebeurtenis op goed of fout. Het conflictframe geeft de strijd weer tussen verschillende politieke actoren (bijvoorbeeld de verkiezingsstrijd tussen verschillende politieke partijen).⁷²

Nieuwsverhalen kunnen naast het *generic* (algemene) frame een *issue-specific* (kwestie-specifieke) frame bevatten.⁷³ Journalisten kunnen bijvoorbeeld het conflictframe in nieuwsverhalen gebruiken om de tegengestelde visies met betrekking tot het tegengaan van klimaatverandering weer te geven. Daarnaast kan een *issue-specific* frame worden toegepast op de klimaatkwestie. Het *public health* frame biedt inzicht in de invloed van klimaatverandering op de gezondheid van de mens. Ziektes, allergieën en andere gezondheidsproblemen kunnen ontstaan. Binnen het wetenschappelijke debat over klimaatverandering ligt niet voor de hand, dat een argument over het welzijn van de mens wordt aangevoerd. Omdat het *public health* frame specifiek verband houdt met de klimaatverandering, kan het frame onderscheiden worden van het algemene type.⁷⁴

Een inductieve frameanalyse

De inductieve benadering houdt in dat nieuws met een open blik bekeken wordt, om de mogelijke voorkomende frames in nieuwsverhalen aan het licht te brengen. Baldwin van Gorp geeft aan dat frames zich in een krantenbericht voordoen aan de hand van een framepakket, oftewel een geïntegreerde structuur van frame *devices* (middelen) en een reeks redenering *devices*. Het framepakket illustreert de manier waarop een frame in werking treedt om een kwestie, gebeurtenis, of gedrag van een persoon te verklaren of uit te leggen.⁷⁵

⁷⁰ Semetko, 'Framing European Politics', 94-96.

⁷¹ Semetko, 'Framing European Politics', 96.

⁷² Nisbet, 'Knowledge Into Action: Framing the Debates Over Climate Change and Poverty', 52.

⁷³ Claes H. de Vreese, 'Framing the Economy: Effects of Journalistic News Frames', in: Paul D'Angelo en Jim A. Kuypers (ed.), *Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives* (New York 2010) 189 – 190.

⁷⁴ Nisbet, 'Knowledge Into Action: Framing the Debates Over Climate Change and Poverty', 58.

⁷⁵ Van Gorp, 'Strategies to Take Subjectivity Out of Framing Analysis', 91 – 92.

Een inductieve analyse begint met de identificatie de frame en redenering *devices*.⁷⁶ Frame *devices* zijn in de woorden van Reese specifieke linguïstische constructies die frames overbrengen. Voorbeelden van deze communicerende middelen zijn metaforen, pakkende zinnen,⁷⁷ toespelingen op de geschiedenis, cultuur of literatuur.⁷⁸ Deze zichtbare kenmerken van frames bevatten vertekende informatie over kwesties, het gedrag van personen of gebeurtenissen⁷⁹ en bepalen de onderliggende betekenis van frames.⁸⁰ Van Gorp oppert een overzicht op te stellen van de frame *devices*, zodat kan worden nagedacht over de manier waarop deze communicerende middelen met elkaar verbonden zijn en een frame betekenis geven. Deze zichtbare kenmerken van frames zijn gemakkelijk in krantenartikelen terug te vinden.⁸¹

Daarnaast moeten de redenering *devices* aan het licht worden gebracht, die verwijzen naar de manieren waarop een frame kan functioneren om een kwestie of het gedrag van personen te verklaren. Het ontvangende publiek wordt aangezet de sociale en politieke realiteit vanuit een bepaalde optiek te benaderen. Redenering *devices* bevorderen een specifieke interpretatie van het frame door bijvoorbeeld meer nadruk te leggen op de consequenties of oorzaken van de beschreven kwestie.⁸² Frames kunnen de werkelijkheid eveneens verklaren door aan te tonen wie of wat verantwoordelijk is voor een probleem of wat de oplossingen zijn voor een kwestie.⁸³ Niet alle opgesomde redenering *devices* hoeven binnen een mediatekst naar voren te komen.⁸⁴

Na het identificeren van de frame en redenering *devices* moeten beide middelen aan een specifiek framepakket verbonden worden. Het frame maakt het framepakket (de geïntegreerde structuur van frame en redenering *devices*) tot een logisch en samenhangend geheel.⁸⁵ Een lijst moet worden opgesteld met de verschillende in krantenartikelen ontdekte frames. Door een aantal krantenartikelen opnieuw te bekijken en af te zetten tegen de framelijst kan gecontroleerd worden of alle frames aan het licht zijn gebracht.⁸⁶ Wanneer

⁷⁶ Van Gorp, 'Strategies to Take Subjectivity Out of Framing Analysis', 91.

⁷⁷ Reese, 'Finding Frames in a Web of Culture: The Case of the War on Terror', 19, zie ook de Vreese, 'New Avenues for Framing Research', 367.

⁷⁸ Nisbet, 'Knowledge Into Action: Framing the Debates Over Climate Change and Poverty', 49.

⁷⁹ De Vreese, 'New Avenues for Framing Research', 367.

⁸⁰ Nisbet, 'Knowledge Into Action: Framing the Debates Over Climate Change and Poverty', 49.

⁸¹ Reese, 'Prologue — Framing Public Life: A Bridging Model for Media Research', 16, zie ook Tankard, 'The Empirical Approach to the Study of Media Framing', 101 – 102.

⁸² Van Gorp, 'Strategies to Take Subjectivity Out of Framing Analysis', 91 – 92.

⁸³ Entman, 'Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm', 52 – 53.

⁸⁴ Van Gorp, 'Strategies to Take Subjectivity Out of Framing Analysis', 91 – 92.

⁸⁵ Van Gorp, 'Strategies to Take Subjectivity Out of Framing Analysis', 91 – 93, 96.

⁸⁶ Tankard, 'The Empirical Approach to the Study of Media Framing', 101 – 102.

blijkt dat niet alle frame *devices* geïdentificeerd zijn, kan in het krantenartikel een frame voorkomen dat nog niet onthuld is. Ook kan een krantenartikel geen frame bevatten.⁸⁷

Twee aandachtspunten moeten in het achterhoofd gehouden worden: allereerst begint de inductieve analyse voor het ontdekken van frames met losjes gedefinieerde vooroordelen over het handelen van personen, kwesties en gebeurtenissen. Het nadeel van de methode is dat de handelwijze intensief en vaak op kleine voorbeelden gebaseerd is.⁸⁸ Ten tweede moet de subjectiviteit van de frameanalyse beperkt worden. Frames kunnen niet op basis van willekeurige krantenartikelen aan het licht gebracht worden. Dagbladen verschijnen op verschillende dagen in de week. Door een aantal vaste dagen te kiezen om de artikelen te bestuderen wordt het onderzoek steeds op dezelfde basis uitgevoerd en de willekeur teruggedrongen. De subjectiviteit van de inductieve analyse wordt beperkt.⁸⁹

Een voorbeeld bij deze manier van frameonderzoek is de studie van Loubna Skalli naar Marokkaanse kranten. Zij concentreerde zich niet op de effecten van frames op het ontvangende publiek, maar analyseerde eerder hoe een professionele nieuwselite het politieke leiderschap van vrouwen aan de hand van frames uitlegde. Welke gebieden van expertise werden met het vrouwelijk leiderschap geassocieerd? Hoe werden de kwalificaties en prestaties van vrouwen weergegeven?⁹⁰

Veel nieuwsprofessionals negeerden de aanwezigheid van vrouwen op plekken van besluitvorming of demoniseerden de vrouwen aan de hand van spreekwoorden of grappen. Dagbladschrijvers lieten de namen van vrouwelijke politici achterwege, of zetten vraagtekens bij de vaardigheden van de vrouwen in kwestie. Journalisten gebruikten culturele verwijzingen naar patriarchie en misogynie. De leeftijd van een jonge vrouwelijke minister van gezondheid werd nooit genoemd, zodat haar leeftijd verbonden kon worden aan haar onkunde mee te regeren. Haar oom, lid van de overheid, moest haar beschermen. Kortom, volgens Marokkaanse kranten kon een vrouw zich niet redden in de mannelijke wereld van politiek.⁹¹

Samenvatting

In deze paragraaf heb ik de deductieve en inductieve frameanalyse besproken. Het deductieve frameonderzoek heeft als doel de omvang van vooraf gedefinieerde *generic* frames

⁸⁷ Van Gorp, 'Strategies to Take Subjectivity Out of Framing Analysis', 93 – 97.

⁸⁸ Semetko, 'Framing European Politics', 94 – 95.

⁸⁹ Loubna H. Skalli, 'Constructing Arab Female Leadership Lessons from the Moroccan Media', *Gender and Society* 25/4 (2011) 481, zie ook van Gorp, 'Strategies to Take Subjectivity Out of Framing Analysis', 99.

⁹⁰ Skalli, 'Constructing Arab Female Leadership Lessons from the Moroccan Media', 481 – 483.

⁹¹ Skalli, 'Constructing Arab Female Leadership Lessons from the Moroccan Media', 485 – 487.

in krantenartikelen te ontdekken. Met een inductieve handelwijze kunnen mogelijk voorkomende frames in dagbladberichten aan het licht worden gebracht.

3. Een frameanalyse met betrekking tot het Rotterdamsch Nieuwsblad

In de inleiding van mijn onderzoek heb ik de hypothese, dat Rotterdammers vanwege hun handelsbelangen meer sympathie voelden voor Duitsland dan de Geallieerden, aangekaart. Uitgaande van dit vermoeden, verwacht ik dat het *Rotterdamsch Nieuwsblad*, een regionale Rotterdamse krant, een positief beeld van het Duitse volk en de Duitse oorlogsinspanningen weergeeft. Succes van kranten is namelijk afhankelijk van de waarde die het lezerspubliek aan de krantenartikelen van een dagblad hecht. Wanneer nieuwsbladen inspelen op het gemoed van het lezerspubliek zullen meer kranten verkocht worden.⁹²

Mijn doel is niet het effect van de hoofdartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* op de Rotterdamse lezer te ontdekken. Eerder ga ik op zoek naar frames, die in de krantenartikelen van de Rotterdamse krant voorkomen. Vanwege de afhankelijkheid van het ontvangende publiek en de Rotterdamse sympathie voor Duitsland verwacht ik, dat binnen de krantenberichten gehoor wordt gegeven aan de Rotterdamse gemoedstoestand. Ik vermoed dat de nieuwsverhalen in het dagblad de Duitse oorlogsinspanning en volk aan de hand van frames op een positieve manier weergeven.

Ik vat een frame op als hulpmiddel voor journalisten om het handelen van personen, nieuwskwesties of gebeurtenissen in een eigen specifieke waarheid of nieuwsverhaal uit te leggen of te verklaren. In mijn onderzoek naar het *Rotterdamsch Nieuwsblad* zal ik uitgaan van de constructionistische visie. De regionale krant was afhankelijk van buitenlandse nieuwsagentschappen en kranten om verslag te kunnen doen van de Eerste Wereldoorlog. Het dagblad had niet de financiële middelen om zelf correspondenten in te zetten voor de nieuwsvoorziening. Redacteurs vormden nieuwsverhalen doormiddel van deze informatievoorziening en konden de frames uit de buitenlandse nieuwsbronnen overnemen.

De hoofdartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* zal ik onderzoeken aan de hand van een inductieve frameanalyse. In de krantenberichten van de periodes augustus tot december 1914, januari tot mei 1916 en maart tot juli 1917 moeten eerst de frame *devices* geïdentificeerd worden. Ik zal op zoek gaan naar taalkundige constructies (metaforen, pakkende zinnen, toespelingen op de geschiedenis, enzovoorts), waardoor vertekende informatie over Duitsland naar voren kwam in de berichtgeving over de Eerste Wereldoorlog.

⁹² Grunwald, 'Capturing meaning-making in journalism', 50 – 53.

Daarna zal ik de redenering *devices* in kaart brengen. Welke interpretatie van de Duitse oorlogsinspanningen en het Duitse volk bevorderde het dagblad? Legde het nieuwsblad meer nadruk op het succes van de Duitsers of negeerde de krant juist de voordelige situaties voor de Centralen?

Hoofdstuk 2 1914, Van Aanslag tot Oorlog

1. Inleiding

Eind juli 1914 bevond Europa zich aan de vooravond van een Wereldoorlog. De moord op de Oostenrijkse troonopvolger Franz Ferdinand wakkerde een conflict aan tussen Oostenrijk-Hongarije en Servië. De Dubbelmonarchie verklaarde op 28 juli de oorlog aan het land op de Balkan. Een dag later beschoten twee Oostenrijkse oorlogsschepen Belgrado.⁹³ Rusland stond een aanval op Servië echter niet toe. Het tsarenrijk mobiliseerde in reactie op de vijandelijkheden.⁹⁴

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* bracht op 1 augustus 1914 verslag uit van de Duitse reactie op de Russische mobilisatie. Het Duitse keizerrijk zou haar Oostenrijkse bondgenoot te hulp schieten bij een eventuele aanvaring met de Russen.⁹⁵ De Franse overheid had besloten, wanneer Duitsland de troepenmacht in gereedheid zou brengen, maatregelen te nemen tegen de Duitsers.⁹⁶ De Britten hadden in Berlijn en Wenen aangekondigd te zullen ingrijpen bij een Europees conflict.⁹⁷ Veel vrees voor Rusland had het Duitse keizerrijk niet. Duitse troepen trokken via België en Luxemburg richting Frankrijk. Eerst zou de Duitse troepenmacht het Franse leger in hoog tempo uitschakelen. Daarna zou Rusland overrompeld worden.⁹⁸

Nederland raakte niet betrokken bij de oorlog. Hoewel Belgische en Franse berichten verklaarden dat ook de Nederlandse neutraliteit geschonden was (Duitse soldaten zouden via de Nederlandse provincie Limburg in opmars naar Luik zijn gegaan), wees de Nederlandse overheid deze aantijgingen van de hand.⁹⁹ Nederlandse kranten, waaronder het *Rotterdamsch Nieuwsblad*, bevestigden ook dat de Duitse legermacht het Limburgse grondgebied had

⁹³ Moeyes, *Buiten Schot*, 41 - 44.

⁹⁴ Van Tuyll van Serooskerken, *The Netherlands and World War I*, 56, zie ook 'Europa aan den vooravond van een uitbarsting. De diplomatieke betrekkingen tusschen Rusland en Oostenrijk', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 augustus 1914, 1.

⁹⁵ 'Europa aan den vooravond van een uitbarsting. Duitschland op het punt van mobiliseren', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 augustus 1914, 1, zie ook 'Europa aan den vooravond van een uitbarsting. De oekase is een uitdaging', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 augustus 1914, 1.

⁹⁶ 'Europa aan den vooravond van een uitbarsting. Fransche mobilisatie', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 augustus 1914, 1.

⁹⁷ 'Europa aan den vooravond van een uitbarsting. Engeland dreigt', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 augustus 1914, 2.

⁹⁸ 'De Europeesche oorlog. De nachtmerrie is in werkelijkheid omgezet', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 4 augustus 1914, 1.

⁹⁹ Abbenhuis, *The Art of Staying Neutral*, 84 - 85.

gemeden.¹⁰⁰ Wel werden kranten vol geschreven over het conflict. Het lezerspubliek was nieuwsgierig naar de krijgsverrichtingen elders in Europa.

Redacties van kranten moesten echter wel voorzichtig zijn met uitlatingen over het Europese conflict. De Nederlandse overheid had de pers begin augustus 1914 opgeroepen de neutraliteitsgedachte van de Lage Landen te waarborgen. Hoe bracht de regionale Rotterdamse krant, het *Rotterdamsch Nieuwsblad*, verslag uit van de oorlog? Hield het dagblad zich aan het verzoek van de Nederlandse overheid om uitsluitend onpartijdige krantenartikelen te publiceren? Hadden de ontwikkelingen binnen het conflict, zoals de Duitse aanval op het neutrale België, effect op de Rotterdamse krant? Werd één van de oorlogvoerende partijen niet subtiel in een kwaad daglicht gesteld?

In dit hoofdstuk komt mijn onderzoek naar de hoofdartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van de periode augustus tot december 1914 aan bod. Eerst richt ik me op het beschrijven van de nieuwsbronnen van de Rotterdamse krant. Het dagblad gebruikte voor het beschrijven van de wereldoorlog verschillende binnenlandse en buitenlandse nieuwsbronnen, zoals kranten en nieuwsagentschappen.

Vervolgens richt mijn analyse zich op de frames binnen de krantenberichten van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* en de manier waarop deze frames het Duitse volk en de Duitse oorlogsinspanningen representeerden. Om de willekeur van dit frameonderzoek te beperken, analyseerde ik de Rotterdamse krant steeds op dezelfde basis. Mijn bevindingen zijn gebaseerd op de krantenartikelen van dinsdag, donderdag en zaterdag.

2. Analyse

2.1 De nieuwsbronnen van het Rotterdamsch Nieuwsblad

Berichtgeving over de Eerste Wereldoorlog vroeg om een professionalisering van het journalistieke beroep.¹⁰¹ Beschrijvingen van de buitenlandse politiek werden voor de Eerste Wereldoorlog gebaseerd op buitenlandse kranten en persbureaus (*Reuters* uit Groot-Britannië, *Wolff* uit Duitsland en *Havas* uit Frankrijk). Tijdens de oorlog prezen dergelijke dagbladen of nieuwsagentschappen de eigen oorlogsinspanning vaak. Bovendien werden de gruweldaden van de tegenpartij uitgelicht en moest de moraal van de eigen bevolking

¹⁰⁰ ‘De Europeesche oorlog. De nachtmerrie is in werkelijkheid omgezet’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 4 augustus 1914, 1.

¹⁰¹ Mulder, ‘De redigerende hand. Stijl en ordening in de schrijvende journalistiek’, 146 - 147.

opgepept worden. Onpartijdige berichtgeving over de Europese strijd was niet vanzelfsprekend.¹⁰²

Het gebruik van informatie uit bijvoorbeeld de *The Daily Telegraph* (Brits dagblad) met de woorden ‘men schrijft uit Londen’ was dus niet langer voldoende. Redacteuren moesten nieuwsberichten uit het buitenland analyseren op vooringenomenheid en de ontwikkelingen met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog en de buitenlandse politieke situatie op een eigen manier weergeven. Daarnaast moesten de journalisten een eigen oordeel vormen over de nieuwsselectie en kritisch naar de herkomst en de intentie van de vervaardigers van nieuwsberichten kijken.¹⁰³

Officiële berichtgeving uit het buitenland

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* maakte voor de berichtgeving over de Eerste Wereldoorlog allereerst gebruik van de officiële verklaringen van de Britse, Franse en Duitse regering en legerleiding. ‘Ter wille van de onpartijdigheid’ kwamen de verschillende oorlogvoerende partijen aan bod.¹⁰⁴ De Rotterdamse krant presenteerde enerzijds de vorderingen van het Duitse leger op basis van de inlichtingen van de Duitse generale staf. Een Duitse troepenmacht onder leiding van de hertog Albrecht von Württemberg had bij de grens van België en Luxemburg de Fransen een nederlaag bezorgd.¹⁰⁵ Anderzijds gaf een Franse officiële verklaring kennis van de strijd tussen de Geallieerden en Duitsers rondom Parijs. De Duitse legers moesten zich terug trekken tot aan de rivier de Marne.¹⁰⁶

De inlichtingen van de oorlogvoerende partijen spraken elkaar geregeld tegen of probeerden de berichtgeving van de tegenstander te verzachten. Op 15 september 1914 verscheen in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* een Frans overwinningsbericht. De Franse overheid beweerde dat de Duitsers zich hadden teruggetrokken bij de oorlogslinie in Noord-Frankrijk.¹⁰⁷ De Duitse legerleiding stelde echter dat het volk nog niet ‘in zak en asch’ zat. De geestkracht van de troepen van de Centralen was groot. Bovendien was een deel van de Duitse troepen naar het Oostfront gezonden, waardoor de Engelsen en Fransen een overmacht hadden in het westen.¹⁰⁸

¹⁰² Wijffjes, *Journalistiek in Nederland, 1850 – 2000*, 119 - 129.

¹⁰³ Mulder, ‘De redigerende hand. Stijl en ordening in de schrijvende journalistiek’, 147.

¹⁰⁴ ‘Wereldoorlog. De terugtocht der Duitschers in Frankrijk’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 17 september 1914, 1.

¹⁰⁵ ‘De Europeesche oorlog. De Duitse opmarsch door België naar de Fransche grenzen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 25 augustus 1914, 1.

¹⁰⁶ ‘Wereldoorlog. De veldslag ten oosten van Parijs’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 10 september 1914, 1.

¹⁰⁷ ‘Wereldoorlog. De Fransche overwinningsberichten’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 15 september 1914, 1.

¹⁰⁸ ‘Wereldoorlog. De Duitschers op een terugtocht’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 15 september 1914, 1 - 2.

Buitenlandse kranten

Ten tweede maakte het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gebruik van buitenlandse kranten om het lezerspubliek te informeren over de oorlog. Het dagblad beriep zich niet alleen op inlichtingen van de Duitse legerleiding om de inname van Amiens te beschrijven. Ook gebruikte het nieuwsblad informatie van een correspondent van *The Times* (Brits Dagblad). De Duitsers zouden na hevige gevechten Amiens hebben ingenomen, waarna de troepenmacht van het Duitse keizerrijk kon oprukken in de richting van Parijs.¹⁰⁹

Hoewel de medewerker van *The Times* de krijgsverrichtingen bij de Franse stad onpartijdig beschreef, kan afgevraagd worden of het *Rotterdamsch Nieuwsblad* op basis van de buitenlandse nieuwsbronnen niet vooringenomen nieuws weergaf. Het dagblad gebruikte kranten van de oorlogvoerende partijen om veldslagen of de val van Belgische steden weer te geven. Een correspondent van de *Kölnische Zeitung* (Duits liberaal dagblad) schreef, na krijgsgevangenen gesproken te hebben, over het gemoed van Franse soldaten. Deze geallieerde infanterie zou haar meerdere erkennen in de Duitsers en niet in een eigen overwinning geloven.¹¹⁰ Het Rotterdamse lezerspubliek kon op basis van een correspondent van *The Daily Telegraph* kennis nemen van de slag bij Charleville. Het Rotterdamse dagblad deed verslag van de verpletterende nederlaag van de Duitsers en de vele krijgsgevangenen, die de Fransen hadden gemaakt. Ook verschenen in het nieuwsblad aan de hand van *Het Handelsblad* uit Antwerpen (katholiek dagblad) artikelen over de toestand van Brussel en Mechelen. De laatstgenoemde stad was beschoten door de Duitsers.¹¹¹

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* plaatste echter verschillende kritische noten in de krantenartikelen over de wereldoorlog ten aanzien van de vooringenomenheid van buitenlandse nieuwsbronnen. Op 11 augustus 1914 stelde het dagblad, dat nieuwsbladen uit de oorlogvoerende landen gekleurd waren.¹¹² Bovendien wees de krant op leugenachtige krantenartikelen met betrekking tot de slechte uitrusting, verzorging of geoefendheid van de soldaten. Enerzijds konden de Duitsers, in de woorden van de Fransen, slecht met hun geweren en artillerie overweg. Anderzijds waren de Franse soldaten, volgens Duitse berichten, slecht uitgerust. Bovendien zouden beide partijen honger lijden.¹¹³

De keuze voor een neutrale houding was noodzakelijk om geen maatregelen van de overheid op de hals te halen. Wanneer een krant te vooringenomen was, kon een preventieve

¹⁰⁹ 'Wereldoorlog. De val van Amiens', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 september 1914, 1.

¹¹⁰ 'De Europeesche oorlog. De Fransen over de Beieren', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 25 augustus 1914, 1.

¹¹¹ 'Wereldoorlog. De slag aan de Maas', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 september 1914, 1.

¹¹² 'De Europeesche oorlog. Algemeen overzicht', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 11 augustus 1914, 1.

¹¹³ 'De Europeesche oorlog. Wat kan de blinde staatskunst brouwen, wanneer ze raast uit misvertrouwen', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 20 augustus 1914, 1.

censuur of verschijningsverbod volgen. Zonder oplage zou de inkomstenstroom van een krant stoppen en het voortbestaan van het dagblad in gevaar komen. Toch kon de pers, hoewel terughoudend tegenover de strijdende partijen, een scherp eigen geluid laten horen.¹¹⁴

2.2 Het begin van een wereldoorlog

België het slagveld van Europa

Hoe deed het *Rotterdamsch Nieuwsblad* verslag van de Duitse schending van de Belgische neutraliteit? Duitsland weigerde het grondgebied van België te eerbiedigen, wat voor de Britten aanleiding was om de oorlog te verklaren.¹¹⁵ Duitse kranten berichtten echter over een geheim document uit het Belgische archief. Het *Berliner Tageblatt* (liberale Berlijnse krant) gaf aan dat België samen met Engeland en Frankrijk een opmars had beraamd tegen Duitsland. Deze situatie zou een belangrijke rol ‘in de geschiedenis van den oorlog van 1914’ spelen. Duitsland was niets kwalijk te nemen met betrekking tot het schenden van de Belgische neutraliteit, want de Duitsers hadden de onpartijdigheid van België op de juiste waarde geschat.¹¹⁶

In krantenartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* kwam op de eerste plaats een beeld van medelijden met België aan de orde. Het ‘arme’ land zou ‘het slagveld van Europa’ worden, het slachtoffer van de grote mogendheden. Het gevolg van de aanval op de Belgen was dat de Britten en Fransen zouden proberen de Duitsers op Belgisch grondgebied tegen te houden.¹¹⁷ De geschiedenis herhaalde zich. ‘Op Belgisch grondgebied werd het lot der natiën beslist.’ Ten tijde van Lodewijk XIV en Napoleon werden al veldslagen uitgevochten in België. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd het land opnieuw getroffen door een treffen der grootmachten.¹¹⁸ Voor de oorlog was al duidelijk geweest dat België het slagveld van Europa zou worden. Enerzijds hadden de Duitsers ‘duizenden’ kaarten gekocht van de Belgische legerleiding. Anderzijds hadden Franse officieren in 1912 tussen Namen en Hoei een autotocht gemaakt en het gebied nauwkeurig verkend. Enkele jaren voor de oorlog hadden de Belgen al kunnen rekenen op de narigheid van een strijd.¹¹⁹

¹¹⁴ Wijffjes, *Journalistiek in Nederland, 1850 – 2000*, 125 – 126.

¹¹⁵ ‘De Europeesche oorlog. Het treurig spel volmaakt’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 6 augustus 1914, 1.

¹¹⁶ ‘Wereldoorlog. De schending der Belgische neutraliteit en Engeland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 15 oktober 1914, 1.

¹¹⁷ ‘De Europeesche oorlog. Het treurig spel volmaakt’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 6 augustus 1914, 1 - 2.

¹¹⁸ ‘De Europeesche oorlog. Het slagveld van Europa’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 13 augustus 1914, 1.

¹¹⁹ ‘Wereldoorlog. Het slagveld van Europa’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 27 augustus 1914, 1-2.

De dappere Belgen

Op de tweede plaats kwam in de hoofdartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* de onkunde van de Duitsers tegen de Belgen aan de orde. Hoewel het dagblad niet openlijk partij koos in 1914, stelde de krant de Duitse oorlogsinspanningen wel op een subtiele manier in een kwaad daglicht. Eerder kwam een negatief, dan een positief beeld van de Duitsers naar voren.

De Duitsers hadden zich verkeken op de weerstand van België en gedacht gemakkelijk door België heen te kunnen trekken. De Belgen toonden echter hun dapperheid. België werd aangevallen door de Duitsers, maar trachtte de eigen neutraliteit te verdedigen. Het land bood met ‘sympathieken moed’ tegenstand aan de Duitsers en maakte de strijd voor de tegenstander knap lastig.¹²⁰ Het Belgische leger onderscheidde zich in ‘militaire begaafdheden’ tegen ‘de beste strijdkrachten des vijands’.¹²¹

Op basis van de informatie van een verslaggever van het Nederlandse dagblad, *Het Vaderland* (landelijk liberaal Nederlands dagblad), beschreef het *Rotterdamsch Nieuwsblad* de krijgsverrichtingen bij het plaatsje Budingen. Een klein aantal Belgische soldaten, 240 in totaal, hielden een paar uur stand tegen enkele duizenden Duitsers.¹²² Een correspondent van *De Telegraaf* bood informatie over de strijd bij Haelen. De Belgische cavalerie raakte slaags met een Duitse eenheid en legde in een uiterst verwoede strijd ‘buitengewone staaltjes van vermetelheid’ aan de dag. De Duitse infanterie, aangemoedigd door officieren, bleef aanvallen. Velen soldaten vielen door een Belgische kogelregen. Na urenlange strijd vluchtten de Duitse troepen uiteindelijk in wanorde. De Belgische soldaten kwamen met ‘oogen schitterend van vuur en geestdrift’ uit de loopgraven tevoorschijn.¹²³

Bij de ‘bloedige slag aan de Yser’ wisten de Duitsers ook geen succes te boeken ten koste van de Belgen. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gaf op basis van de oorlogscorrespondentie van de *Daily Mail* (Brits dagblad) aan dat de Belgische soldaten met ‘leeuwenmoed’ vochten, ‘toen zij den Duitschers het binnendringen in hun land betwistten’. De Duitsers richtten, met een overmacht aan mankracht en machine, in de strijd met de Ententemogendheden de moorddadigste aanvallen op de Belgen. ‘De heldhaftige Belgische infanterie’ wachtte rustig af, wreekte zich en bleef meester van het slagveld bij de IJzer.¹²⁴

¹²⁰ ‘De Europeesche oorlog. Het treurig spel volmaakt’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 6 augustus 1914, 1.

¹²¹ ‘Wereldoorlog. Het Belgische leger’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 24 oktober 1914, 1 - 2.

¹²² ‘De Europeesche oorlog. De beslissende slag voor België’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 22 augustus 1914, 1.

¹²³ ‘De Europeesche oorlog. De slag bij Haelen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 15 augustus 1914, 1.

¹²⁴ ‘Wereldoorlog. De Belgen aan de Yser’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 31 oktober 1914, 1.

2.3 De Duitsers betalen een hoge prijs in mensenlevens

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* representeerde met betrekking tot de Duitse oorlogsinspanningen niet alleen de onkunde van de Duitsers. Ook legde de Rotterdamse krant nadruk op de grote verliezen van het Duitse keizerrijk op het westelijke front.

Op basis van een correspondent van de *Daily Mail* deed het Rotterdamse dagblad eind oktober verslag van de krijgsverrichtingen bij IJzer. De Duitsers probeerden de rivier over te steken. De nachtelijke gevechten leverden grote verliezen op voor de Duitse soldaten. ‘Veel hunner waren verdronken, anderen met de bajonet doorstoken. Het water zag rood van bloed’.¹²⁵ De strijd aan de IJzer duurde tot november voort. Een verslaggever van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gaf aan dat de Duitsers ‘grote offers aan mensenlevens’ brachten.¹²⁶

In oktober hadden de Duitsers ook Diksmuiden aangevallen. Soldaten vielen het plaatsje aan en renden door de straten. De Ententemogendheden boden tegenstand en verdelgde de Duitsers met ‘een wervelwind van Shrapnells en kogels’ verdelgd werden.¹²⁷ Begin november trokken de Duitsers op naar de Franse kuststeden Duinkerken, Calais en Boulogne. De aanval mislukte. De Duitse soldaten werden zodanig gestraft, dat de opmars van invloed moest zijn op het moreel van het hele leger. ‘De Duitsers streden met den moed van de wanhoop, telkens weer beproefden zij met groote vermetelheid den aanval om slechts steeds weer te worden teruggeslagen’.¹²⁸

Bij Ieper moesten de Duitsers het opnieuw ontgelden. De Duitse infanterie viel ingegraven Britten aan. Een voorafgaand artillerie offensief had de Britse soldaten niet geraakt in hun stevige loopgraven. De Duitse soldaten vielen bij dozijnen neer door het geweervuur van de Engelsen en konden de strijd tegen de ‘welgerichte salvo’s’ niet weerstaan. Na anderhalf uur trokken de Duitsers aan het kortste eind. Bij het vallen van de duisternis trokken de soldaten van de Centralen zich terug, terwijl zij veel gewonden achter lieten op het slagveld. ‘De accuratesse van het Britsche snelvuur’ kostte veel mensenlevens.¹²⁹

Ook bij een succesvol handelen van de Centralen kenden de Duitsers grote verliezen. Redacteuren van *Rotterdamsch Nieuwsblad* gebruikte een gesprek van een correspondent van *De Tijd* (Nederlands katholiek dagblad) en een Duitse soldaat over de strijd bij Diksmuiden. De Duitse soldaten streden bij de Belgische plaats met gebogen hoofd en bajonet. De

¹²⁵ ‘Wereldoorlog. Het bloedbad aan de Yser’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 29 oktober 1914, 1.

¹²⁶ ‘Wereldoorlog. De strijd aan de Yser’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 november 1914, 1.

¹²⁷ ‘Wereldoorlog. Het bloedbad aan de Yser’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 29 oktober 1914, 1.

¹²⁸ ‘Wereldoorlog. Den strijd in Vlaanderen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 november 1914, 1.

¹²⁹ ‘Wereldoorlog. De groote slag bij Yperen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 10 november 1914, 1.

cavalerie van de Centralen stak een helpende hand toe, maar werd aangevallen door mitrailleurs wat ‘voor velen den dood betekende’. De slag leverde uiteindelijk een drietal buitgemaakte mitrailleurs op, maar deze winst werd door de vele mensenlevens te duur betaald.¹³⁰

Het *Rotterdams Nieuwsblad* gaf aan dat de Duitsers in ieder geval gemakkelijk ‘mensenlevens’ opofferde.¹³¹ De nadruk in de krant op de grote verliezen van Duitsland leverde het beeld op van een zinloze strijd. De Duitsers kregen niets klaargespeeld op het westelijke front en offerden doelloos mensenlevens op.

2.4 Duitse barbaarsheid

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* ging verder dan de Duitse onbekwaamheid beschrijven op het slagveld. Naast de Duitse onkunde en de grote verliezen zouden de Duitsers een groot aantal wreedheden begaan. De Belgische minister van oorlog wilde een bijeenkomst van neutrale landen in Brussel, om de gruweldaden van de Duitsers in kaart te brengen. Duitsland schond het oorlogsrecht. Soldaten stalen geld uit gemeentekassen en bankinstellingen. Krijgsgevangenen werden geëxecuteerd en Duitse soldaten schoten op leden van de ambulance. Huizen werden in brand gestoken en weerloze burgers werden mishandeld.¹³²

Een Belgische commissie onderzocht de schendingen van het volkenrecht. Duitse soldaten vermoordden meer dan zeshonderd inwoners van het plaatsje Tamines en zevenhonderd burgers van Dinant. In veel gevallen maakten de Duitse troepen geen gebruik van het voorwendsel door de Belgische burgerbevolking aangevallen te zijn. De bevolking pleegde geen vijandelijke daden. Enerzijds verklaarden inwoners dat de misdaden het gevolg waren van dronkenschap. Duitse soldaten vonden het lijden van andere mensen genoeglijk door een teveel aan alcohol. Anderzijds konden de Duitse militairen door de woede, vanwege de tegenslagen tegen het Belgische leger, wreedheden begaan of van hun superieuren het bevel krijgen ‘systematisch alles te verwoesten’.¹³³

Echter maakten niet alleen de Centralen zich schuldig aan wreedheden. De Belgen zouden het voorzien hebben op Duitse medeburgers. Twee kinderen van een Duitse moeder zouden uit het raam van een gebouw op straat geworpen zijn en dodelijk gewond in het ziekenhuis liggen.¹³⁴ De Duitse rijkskanselier Bethmann-Hollweg klaagde over de leugens

¹³⁰ ‘Wereldoorlog. Bij Dixmuiden aan Duitse kant’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 24 november 1914, 2.

¹³¹ ‘Wereldoorlog. De strijd op de Noord-Fransche grens’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 29 augustus 1914, 1.

¹³² ‘De Europeesche oorlog. Schending van oorlogsrechten’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 15 augustus 1914, 1-2.

¹³³ ‘Wereldoorlog. De Belgische commissie van onderzoek’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 24 november 1914, 2.

¹³⁴ ‘De Europeesche oorlog. De ongelukkige Duitschers’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 11 augustus 1914, 1.

van de oorlog en de wreedheden op Duitse troepen in België. Belgische meisjes zouden op het slagveld weerloze gewonden de ogen uitsteken. Belgische vrouwen zouden bij ingekwartierde soldaten de hals doorsnijden. Ambtenaren zouden officieren uitnodigen om samen eten en de Duitsers aan tafel doodschieten.¹³⁵

Aan de ene kant gaven de Belgen aan dat de Duitsers wreedheden begingen. Aan de andere kant zouden de Belgen het voorzien hebben op Duitse medeburgers en krijgsgevangenen. Sommige mensen waren in de woorden van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* niet beschaafd genoeg zichzelf in bedwang te houden. In elk leger kwamen soldaten voor 'die voortdurend onder strenge tucht gehouden' diende te worden. Het gevaar was alleen dat dergelijke berichten bij het volk tot algemene conclusies zouden leiden.¹³⁶

Leuven en Kalisj

Ondanks de kritische noot in het *Rotterdamsch Nieuwsblad*, kan niet ontkend worden dat het dagblad de Duitsers met barbaarsheid associeerde. De Rotterdamse krant deed op basis van het verhaal van Pater Mets in *Het Centrum* (Nederlands katholiek dagblad) verslag van het Duitse handelen in Leuven. Belgische geestelijken ontvingen de vijandige soldaten vriendelijk in kloosters en verzorgden de gewonden in hospitalen. De Duitsers braken echter verlaten huizen open, plunderden wijkkelders en vernielden spullen door bijvoorbeeld wijn over kostbare tapijten heen te gooien of spullen kapot te slaan.¹³⁷

Het Handelsblad uit Antwerpen beschreef dat een Duitse officier een groep Jezuïeten bij Leuven had aangehouden. Één van de kloosterlingen vertelde dat de bibliotheek van de hogeschool tijdens revoluties en godsdienstoorlogen gespaard was gebleven, maar nu in brand was gestoken door de Duitse 'overweldigers'. De pater werd daarop gefusilleerd, terwijl de andere geestelijken gedwongen werden toe te kijken.¹³⁸

De *Vossische Zeitung* (Berlijnse liberale krant) rechtvaardigde het Duitse handelen in Leuven. Een medewerker van de Duitse krant had de vicerector van de universiteit in de stad gesproken. De universiteitsmedewerker vertelde dat de Belgische bevolking op Duitse militairen geschoten had. Bovendien zou georganiseerd verzet bestaan tegen Duitland. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* sprak van 'een opzettelijke verdraaiing der waarheid.' De *Limburgse Koerier* had namelijk geschreven dat de vicerector niet met duidelijkheid kon

¹³⁵ 'Wereldoorlog. De rijkskanselier over de Belgen en de Engelschen', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 8 september 1914, 1.

¹³⁶ 'De Europeesche oorlog. Wat kan de blinde staatskunst brouwen, wanneer ze raast uit misvertrouwen', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 20 augustus 1914, 1.

¹³⁷ 'Wereldoorlog. De verwoesting van Leuven', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 september 1914, 2.

¹³⁸ 'Wereldoorlog. Een pater Jezuïet gefusilleerd', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 september 1914, 2.

zeggen of de inwoners of soldaten ‘het eerst geschoten’ hadden.¹³⁹ Bovendien hield de *Kölnische Volkszeitung* (Duits liberaal dagblad) een pleidooi voor de ‘onschuld der Belgische Katholieke geestelijken’ en ‘studenten en hoogleeraars van de universiteit’ met betrekking tot de aanvallen op Duitse soldaten in Leuven. De studenten waren met vakantie en docenten hadden geprobeerd in deze moeilijke tijd de bevolking te kalmeren.¹⁴⁰

Duitsland beging niet alleen wreedheden in Belgische steden, ook de Poolse stad Kalisz moest het ontgelden. Aan de hand van *The Times* (Brits dagblad) verklaarde het *Rotterdamsch Nieuwsblad* dat de Duitsers vijf inwoners van een huis hadden gefusilleerd, omdat vanuit de woning op soldaten geschoten was. Tevens was uit het huis van de magistraat gevraagd, waarop de leidinggevende officier, majoor Preusker, tweehonderd ‘boetelingen’ koos. Deze ongelukkige mensen moesten anderhalf uur ‘boetedoening’ doen in de brandende zon. De Polen moesten languit in de slijk liggen met het gezicht naar beneden. ‘Wanneer één hunner van houding wilde veranderen of alleen maar het hoofd oplichtte, kreeg hij van de soldaten slagen en trappen op het hoofd’. Om de bevolking nog meer angst in te boezemen werden drie boetelingen, eigenlijk onschuldig, uiteindelijk gefusilleerd.¹⁴¹

Brandstichting

Niet alleen vermoordden de Duitsers met het grootse gemak burgers, ook werden steden en dorpen in brand gestoken. De Franse inwoners van Balancy zouden de Duitse infanterie in de rug hebben aangevallen, waarop het plaatsje werd platgebrand.¹⁴² De Centralen schoten in oktober met granaten verschillende huizen in Lanaeken, een plaatsje vlak bij de Nederlandse grens van Limburg, in brand. De vijftig Belgen, die zich in het dorpje zouden bevinden, trokken zich terug in de bossen.¹⁴³

Ook bezetten de Duitsers begin oktober Beasrode en ‘staken verschillende huizen in brand, na ze met petroleum te hebben begoten’.¹⁴⁴ In het ‘arme Luik’ hadden de Duitsers volgens *De Telegraaf* de twee grootste pleinen, Place Lambert en Place de l’Université, in brand gestoken. Inwoners van Luik hadden vanuit een huis een bom naar de Duitsers geworpen, die de aanval niet ongestraft konden laten.¹⁴⁵

¹³⁹ ‘Wereldoorlog. De verwoesting van Leuven’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 12 september 1914, 2.

¹⁴⁰ ‘Wereldoorlog. Belgische geestelijken vals beschuldigt’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 17 september 1914, 2.

¹⁴¹ ‘Wereldoorlog. Een Poolsch Leuven’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 12 september 1914, 2.

¹⁴² ‘Wereldoorlog. Van de slagvelden van Longwy’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 8 september 1914, 1.

¹⁴³ ‘Wereldoorlog. Lanaeken door de Duitsers verwoest’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 6 oktober 1914, 2.

¹⁴⁴ ‘Wereldoorlog. Rond Antwerpen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 oktober 1914, 1 - 2.

¹⁴⁵ ‘De Europeesche oorlog. Arm Luik’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 25 augustus 1914, 1.

Ook deed het *Rotterdamsch Nieuwsblad* verslag van de Duitse gruweldaden in Ieper. Met handgranaten staken de Duitsers een deel van Ieper in brand. Vervolgens richtte de Duitse militairen hun artillerie op de brandende stadsdelen, waardoor de vuren niet meer te blussen waren. De beroemde lakenhal, ‘een juweel van Gotische architectuur’, zou hier enorm onder geleden hebben. Volgens een Duitse bron uit Gent zouden echter slechts enkele huizen zijn platgeschoten en de lakenhal ongedeerd zijn.¹⁴⁶

Duitsland legitimeerde de gruweldaden van soldaten door aan te geven dat de Belgische bevolking de Duitse militairen aanvielen. In Aalst zouden de Duitsers echter gevangengenomen burgers gedwongen hebben ‘een verklaring te tekenen, dat de bevolking op de Duitsers geschoten had’.¹⁴⁷

Bombardementen

Naast het brandstichten, verwoestten de Duitsers verschillende plekken doormiddel van bombardementen. Een correspondent van de *Daily Mail* berichtte op basis van verklaringen van ooggetuigen dat Albert verwoest was door de Duitse artilleriebeschietingen. Een ooggetuige had gehoord hoe Franse officieren woedend waren ‘over dezen aanval op een open, onversterkte stad, wier inwoners de Duitsers toch niet konden beschuldigen, de wapens tegen hen te hebben gevoerd’. De Duitsers schoten volgens Franse soldaten de stad slechts in brand om de ‘verbittering over het mislukken van hun tactiek’ in het veld te compenseren. De Duitsers beschoten de stad zonder goede reden.¹⁴⁸

De Duitse artillerie veranderde ook dorpen tussen Sampigny en Mihiel aan de oevers van de Maas in puinhopen. Het scheen ‘de gewoonte der Duitsers te zijn’ bij het terugtrekken, wanneer zij minder genoeg hadden gehad dan verwacht, een ‘soort van afscheid aan ’t einde van een bezoek’ achter te laten.¹⁴⁹ Bovendien was de historische stad Atrecht aangevallen door de Duitsers, ‘totdat geen enkel gebouw meer overeind stond’.¹⁵⁰ Duitse bombardementen maakten ‘de mooie oude stad met den grond gelijk’.¹⁵¹

Een medewerker van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* deed verslag van de Duitse beschieting van Antwerpen. De journalist zag Antwerpen in brand staan en met het vallen van de avond werd ‘de roode ontzetting scherper in haar kleuren waarneembaar’ alsof ‘de hel daarginds door de aardkorst heenbreekt, aangestookt en aangeblazen om de wereld te

¹⁴⁶ ‘Wereldoorlog. Is Yperen gespaard?’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 17 november 1914, 1 - 2.

¹⁴⁷ ‘Wereldoorlog. Zou het waar zijn?’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 oktober 1914, 1.

¹⁴⁸ ‘Wereldoorlog. Van het oorlogsterrein in Frankrijk’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 oktober 1914, 1.

¹⁴⁹ ‘Wereldoorlog. Aan de Fransche oostgrens’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 14 november 1914, 2.

¹⁵⁰ ‘Wereldoorlog. Loopgraven op een kerkhof’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 7 november 1914, 1.

¹⁵¹ ‘Wereldoorlog. Atrecht grootendeels vernield’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 14 november 1914, 1.

vernielen'. De dagbladschrijver was verbaasd over het 'onophoudelijk kanongedreun, een ratel van dofplompemde schoten' en de gedachte dat elk schot nieuwe vernielingen en slachtoffers opleverde. De Belgen probeerden naar het veilige Noorden te vluchten om aan een 'massa-moord te ontkomen'. De journalisten van de Rotterdamse krant spraken met enkele vluchtelingen die aangaven de 'brand, vernieling' en 'honger' te ontvluchtten.¹⁵²

Generaal von Beseler had echter in overeenstemming met de bepalingen van de Haagse conventie het Antwerpse stadsbestuur kennis gegeven van de Duitse beschieting. De legerleider zou zelfs een kaart gevraagd hebben om de hospitalen en kathedraal te kunnen sparen.¹⁵³ Daarnaast had de journalist van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* een Antwerpse bestuurder over de situatie gesproken. De Duitsers hadden de stad met 'akelig onophoudelijk kanongeratel' geteisterd, maar de vuren leken op afstand erger dan daadwerkelijk het geval was geweest. Veel inwoners waren de stad ontvlucht, waardoor het aantal slachtoffers gering was.¹⁵⁴ De Duitsers trokken vervolgens een stad binnen 'zonder bewoners' en hielpen de brandweer de vuren in de stad te blussen.¹⁵⁵ De Duitse krijgsoverheid had aangekondigd dat privé eigendom gewaarborgd bleef, als de bevolking zich gedroeg en niet verzette. Bovendien zouden geen jonge mannen naar Duitsland worden gestuurd of tot legerdiensten gedwongen.¹⁵⁶

Toch waren niet alle berichten over Antwerpen positief. De redacteur van de Antwerpse *Le Matin*, Gustave Jaspaers, vertelde dat de burgers noodgedwongen hun huizen moesten verlaten. 'Hoe hartverscheurend' was het voor een Antwerpenaar zijn 'zoo beminde moederstad, zijn Belgenland', te worden uitgedreven 'door den gehate indringer'. De vlucht ging gepaard met op de achtergrond de 'brandende stad'.¹⁵⁷ Bovendien was Antwerpen in augustus aangevallen door Duitse zeppelins. De luchtaanval vernielde slechts enkele gebouwen in de havenstad, maar kostte in de woorden van *De Telegraaf* veel mensenlevens. De Belgen vonden de aanval een manier van 'onmenselijk oorlogvoeren'.¹⁵⁸

Daarnaast deed een correspondent van *Het Volk* (Amsterdams sociaaldemocratisch dagblad) verslag van de arrestatie van Antwerpenaren die de wreedheden van de Duitsers aan

¹⁵² 'Wereldoorlog. Een autotocht langs het oorlogsland', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 10 oktober 1914, 1 - 2.

¹⁵³ 'Wereldoorlog. Een autotocht langs het oorlogsland', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 10 oktober 1914, 1 - 2.

¹⁵⁴ 'Wereldoorlog. Aan de grens. De derde dag van ellende. Helpers in den nood. Krijgsgevangene Belgen. Een belangwekkend onderhoud', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 13 oktober 1914, 1 - 2.

¹⁵⁵ 'Wereldoorlog. De overgave der stad', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 13 oktober 1914, 2.

¹⁵⁶ 'Wereldoorlog. Proclamatie van burgemeester en schepenen van Antwerpen', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 15 oktober 1914, 1.

¹⁵⁷ 'Wereldoorlog. De laatste dagen in het bestormde Antwerpen. Onder de granaten. Liever banneling dan Duitsch. Nogmaals dank aan Nederland', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 17 oktober 1914, 1.

¹⁵⁸ 'Wereldoorlog. Antwerpen door een Zeppelin gebombardeerd', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 27 augustus 1914, 1.

de kaak stelden. Een Antwerpse stadsbediende had een aanvaring gehad met een vleeshouwer van Duitse afkomst. De slager vond het schandalig dat de Belgische regering vreemdelingen het land uitdreef. De ambtenaar stelde dat de uitdrijving niets betekende in verhouding tot de ‘sluipmoordenaarstochten’ van de zeppelins boven Antwerpen. Onschuldige vrouwen en kinderen vonden de dood, waar Duitsers en Oostenrijkers heelhuids de grens over konden trekken. De vleeshouwer vond de reactie van de stadsbediende brutaal en lichtte de Duitse overheid in. De Duitsers arresteerden de stadsbediende en legden hem twee maanden gevangenisstraf op.¹⁵⁹

Het Volk noemde nog tientallen andere voorvallen waaruit bleek ‘hoe vrij men in het Duitse Antwerpen’ was en ‘wat waarde voor de veroveraars een menschenleven heeft’. Op de Zuiderlei in de Belgische stad begeleidden Duitse soldaten verschillende ammunitiewagens. Een van de voertuigen was geladen met leder. Een dokwerker van de Vlaamse kaai ging achter de Duitse wagen aan en pakte een stukje leder. De soldaat die het voorval bemerkte schoot de Vlaming dood. Toen de officier ter plaatse was deed de Duitser alsof hij ‘een heldendaad gepleegd had’. De situatie zorgde voor een toeloop van het volk, dat ‘een dreigende houding aannam’. De menigte werd met moeite tot bedaren gebracht. ‘Zulk brutaal optreden der Duitschers’ hitste volgens het *Rotterdamsch Nieuwsblad* de gemoederen op en zou de oorzaak kunnen zijn van ergere gebeurtenissen.¹⁶⁰

Duitse bombardementen verwoestten niet alleen steden. Ook werden kerken en kunstschaten beschadigd. Een Duitse aanval op Mechelen bracht schade toe aan de Onze Lieve Vrouwenkerk. De trimpiek ‘De wonderbare Vischvangst’ van de kunstenaar Peter Paul Rubens raakte daarbij beschadigd. De kerk zelf dateerde uit de dertiende eeuw en werd in de vijftiende en zeventiende eeuw opnieuw opgetrokken in Gotische stijl. Daarnaast bevatte de kerk een schilderij van de schilder Cornelis Huysmans ‘Christus te Emmaus’ en enkele andere kunstwerken. De Duitsers mikten op de kerktoren.¹⁶¹

De Duitse artillerie beschoot ook de kathedraal van Soissons. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* schreef: ‘we laten in het midden, of de Franschen er inderdaad de aanleiding toe gegeven hebben.’ Het oudste deel van het godshuis stamde uit 1175. Het gebouw werd voltooid in het midden van de dertiende eeuw. De kathedraal was gewijd aan de Heilige Servatius.¹⁶² Italiaanse bladen beweerden dat de paus een telegram had gezonden aan keizer Wilhelm. Het hoofd van de rooms-katholieke kerk sprak zijn leedwezen uit over de schade die

¹⁵⁹ ‘Wereldoorlog. In België’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 28 november 1914, 2.

¹⁶⁰ ‘Wereldoorlog. In België’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 28 november 1914, 2.

¹⁶¹ ‘Wereldoorlog. Beschieting van Mechelen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 september 1914, 1 - 2.

¹⁶² ‘Wereldoorlog. De kathedraal van Soissons’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 november 1914, 2.

de Duitsers hadden toegebracht aan de kathedraal van Reims. De paus verklaarde dat Duitsland met het verwoesten van de ‘tempels van God’ een ‘Goddelijken toorn’ zou opwekken, waar zelfs de sterkste legers niet tegenop zouden kunnen.¹⁶³

Plunderen

De Duitsers plunderden ook banken en kelders. In Dinant, een Belgische Maasstad, wilden de Duitsers geld uit de brandkast van een filiaal van de Nationale Bank halen. De chef, de heer Wasbeize weigerde mee te werken, waarop hij en zijn zoons werden doodgeschoten.¹⁶⁴ In Dendermonde plunderden Duitse soldaten wijnkelders en gaven zich ‘smoordronken’ over ‘aan de ergste baldadigheden’. Vluchtende vrouwen werden volgens een correspondent van *De Telegraaf* met geweld geld en juwelen en geld afgenomen. Kinderen, vrouwen en oude mensen werden als razende honden afgemaakt.¹⁶⁵

3. Conclusie

In dit hoofdstuk kwam mijn onderzoek naar de krantenartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van de periode augustus tot en met november 1914 aan bod. In dit jaar was de krant niet openlijk vooringenomen. Het dagblad gebruikte officiële verklaringen en kranten van de verschillende oorlogvoerende mogendheden om de Eerste Wereldoorlog te verslaan en koos geen partij voor de Geallieerden of Centralen. Het nieuwsblad plaatste zelfs kritische noten bij de gekleurdheid van buitenlandse nieuwsbronnen.

Ondanks de onpartijdige insteek kwam toch subtiel een negatieve representatie van de Duitse oorlogsinspanningen en het Duitse volk naar voren in de hoofdartikelen van de Rotterdamse krant. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* bevatte tussen augustus en november twee frames. De strijd in Vlaanderen kenmerkte zich door de onkunde van de Duitsers. Duitsland behaalden geen succes in België door de leeuwenmoed, moedige weerstand en militaire vaardigheid van de Belgische soldaten. De Rotterdamse krant legde de krijgsverrichtingen van Duitsland op het gehele westelijke front uit aan de hand van grote Duitse verliezen. De slag bij de IJzer en Ieper leverden het Duitse keizerrijk bijvoorbeeld veel slachtoffers op. Het eerste frame in 1914 wil ik om deze reden het onkundeframe noemen. Het Rotterdamse dagblad expliceerde aan de hand van dit frame de veldslagen tussen Duitsland en de

¹⁶³ ‘Wereldoorlog. Een protest van den paus inzake Reims’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 26 september 1914, 1.

¹⁶⁴ ‘Wereldoorlog. De verwoesting van Dinant’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 10 september 1914, 2.

¹⁶⁵ ‘Wereldoorlog. De verwoesting van Dendermonde’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 10 september 1914, 2.

Ententemogendheden in termen van de onbekwaamheid van de Duitsers ten opzichte van de Geallieerden.

Als tweede ontdekte ik in 1914 het een *generic* moreel-ethische frame. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* verklaarde dat de Duitse oorlogsinspanningen barbaars waren. De krijgsv verrichtingen van Duitsland werden in de krant verbonden aan gruweldaden. De Duitsers vermoordden onschuldige vrouwen en kinderen met de zeppelin aanval op Antwerpen. Duitse soldaten plunderden wijnkelders en banken, staken dorpen in brand en schoten steden en kerken in puin met de artillerie. Als vergelding voor de aanvallen op soldaten werd gruwelijk gehandeld. Duitsland voerde een oorlog met grote barbaarsheid.

Hoofdstuk 3 1916, van Zeppelinaanval tot Duikbootoorlog.

1. Inleiding

In 1916 speelden de Duitse duikbootpolitiek en luchtaanvallen een grote rol in de Eerste Wereldoorlog. Duitse zeppelins vielen regelmatig Engelse fabrieken en hoogovens aan. In eerdere conflicten was het Britse eiland afgezonderd van het slagveld in Europa. Nu maakten de Engelsen de strijd van dichtbij mee.¹⁶⁶

Duitsland verklaarde het gebied rondom Groot-Brittannië en Ierland in februari 1915 tot oorlogszone. Onderzeeërs konden geallieerde en neutrale schepen tot zinken brengen, zonder de vaartuigen (tegen de internationale principes in) eerst als vijand te identificeren.¹⁶⁷ Op 7 mei zond de U20 (*Unterseeboot 20*) zonder waarschuwing het Britse passagiersschip *Lusitania* naar de bodem van de zee. Onder de opvarenden bevonden zich 124 Amerikanen, die gedood werden.¹⁶⁸

Op 24 maart 1916 viel een Duitse duikboot in het Kanaal het Franse schip de *Sussex* aan. Drie Amerikaanse staatsburgers vonden de dood.¹⁶⁹ Dreven de Duitsers met dergelijke aanvallen de neutrale landen niet in handen van de Geallieerden? Welk effect had de Duitse duikbootpolitiek op de representatie van het Duitse volk en de Duitse oorlogsinspanningen in het *Rotterdamsch Nieuwsblad*? Wat betekenden de zeppelinaanvallen van het Duitse keizerrijk voor het beeld van Duitsland?

In dit hoofdstuk beschrijf ik de bevindingen van mijn onderzoek naar het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van de periode januari 1916 tot mei 1916. Eerst zal ik de situatie op het westelijke front beschrijven. De Rotterdamse krant maakte, zoals eerder in 1914, gebruik van buitenlandse nieuwsagentschappen, nieuwsbladen en officiële verklaringen van de regeringen of legerleidingen om verslag te doen van de buitenlandse politiek. Voorbeelden waren de persbureaus *Associated Press* (Amerikaanse persbureau) en *Wolff* en de kranten *Le Figaro* (Frans dagblad), *Le Temps* (Zwitserse Franstalig dagblad), *Daily Mail* en het *Berliner*

¹⁶⁶ ‘Wereldoorlog. Geen dag zonder zeppelins’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 6 april 1916, 1.

¹⁶⁷ Abbenhuis, *The Art of Staying Neutral*, 126.

¹⁶⁸ Moeyes, *Buiten Schot*, 198.

¹⁶⁹ Moeyes, *Buiten Schot*, 200 - 201.

Tageblatt. Het Rotterdamse dagblad moest kritisch met deze bronnen omgaan, aangezien de informatievoorziening uit de oorlogvoerende landen gekleurd kon zijn.

Daarna komt een analyse van de frames binnen de krantenartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* aan bod. Opnieuw is dit onderzoek gebaseerd op de krantenartikelen van dinsdag, donderdag en zaterdag om de willekeur van de frameanalyse te beperken. Ik heb de krant voortdurend op dezelfde basis onderzocht. Mijn verwachting is dat de Duitse zeppelin- en duikbootaanvallen van invloed zijn geweest op het beeld van het Duitse volk en de oorlogsinspanningen van Duitsland in het Rotterdamse dagblad.

2 Analyse

2.1 Het westelijke front

Op het westelijke front was in 1916 opnieuw activiteit te bespeuren bij Artois en de IJzer. Officiële Franse berichtgeving gaf aan dat Duitse infanteristen de loopgraven van de Ententemogendheden aanvielen. Hoewel de geallieerde artillerie het offensief wist te ontwrichten, bereikten de Duitse soldaten toch de stellingen van de Fransen en Britten. Vervolgens werd de infanterie van de Centralen met grote verliezen teruggedrongen. In tegenstelling tot de Franse berichtgeving vermeldden volgens het *Rotterdamsch Nieuwsblad* Duitse officiële bronnen de vele doden aan geallieerde zijde.¹⁷⁰ De krant maakte gebruik van zowel Franse als Duitse officiële bronnen waaruit blijkt dat het Rotterdamse dagblad een onpartijdige houding aannam. Het nieuwsblad informeerde de krantenlezer vanuit zowel de optiek van de Centralen als de Geallieerden over de krijgsverrichtingen op het westelijke front.

Een belangrijke strijd tussen de Ententemogendheden en Duitsers vond bijvoorbeeld plaats bij de stellingen rondom Verdun. De Duitsers wilden deze positie graag innemen, omdat de Franse plaats een verbindingspunt was met de westelijk gelegen Duitse loopgraven. De soldaten van het Duitse keizerrijk wisten in de woorden van de Franse en de Duitse officiële berichtgeving door te dringen tot in de vooruitgeschoven stellingen van de Geallieerden.¹⁷¹ De Duitse legerleiding verklaarde dat de Fransen zich met ‘den moed der wanhoop’ hadden verdedigd. Toch wisten de Duitsers succes te boeken.¹⁷² Het Franse opperbevel gaf de vijandige prestaties toe, maar vermeldde wel een Duitse overwinning ten

¹⁷⁰ ‘Wereldoorlog. Gevechten aan de Yser en in Artois. Luchtoorlog’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 27 januari 1916, 1.

¹⁷¹ ‘Wereldoorlog. De Fransche linie, ten noorden van Verdun, achteruit gedrongen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 26 februari 1916, 1.

¹⁷² ‘Wereldoorlog. De Duitschers veroveren nieuwe verdedigingswerken van Verdun en dringen ook ten oosten van de vesting op. De Franschen bieden hardnekkig tegenstand’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 29 februari 1916, 1.

koste ging van ‘bloedige offers’. Treinen vervoerden zwaargewonde soldaten via België naar Duitsland.¹⁷³

De kritische kanttekeningen van de redactie van de krant ondersteunen mijn vermoeden, dat het *Rotterdamsch Nieuwsblad* niet openlijk partij koos voor de Centralen of de Geallieerden. De mededelingen van de verschillende oorlogvoerende partijen waren volgens het redactioneel commentaar te betwisten en gekleurd om ‘den moed’ van de tegenstander te doen slinken.¹⁷⁴ De Fransen doodden bijvoorbeeld bij Verdun een groot aantal tegenstanders¹⁷⁵ en zagen vijftigduizend gedode soldaten voor hun linie liggen. De Duitsers maakten duizend krijgsgevangenen¹⁷⁶ of boekten een overwinning ten koste van vele gedode geallieerde soldaten en in bezit genomen krijgsmateriaal.¹⁷⁷

Duitse, Franse en Britse berichtgeving prezen de eigen behaalde winst qua man en materiaal of benadrukten de verliezen van de tegenstander. De oorlogvoerende mogendheden probeerden de eigen partij te ontzien van negatief commentaar. De redactie van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* verklaarde dat beide kanten grote verliezen leden op het slagveld.¹⁷⁸ Bovendien onderkende de krant dat alle oorlogvoerende partijen met de verschrikkingen van de oorlog te maken hadden. Met behulp van de *Vossische Zeitung* gaf de Rotterdamse krant de ‘hel’ van Verdun weer. Soldaten voerden stormlopen uit over velden met ‘prikkelraad, door hindernissen, voetangels, wolfskuilen, tegen snelvuurkanonnen en machinegeweren’. De Franse en Duitse infanterie kenden ‘dood, verderf en verwoesting’. De ‘primitieve wapenen’ van eerdere oorlogen waren op het slagveld terug te vinden. Er werden vuisten en tanden gebruikt. Daarnaast maakten de oorlogvoerende partijen gebruik van ‘de geraffineerde strijdmiddelen van de moderne techniek’.¹⁷⁹

2.2 Duitse en Amerikaanse verhoudingen

Naast het westelijke front deed het *Rotterdamsch Nieuwsblad* uitvoerig verslag van de Duitse duikbootpolitiek. Duitse onderzeeboten vielen niet alleen vijandige oorlogsschepen aan. Ook

¹⁷³ ‘Wereldoorlog. De Fransche linie, ten noorden van Verdun, achteruit gedrongen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 26 februari 1916, 1.

¹⁷⁴ ‘Wereldoorlog. De tweede slag bij Verdun’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 7 maart 1916, 1.

¹⁷⁵ ‘Wereldoorlog. De strijd bij Verdun en elders op het westelijk front’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 21 maart 1916, 1.

¹⁷⁶ ‘Wereldoorlog. De tweede slag bij Verdun’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 7 maart 1916, 1.

¹⁷⁷ ‘Wereldoorlog. Bij Verdun en elders op het westelijk front’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 23 maart 1916, 1.

¹⁷⁸ ‘Wereldoorlog. De tweede slag bij Verdun’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 7 maart 1916, 1.

¹⁷⁹ ‘Wereldoorlog. Tegenstanders, die aan elkaar gewaagd zijn’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 23 maart 1916, 1.

neutrale schepen en geallieerde vaartuigen met Amerikaanse staatsburgers waren het slachtoffer van de onderzeeërs.¹⁸⁰

Op 7 mei 1915 had een Duitse duikboot het Britse passagiersschip de *Lusitania* aangevallen, waardoor 124 Amerikanen de dood vonden.¹⁸¹ In januari 1916 meldde het *Rotterdamsch Nieuwsblad* een aanval op het passagiersschip de *Persia*. Een onderzeeboot van de Centralen had het vaartuig zonder waarschuwing ‘in den grond geboord’. Onder de opvarenden bevonden zich drie Amerikanen.¹⁸²

Het gevolg van deze duikbootoorlog was, dat de verhouding tussen Duitsland en Amerika op scherp kwam te staan.¹⁸³ Groot-Brittannië en Frankrijk hoopten dat de Verenigde Staten zich aansloten bij de Entente.¹⁸⁴ De Geallieerden beweerden dat de duikbootoorlog (en het gevolg voor neutrale, passagier- en koopvaardij-schepen) in strijd was met de internationale wetgeving en vonden dat de Verenigde Staten tegen de Centralen moesten optreden. Amerika moest Duitsland en Oostenrijk-Hongarije opleggen waarde te hechten aan ‘het volkenrecht en de wetten der menselijkheid’.¹⁸⁵ Duitsland probeerde Amerika echter onafzijdig te houden.¹⁸⁶ Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gaf weer dat er geen ‘op feiten berustend nieuws over de Duitsch-Amerikaansche verhoudingen’ te vinden was.¹⁸⁷

Duitsland houdt de Verenigde Staten aan het lijntje

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gaf de listigheid van de Duitsers ten opzichte van de Verenigde Staten weer. Amerika eiste dat Duitse onderzeeërs geen passagiersschepen zouden torpederen zonder waarschuwing.¹⁸⁸ De Duitse ambassadeur in de Verenigde Staten Bernstorff deed het voorkomen alsof Duitsland de verlangens van de Verenigde Staten met betrekking tot het handelen van onderzeeboten inwilligde.¹⁸⁹ In werkelijkheid hielden de Duitsers zich niet aan dit verlangen.¹⁹⁰ Op basis van het Engelse persbureau *Reuters* stelde het Rotterdamse dagblad dat de Duitsers naar bewoordingen zochten die toegaven ‘aan de

¹⁸⁰ ‘Wereldoorlog. De duikboot- en mijnoorlog’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 2 mei 1916, 1.

¹⁸¹ Moeyes, *Buiten Schot*, 198.

¹⁸² ‘Wereldoorlog. De “Persia” getorpedeerd. Nieuwe spanningen tusschen Amerika en de Centralen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 4 januari 1916, 1.

¹⁸³ ‘Wereldoorlog. De spanning tusschen Amerika en Duitschland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 2 mei 1916, 1.

¹⁸⁴ Moeyes, *Buiten Schot*, 255 – 256.

¹⁸⁵ ‘Wereldoorlog. De “Persia” getorpedeerd. Nieuwe spanningen tusschen Amerika en de Centralen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 4 januari 1916, 1.

¹⁸⁶ Moeyes, *Buiten Schot*, 255 – 256.

¹⁸⁷ ‘Wereldoorlog. De spanning tusschen Amerika en Duitschland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 2 mei 1916, 1.

¹⁸⁸ ‘Wereldoorlog. Amerika en Duitschland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 26 februari 1916, 1.

¹⁸⁹ ‘Wereldoorlog. Amerika, Duitschland en Oostenrijk’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 11 januari 1916, 2.

¹⁹⁰ ‘Wereldoorlog. Amerika en Duitschland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 26 februari 1916, 1.

verlangens der Amerikaanse regering' en niet 'te fnuikend voor den Duitschen trots' waren.¹⁹¹

Eerder hadden de Verenigde Staten het principe goedgekeurd dat koopvaarders gerechtigd waren zich te bewapenen ter verdediging.¹⁹² De vaartuigen zouden daarmee de vreedzame status niet verliezen. De Amerikanen handelden met de Geallieerden en hadden anders bijvoorbeeld gewapende Britse koopvaardijsschepen in Amerikaanse havens moeten weigeren.¹⁹³ Duitsland maakte gebruik van de Amerikaanse politiek om de aanval op de *Lusitania* te rechtvaardigen. Duitse onderzeeboten mochten alleen gewapende schepen aanvallen. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gaf de verwachting van de *New York Tribune* (Amerikaanse krant) weer. Het nieuwsblad vermoedde een Duitse verklaring, waarin aangegeven werd dat niet duidelijk was geweest of de *Lusitania* wapens ter verdediging had gevoerd.¹⁹⁴

In de krantenartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* kwam de sluwheid van Duitsland naar voren. De Duitsers waren niet op hun woord te vertrouwen. Hoewel het land aangaf te voldoen aan de Amerikaanse eis, hielden Duitse onderzeeërs geen rekening met vreedzame of neutrale schepen. Duitsland stelde zich boven de rechten van onpartijdigheid en veroorloofde het zich ongestraft de duikbootpolitiek voort te zetten. De Duitsers gebruikten listigheid om een barbaarse oorlogsmethode in stand te houden. Het Duitse keizerrijk hield de neutrale grootmacht Amerika aan het lijntje. De Verenigde Staten stelden tevergeefs eisen.

De Duitsers stonden niet toe dat de duikbootpolitiek beperkt werd door eventuele wandaden van onderzeeërs. Het Rotterdamse nieuwsblad gaf aan dat Duitsland niet wilde verklaren 'onwettig' te hebben gehandeld. Het Duitse keizerrijk wilde 'het wapen der onderzeeërs' niet in het geding brengen. De Duitsers hadden de Amerikaanse burgers op de *Lusitania* niet willen doden. De aanval op het Britse passagiersschip was een represaillemaatregel tegen de Geallieerden en had niet op burgers van neutrale landen mogen plaatsvinden.¹⁹⁵ Duitsland zette alles op alles om de duikbootoorlog voort te kunnen zetten.

De regering in Washington schikte zich naar de verklaring van de Duitsers. De Verenigde Staten waren om het *Lusitania*-geschil op te lossen bereid te onderhandelen over het woord 'onwettig'. Duitsland publiceerde een nota waarin aangegeven werd dat

¹⁹¹ 'Wereldoorlog. Amerika, Duitsland en Oostenrijk', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 11 januari 1916, 2.

¹⁹² 'Wereldoorlog. Duitsland en Amerika', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 februari 1916, 2.

¹⁹³ Benjamin Coates, "Upon the Neutral Rests the Trusteeship of International Law" - Legal advisers and American unneutrality', in: Johan den Hertog en Samuël Kruizinga (eds.), *Caught in the Middle: Neutrals, neutrality, and the First World War* (Amsterdam 2011) 49 - 50.

¹⁹⁴ 'Wereldoorlog. Duitsland en Amerika', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 februari 1916, 2.

¹⁹⁵ 'Wereldoorlog. Duitsland en Amerika', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 8 februari 1916, 2.

ongewapende koopvaardijsschepen niet ‘bruut’ behandeld zouden worden. Een koopvaardijsschip met kanonnen aan boord zou echter in de Duitse optiek ‘het karakter van oorlogsschepen’ kennen. Wilson spoorde zelfs de geallieerde mogendheden aan hun handelsschepen te ontwapenen. De Duitsers konden de duikbotenpolitiek voortzetten.¹⁹⁶

De Republikeinse senator Sterling maakte zich zorgen over de Duitse nota. Handelsschepen zouden opnieuw zonder waarschuwing ‘in den grond’ geboord worden. Duitsland handelde in strijd met de rechten van neutralen. Onpartijdige landen hoefden deze handelwijze niet goed te keuren.¹⁹⁷

Duitsland en een onwettige handelwijze

De nacht van 1 op 2 maart ging het Duitse memorandum met betrekking tot de verscherpte duikbootoorlog in. Gewapende handelsschepen waren niet langer veilig voor de Duitse onderzeeërs.¹⁹⁸ De Duitsers ontraadden neutrale landen passagiers of goederen op gewapende koopvaardijsschepen van de Geallieerden te vervoeren. De nieuwe duikboten bevatten krachtigere ‘vernietigingsmiddelen’ dan de oudere Duitse vaartuigen.¹⁹⁹ De inzet van onderzeeërs kon ‘voor de schepen van alle natiën gevaarlijk’ zijn.²⁰⁰

In het *Rotterdamsch Nieuwsblad* kwam naar voren dat de Duitsers nog steeds geen rekening hielden met neutrale schepen. Duitsland hield vast aan een barbaarse methode van oorlogvoeren. Op 14 maart deed de krant verslag van het gezonken Noorse schip *Sirius*. De Amerikaanse staatsburgers op het schip, zeven in totaal, werden gered. De vraag was of het vaartuig doormiddel van een Duitse torpedo tot zinken was gebracht. Het Engelse Persbureau *Reuters* verwachtte ‘ernstige wrijving’ tussen de Verenigde Staten en Duitsland vanwege het nieuwe incident.²⁰¹

24 maart werd de Franse mailboot *Sussex* getorpedeerd. Het vaartuig was niet gewapend, waardoor in de Franse bewoording de Duitsers de boot onwettig hadden aangevallen. Bij de aanval lieten vijftig mensen (onder andere acht Amerikaanse staatsburgers) het leven.²⁰² De Engelse regering had bewijzen voor de onwettige Duitse handelwijze. De Duitsers zouden de torpedoboot, die probeerde de overlevende van de *Sussex*

¹⁹⁶ ‘Wereldoorlog. Bewapende koopvaardijsschepen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 15 februari 1916, 2.

¹⁹⁷ ‘Wereldoorlog. Amerikaansche republikeinen tegen Duitschland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 17 februari 1916, 2.

¹⁹⁸ ‘Wereldoorlog. Duitschland en Amerika’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 2 maart 1916, 1.

¹⁹⁹ ‘Wereldoorlog. Slachtoffers van duikboten en mijnen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 7 maart 1916, 1.

²⁰⁰ ‘Wereldoorlog. De duikboot- en mijnoorlog’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 14 maart 1916, 1.

²⁰¹ ‘Wereldoorlog. De duikboot- en mijnoorlog’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 14 maart 1916, 1.

²⁰² ‘Wereldoorlog. De “Sussex” getorpedeerd’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 28 maart 1916, 1.

te redden, hebben aangevallen. De Verenigde Staten wilden een onderzoek naar de kwestie.²⁰³ Vertegenwoordigers van de Amerikaanse marine vonden brokstukken van een Duitse torpedo in de Franse mailboot.²⁰⁴

De duikbootpolitiek leverde de Noren en Nederlanders ook schade op. Het Noorse schip de *Langeli* en het Nederlandse schip *Tubantia* werden tot zinken gebracht. De regeringen van beide landen kregen eenzelfde reactie van Duitsland. De rapporten van onderzeeërcommandanten vermeldden niet dat de schepen door een Duitse duikboot naar de bodem van de zee gezonden waren.²⁰⁵

Na de aanval op de *Sussex* maakte Wilson bekend de diplomatieke betrekkingen met Duitsland te beëindigen, mocht de onwettige duikbootoorlog aanhouden.²⁰⁶ De Duitsers leken zich bewust van het gevaar ‘’twelk uit het verre westen’ dreigde. De Amerikaanse havens vertegenwoordigden miljoenen aan Duits kapitaal. Schepen lagen in de Verenigde Staten voor anker. De handel zou geschaad worden. De strijd met de Geallieerden zou lastiger worden door geldstromen en leveranties van wapens en munitie uit de Verenigde Staten.²⁰⁷ Getracht werd de belangen van beide landen te waarborgen en de nationale waardigheid niet tekort te doen. De Duitsers hoopten op een oplossing ‘langs minnelijken weg’.²⁰⁸

In de krantenartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* kwam naar voren dat de Duitsers opnieuw alles op alles zetten om de barbaarse krijgsinspanningen voort te kunnen zetten. Duitsland wilde Amerika niet tegen zich in het harnas jagen en schoof de verantwoordelijkheid voor de aanval op de *Sussex* af. De onderzeebootcommandant zou de mailboot voor een oorlogsschip hebben aangezien. Aan de familieleden van de omgekomen slachtoffers zou een schadevergoeding betaald worden. De Duitse overheid hoopte op deze manier de reactie van de Verenigde Staten te matigen en een oorlog te voorkomen.²⁰⁹

De oorlogsverslaggeving in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* met betrekking tot de Duits - Amerikaanse verhouding stond in het teken van de Duitse sluwheid. De Duitse regering misleide de Amerikaanse president Wilson doormiddel van valse beloftes. Duitsland gaf aan rekening te houden met de neutrale en vreedzame scheepvaart. In de praktijk bleven

²⁰³ ‘Wereldoorlog. De duikboot- en mijneoorlog’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 april 1916, 1.

²⁰⁴ ‘Wereldoorlog. De Duitsch-Amerikaansche betrekkingen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 11 april 1916, 1.

²⁰⁵ ‘Wereldoorlog. De duikboot- en mijneoorlog’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 27 mei 1916, 1.

²⁰⁶ ‘Wereldoorlog. De spanning tusschen Duitschland en Amerika’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 22 april 1916, 1.

²⁰⁷ ‘Wereldoorlog. Matiging van den Duitschen toon in het Duitsch-Amerikaansche geschil’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 27 april 1916, 1, zie ook ‘Wereldoorlog. Duitschland en Amerika’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 4 mei 1916, 1.

²⁰⁸ ‘Wereldoorlog. Duitschland en Amerika’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 29 april 1916, 1.

²⁰⁹ ‘Wereldoorlog. De “Sussex”’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 18 mei 1916, 1.

onderzeeboten onpartijdige en koopvaardijschepen aanvallen. Het Duitse keizerrijk zette alles op alles om de barbaarse oorlogsspanningen voort te kunnen zetten. Amerika bevestigde deze manier van oorlog voeren. Het land zag niet af van de neutraliteit en trad niet op tegen de Duitse aanvallen.

2.3 Duitse barbaarsheid?

Duitse zeppelinaanvallen

Duitsland handelde niet alleen barbaars doormiddel van de duikbootpolitiek. Duitsland voerde ook op geallieerde steden zeppelinaanvallen uit met onschuldige slachtoffers tot gevolg. In februari 1916 bombardeerde een Duits luchtschip voor het eerst sinds tien maanden Parijs. De aanval verwoeste slechts enkele huizen en kostte maar een aantal slachtoffers het leven. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gaf op basis van *Le Figaro* aan dat de Fransen uit waren op wraak. Frankrijk moest de onschuldige slachtoffers wreken door Duitse steden binnen het bereik van de Franse luchtmacht ‘stelselmatig’ aan te vallen.²¹⁰

Een represailleaanval op de Duitse Krüpp fabrieken was een optie. Een dergelijk bombardement had echter enorme gevolgen. Deze tegenmaatregel zou ervoor zorgen dat Duitse kinderen dood geboren werden in de wieg en waren onder alle omstandigheden afkeurenswaardig.²¹¹ In het Rotterdamse dagblad kwam het beeld naar voren dat de Duitsers onschuldige slachtoffers maakten in de oorlog. De Fransen wilden niet dezelfde handelwijze hanteren.

Ook Groot-Brittannië was het slachtoffer van Duitse zeppelinaanvallen. De Duitse officiële berichtgeving gaf aan dat bijvoorbeeld scheepsdokken en fabrieksinstellingen bij Liverpool, ijzerfabrieken en hoogovens in Manchester en fabrieken en hoogovens in Nottingham ‘met een krachtige uitwerking door zware ontploffingen en hevige branden’ schade waren toegebracht. De Engelse berichtgeving wilde de schade van de Duitse bombardementen beperken. Hoewel 54 mensen gedood en 67 mensen gewond waren, was slechts enkele materiële schade aangericht.²¹² De Geallieerden ontkenden de Duitse superioriteit op het gebied van de luchtaanvallen. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* nam vanuit geallieerde informatievoorzieningen de slachtoffers van de zeppelinbombardementen over. De Duitse luchtvloot bracht niet zozeer schade toe aan militaire doelwitten. Eerder werden mensen ‘door den schrik’ gedood.

²¹⁰ ‘Wereldoorlog. Zeppelin-aanval op Parijs’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 februari 1916, 1.

²¹¹ ‘Wereldoorlog. De Zeppelin-aanval op Parijs’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 februari 1916, 1.

²¹² ‘Wereldoorlog. Wat de Zeppelins boven Engeland deden’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 februari 1916, 1.

In de nacht van 5 op 6 maart 1916 voerden de Duitsers opnieuw een luchtaanval op Groot-Brittannië uit. Steden probeerden ‘de dood en verderf zaaiende vijanden’ tegen te werken door alle lichten uit te doen. Echter werd een armenhuis getroffen door een bom, waardoor een man van negentig levend in zijn kamertje verbrandde. Een man verloor zijn vrouw en vier kinderen, toen zijn huis getroffen werd.²¹³ De zeppelin aanval van 4 op 5 april bracht volgens Engelse berichten slechts enkele materiële schade toe. Ook vielen maar weinig slachtoffers. Het Duitse persbureau *Wolff* vermeldde de beschadiging van een grote ijzerfabriek met hoogovens bij Withby.²¹⁴

De Duitse luchtaanvallen op Engeland hadden tot februari 1916 488 slachtoffers tot gevolg, waarvan 253 mensen de dood vonden.²¹⁵ Hoewel deze aantallen niet te vergelijken waren met de vele dode soldaten op het front, gaf het *Rotterdamsch Nieuwsblad* aan dat deze bombardementen waarschijnlijk een grote morele indruk achterlieten op de Engelse burgerbevolking.²¹⁶

Het dagblad gaf enerzijds aan dat de Duitse zeppelin aanvallen barbaars waren. Duitsland hield geen rekening met de onschuldige slachtoffers in de geallieerde landen. Anderzijds bleken de Duitsers superieur te zijn in de lucht. Aan de hand van Duitse informatievoorzieningen beschreef het *Rotterdamsch Nieuwsblad*, dat de Britten niets konden beginnen tegen de Duitse luchtaanvallen.

De Engelsen kregen geen ‘oogenblik respijt om te bekomen van den schrik’. Een antwoord op de Duitse luchtvloot was nog niet gevonden. De Britten konden niets tegen het luchtwapen beginnen. Het ‘isolement’ van het Britse eiland bood geen bescherming. In het *Berliner Tageblatt* werd de vraag gesteld of de luchtaanvallen, net als de duikbootoorlog, Engeland tot vrede konden aanzetten. De Britten dachten lange tijd ‘ongenaakbaar’ te zijn. Europese slagvelden werden vanuit de verte bekeken. Nu voelde het Britse volk ‘aan den lijve wat oorlog’ betekende.²¹⁷

De zeeoorlog

Niet alleen de Duitsers, maar ook de Britten maakten op brute wijze slachtoffers in de Eerste Wereldoorlog. De ‘weerloze bemanning’ van een Duitse onderzeeër zou op aandringen van de commandant van het schip de *Baralong* op ‘beestachtige wreede wijze’ zijn vermoord.

²¹³ ‘Wereldoorlog. De Zeppelins boven Engeland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 9 maart 1916, 1.

²¹⁴ ‘Wereldoorlog. De zeppelin aanvallen op Engeland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 8 april 1916, 1.

²¹⁵ ‘Wereldoorlog. De Zeppelins boven Engeland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 februari 1916, 1.

²¹⁶ ‘Wereldoorlog. Wat de Zeppelins boven Engeland deden’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 februari 1916, 1.

²¹⁷ ‘Wereldoorlog. Geen dag zonder zeppelins’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 6 april 1916, 1.

Het volkenrecht en de wetten der menselijkheid waren geschonden. De Duitsers verlangden een onderzoek naar de kwestie door de Britse admiraliteit. De Engelsen gaven geen gehoor aan de Duitse eis, maar wilden een onafhankelijke Amerikaanse onderzoekscommissie de kwestie laten analyseren.²¹⁸

Daarnaast waren de Duitsers verontwaardigd over de handelwijze van kapitein Matin. De stuurman van de vissersboot *King Stephen* weigerde de in ‘doodsnood verkerende bemanning’ van de zeppelin L19 te redden. Het luchtschip dreef in de Noordzee. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* schreef dat Duitse bladen, waaronder de *Berliner Zeitung am Mittag* (Berlijnse sensatiekrant), spraken van een ‘schandvlek’ met betrekking tot de situatie. Schipbreukelingen moesten ook in een oorlog van de dood gered worden.²¹⁹

De Rotterdamse krant rechtvaardigde aan de hand van de *Daily Mail* de handelwijze van de Britse kapitein. De stuurman zag tijdens het vissen een vreemd voorwerp in de verte drijven en zette koers naar het object. In het water bevonden zich een zeppelin en vijftien bemanningsleden. In het luchtschip hoorde Matin gehamer en schatte de totale bemanning van de zeppelin op dertig bewapende lieden. De *King Stephen* had zes onbewapende bemanningsleden.²²⁰

Ook waren op het luchtschip drie kruizen te zien. Matin veronderstelde dat de markering voor de ‘stoute daden’ van de zeppelin boven Engeland stonden. De kapitein wilde niet het vierde kruis worden. De Duitse bevelvoerder vroeg aan de stuurman zijn bemanningsleden op te nemen, maar Matin weigerde.²²¹

De Britse kapitein dacht dat de bemanning van de zeppelin de *King Stephen* zou overnemen en naar een Duitse haven zou varen. Bovendien konden Duitse onderzeeërs op de loer liggen. Duitsland zou drenkelingen als lokaas gebruiken, om boten, die zich inspanden om een in noodverkerende bemanning te redden, te lokken.²²² Het persbureau *Havas* toonde dergelijke ‘wreedheid der Duitschers’ aan. Duitse boten bleven het Franse schip *Ville de Havre* beschieten toen de bemanning zich naar de reddingsboten begaf. Urenlang bleef een duikboot in de buurt van de plek waar het schip gezonken was, zonder hulp te verlenen.²²³

²¹⁸ ‘Wereldoorlog. De Baralong-kwestie’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 18 januari 1916, 1.

²¹⁹ ‘Wereldoorlog. De verongelukte L19’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 8 februari 1916, 1.

²²⁰ ‘Wereldoorlog. De verongelukte L19’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 8 februari 1916, 1.

²²¹ ‘Wereldoorlog. De verongelukte L19’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 8 februari 1916, 1.

²²² ‘Wereldoorlog. De verongelukte L19’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 8 februari 1916, 1.

²²³ ‘Wereldoorlog. De duikboot- en mijnoorlog’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 8 april 1916, 1.

Bovendien had de Duitse wetenschap ‘vergiftigde gas- en vlamwerpers’, ‘onderzeeërs’ en ‘zeppelins’ voortgebracht met het doel mensenlevens te vernietigen.²²⁴ Duitsland hield bijvoorbeeld geen rekening met het volkenrecht en de wetten der menselijkheid bij de aanval op Leuven, de torpedering van de *Lusitania* en pogingen om hospitaalschepen tot zinken te brengen. Hoeveel Duitse onderdanen waren voor deze gruweldaden gestraft?²²⁵

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* vermeldde dat Duitsland een barbaarse manier van oorlogvoeren had. Het land gebruikte zeppelins, duikboten en gifgas om niet alleen soldaten tot slachtoffer van de oorlog te maken, maar ook burgers te doden. In de duikbootoorlog hielden de Duitsers geen rekening met onschuldige schepen. Hoewel het Duitse keizerrijk superieur was in de lucht, weigerde het land bij bombardementen oog te hebben voor burgerslachtoffers.

2.4 De almachtige Britse vloot

In Groot-Brittannië heerste het idee dat de Britse vloot almachtig was. Waren de Britten, in tegenstelling tot de Duitsers in de lucht, superieur op zee? Ondanks Engelse pogingen de toevoer van goederen naar Duitsland te blokkeren,²²⁶ kwamen grondstoffen voor oorlogsmateriaal in Duitsland terecht.²²⁷ De duikbootoorlog bracht de geallieerde en neutrale koopvaardijvaart schade toe. Ten slotte liep het Britse schip de *Appam* in februari 1916 de Amerikaanse haven Norfolk binnen met een Duitse oorlogsvlag in de mast. Een Duits kaperschip, de *Möwe* genaamd, maakte de zeeën onveilig voor Britse schepen en had het Engelse vaartuig veroverd.²²⁸

Eerder had de Duitse kruiser de *Emden* de Indische Oceaan onveilig gemaakt. Het oorlogsschip had veel vaartuigen ‘naar den kelder’ gezonden. Herhaalde de ‘“Emden”-geschiedenis’ zich? Leek de situatie niet op de ‘Vliegende-Hollander geschiedenis’?²²⁹

De *Appam* vervoerde 138 opvarenden van andere schepen die door dezelfde ‘roover met den vreedzamen naam’ tot zinken waren gebracht. Aan de hand van het Engelse persbureau *Reuters* somde de Rotterdamse krant het aantal slachtoffers van de *Möwe* op: ‘de

²²⁴ ‘Wereldoorlog. Een Engelsche en Fransche verklaring inzake vrede’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 16 mei 1916, 1.

²²⁵ ‘Wereldoorlog. De Baralong-zaak’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 20 januari 1916, 2.

²²⁶ ‘Wereldoorlog. Zullen de neutralen op rantsoen worden gesteld?’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 20 januari 1916, 1-2.

²²⁷ ‘Wereldoorlog. De invoer der neutralen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 februari 1916, 1.

²²⁸ ‘Wereldoorlog. De “Appam” terecht. Een tweede “Emden”?’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 februari 1916, 1.

²²⁹ ‘Wereldoorlog. De “Appam” terecht. Een tweede “Emden”?’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 februari 1916, 1.

“Corbridge”, de “Arthur”, de “Trader”, de “Ariadne”, de “Dromomby”, de “Farring ford” en de “Clan Mactavish”²³⁰.

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* stelde door de nieuwsverhalen over de Duitse kaper vragen bij de oppermachtigheid van de Engelse vloot. Op basis van de *Daily Mail* kwam het ‘staaltje brutalen zeemansdurf’ naar voren dat de Duitsers aan de Engelsen, ‘wier almachtige vloot de zeeën beheerst’, lieten zien. Duitsland zou de *Appam* onmogelijk opnieuw zee kunnen laten kiezen en binnenbrengen in een Duitse haven. Een confrontatie met de ‘jachtmakende’ Engelsen kon niet vermeden worden.²³¹

Het oordeel van de *Daily Mail* was echter niet realistisch. Het kapen van de *Appam* had de *Möwe* veel voordeel opgeleverd. De lading van het Britse schip had waarschijnlijk een waarde van twee miljoen gulden aan ‘cacao, palmpitten en olie’. Ook bevond zich op het schip vierhonderdduizend gulden aan ongemunt goud. De *Corbridge* vertegenwoordigde een waarde van anderhalf miljoen en de rest van de schepen zeventien en een half miljoen gulden. Aan de hand van *The Times* vormde het *Rotterdamsch Nieuwsblad* een rationeler oordeel over de situatie op zee. De *Möwe* bracht ‘het trotse Albion’ (oftewel Groot-Brittannië) een gevoelige slag toe.²³²

The Daily Telegraph veroordeelde de Duitse kaper. De *Möwe* was in tegenstrijd met de internationale regels omgevormd van koopvaardijship tot oorlogsschip.²³³ Het vaartuig zou in 1914 door een fruithandelsfirma uit Hamburg besteld zijn, maar werd pas in de oorlog voltooid. De regering had het schip toen aangepast om kanonnen te voeren.²³⁴ Passagiers van de *Appam* konden inzicht verschaffen met betrekking tot de bewapening van het Duitse kaperschip. Op de voorplecht waren vier kanonnen te vinden. Achterop bevonden zich twee stukken geschut te vinden, die met stalen platen verborgen konden worden. Ook was het schip voorzien van twee torpedo lanceerbuizen.²³⁵

Het doel van de *Möwe* was om Duitse handelsschepen bij Zuid-Afrika, ontsnapt aan de geallieerde vloot, te voorzien van kanonnen en munitie, zodat die tot hulpkruiser konden worden omgevormd. Onderweg viel het kaperschip verschillende Engelse schepen aan.²³⁶

²³⁰ ‘Wereldoorlog. De “Appam” terecht. Een tweede “Emden”?, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 februari 1916, 1.

²³¹ ‘Wereldoorlog. De “Appam” terecht. Een tweede “Emden”?, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 februari 1916, 1.

²³² ‘Wereldoorlog. Allerlei over de “Appam” en de “Mowe”’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 februari 1916, 1.

²³³ ‘Wereldoorlog. Allerlei over de “Appam” en de “Mowe”’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 februari 1916, 1.

²³⁴ ‘Wereldoorlog. Het geheim der “Möwe”’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 22 februari 1916, 1.

²³⁵ ‘Wereldoorlog. Allerlei over de “Appam” en de “Mowe”’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 februari 1916, 1.

²³⁶ ‘Wereldoorlog. Het geheim der “Möwe”’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 22 februari 1916, 1.

Duitse kranten loofden het werk van de kaper. De Amerikaanse pers prees het ‘kranige werk’.²³⁷

De krantenartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* stelden de macht van de Britse vloot in het dagblad aan de kaak gesteld. De Duitse *Möwe* had niet alleen de westkust van Afrika onveilig gemaakt en ‘15 schepen der Entente naar den bodem der zee’ gezonden. Ook liet het kaperschip een Brits vaartuig onder Duitse oorlogsvlag ‘triumfantelijk’ een Amerikaanse haven binnenlopen en wist de *Möwe* tegen de verwachtingen in ‘ongeschonden’ een thuishaven te bereiken. De Duitse marine leiding verklaarde dat het kaperschip onder leiding van kapitein-luitenant graaf Dohna-Schlodlen ‘een succesvollen kruistocht’ achter de rug had. Het schip bracht één miljoen mark in goudstaven mee naar Duitsland en had veel gevangenen gemaakt.²³⁸

De Britse blokkade

Naast het succes van de *Möwe* kwamen, ondanks de Britse blokkade, nog steeds grondstoffen voor oorlogsmateriaal in Duitsland aan. IJzer en zink verdwenen ‘in de hoogovens der een en dertig groote Duitse fabrieken’, die het staal maakten voor munitie. Cacao, thee en meel vonden via Rotterdam en Kopenhagen de weg naar Duitsland.²³⁹ Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* illustreerde de onmacht van de Britten ten overstaande van de goederendoorvoer via neutrale landen naar Duitsland.

De Rotterdamse krant beschreef aan de hand van de *Daily Mail* dat de Britten de blokkade van de Duitse goederentoevoer wilden verscherpen. ‘Den boezem der Engelsche regering’ wilde Rotterdam als ‘Duitse uitvoerhaven’ beschouwen.²⁴⁰ Hoewel de Britten sympathie kenden voor neutrale landen, moest niet vergeten worden dat de oorlog de Engelse handel schade toebreacht en Engelsen het leven kostte. De onpartijdige landen verdienden geld en maakten winst. De handel tussen bijvoorbeeld de Nederlanders en de Verenigde Staten was in de oorlogsjaren toegenomen. Bovendien lag Nederland tegen Duitsland aan en konden producten worden doorgevoerd.²⁴¹ Het Duitse keizerrijk betaalde hoge prijzen voor de invoer van goederen.²⁴²

²³⁷ ‘Wereldoorlog. Allerlei over de “Appam” en de “Mowe”’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 februari 1916, 1.

²³⁸ ‘Wereldoorlog. De “Möwe” weer thuis’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 7 maart 1916, 1.

²³⁹ ‘Wereldoorlog. De invoer der neutralen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 februari 1916, 1.

²⁴⁰ ‘Wereldoorlog. Zullen de neutralen op rantsoen worden gesteld?’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 20 januari 1916, 1-2, zie ook ‘Wereldoorlog. Verscherpte Engelsche blokkade?’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 22 januari 1916, 1.

²⁴¹ ‘Wereldoorlog. Zullen de neutralen op rantsoen worden gesteld?’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 20 januari 1916, 1-2.

²⁴² ‘Wereldoorlog. Duitschlands uitputting’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 13 januari 1916, 2.

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* meldde dat Britse liberale kranten commentaar hadden op een eventuele blokkade van Rotterdam. De Nederlandse mobilisatie zorgde voor extra verbruik en een hogere invoer. De toevoer van leer naar de Lage landen was bijvoorbeeld gestegen, omdat soldaten leren schoenen droegen in plaats van de door boeren gedragen klompen. Ook nam de Nederlandse import toe vanwege de Belgische vluchtelingen. Er waren vele monden extra te voeden.²⁴³

Het Engelse Lagerhuis besprak het voorstel om de invoer van goederen naar Duitsland 'zoo krachtig mogelijk' te blokkeren. Neutrale landen mochten echter geen last hebben van de blokkade en de normale hoeveelheid goederen nodig 'voor eigen gebruik' kunnen invoeren. Een overschot aan goederen zouden neutrale landen kunnen doorvoeren naar de Centralen.²⁴⁴

Het *Rotterdamsche Nieuwsblad* deed afbreuk aan het beeld van de almachtige Engelse vloot. Een Duitse kaper kon vijftien schepen van de Entente tot zinken brengen, zonder dat de geallieerde vloot optrad. De Britse blokkade kon niet voorkomen dat Duitsland goederen ontving om de oorlog voort te zetten. De onmacht van de Britten bleek uit het gegeven dat Engeland niet kon voorkomen dat Duitsland de oorlogsinspanningen kon voortzetten.

2.5 De vredeskwestie

Duitse economische toestand

Hoewel de Britten de blokkade van goederen naar Duitsland niet aanscherpte, bleek het Duitse keizerrijk toch een verslechterde economische toestand te kennen. De Duitse mark daalde in waarde door een grotere invoer dan uitvoer.²⁴⁵ Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gaf aan de hand van de *Madeburger Zeitung* (krant uit Magdeburg) aan dat het Duitse volk eenvoudiger moest gaan leven. Een tijd van honger, een grotere belastingdruk en de verslechtering van het maatschappelijk leven brak aan.²⁴⁶ Het Rotterdamse lezerspubliek kon kennis nemen van hongeropstootjes in Berlijn. Vrouwen kwamen in opstand tegen de 'schaarschte aan levensmiddelen'. Duitsland had bijvoorbeeld een tekort aan vlees en boter.²⁴⁷

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* schreef op basis van het *Berliner Tageblatt* over de plunderingen van winkels door jongens en huisvrouwen. Slagers hadden bijvoorbeeld

²⁴³ 'Wereldoorlog. Verscherpte Engelsche blokkade?', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 22 januari 1916, 1.

²⁴⁴ 'Wereldoorlog. Verscherpte Engelsche blokkade?', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 22 januari 1916, 1.

²⁴⁵ 'Wereldoorlog. De invoer der neutralen', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 februari 1916, 1.

²⁴⁶ 'Wereldoorlog. Een nieuwe tijd van honger breekt aan', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 13 januari 1916, 2.

²⁴⁷ 'Wereldoorlog. Hongeropstootjes in Berlijn?', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 29 januari 1916, 2.

voorraden vlees achter gehouden om deze levensmiddelen met grote winst te verkopen.²⁴⁸ Ook verzamelde een grote menigte, bestaande uit voornamelijk vrouwen, zich voor de Rijksdag. De massa nam een dreigende houding aan en probeerde het regeringsgebouw binnen te dringen. ‘Van alle kanten werd om vrede geschreeuwd’ en geroepen dat het regeringsgebouw in brand zou worden gestoken. De Duitse regering schakelde de volgende dag troepen in om de Rijksdag te beschermen. Berlijn was niet de enige plaats met opstootjes.²⁴⁹

Een medewerker van *De Tijd* gaf aan dat het verlangen naar vrede in Duitsland toenam. De Duitsers dachten vrede te kunnen sluiten in het westen door de troepen terug te trekken uit Noord-Frankrijk en België in ruil voor een herstel van de Duitse kolonies. Duitsland wilde de invloedssfeer in Turkije behouden. Het land aan de Zwarte Zee bood een afzetmarkt voor industriële producten. De ‘hoofdmoeilijkheid’ van een wapenstilstand lag op de Balkan. De Centralen wilden invloed hebben in dit Europese gebied, maar de Entente wilde Servië en Montenegro niet opofferen voor vrede.²⁵⁰

Economische vredesberichten

In het *Rotterdamsch Nieuwsblad* kwam naar voren dat het voor Duitsland eigenlijk geen zin meer had om de oorlog voort te zetten. De economische toestand van het land was slecht. Duitsland raakte volgens *Le Temps* uitgeput. De Duitse mark bleef dalen in waarde en de bondgenoten Bulgarije en Turkije hadden financiële hulp nodig. Alle invoer kwam tegen hoge prijzen vanuit neutrale landen en reserves en manschappen raakten uitgeput. Vanwege de economische situatie zou het Duitse volk steeds meer naar vrede verlangen.²⁵¹

Ook zou het Duitse keizerrijk na de oorlog nog lang de gevolgen van het conflict ervaren. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* illustreerde de kritieke economische situatie van de Duitsers aan de hand van geallieerde nieuwsbronnen. De Britse econoom Cecil Parr gaf aan dat de Duitse industrie verlamd was en de Duitse handelsvloot was weggevaagd. ‘Zegevierend op het oorlogsveld of niet’, het Duitse volk ging gebukt onder een schuldenlast. Duitsland was geruïneerd.²⁵²

Na de oorlog zou Groot-Brittannië niet opnieuw de handelsbetrekkingen met de Duitsers aanknopen. Nooit zouden mensen nog iets met Duitsland op maatschappelijk of

²⁴⁸ ‘Wereldoorlog. Berlijnsche vleeschopstootjes’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 9 mei 1916, 1.

²⁴⁹ ‘Wereldoorlog. Het Rijksdagegebouw bestormd? 200 doden?’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 29 april 1916, 1.

²⁵⁰ ‘Wereldoorlog. Over den vrede’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 16 mei 1916, 1.

²⁵¹ ‘Wereldoorlog. Duitschlands uitputting’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 13 januari 1916, 2.

²⁵² ‘Wereldoorlog. Engeland heeft nog geen krimp’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 29 januari 1916, 2.

handelsgebied te maken willen hebben. Niet alleen in de oorlogstijd konden de geallieerde landen zonder Duitsland, ook in tijden van vrede waren de Ententemogendheden niet afhankelijk van het Duitse keizerrijk.²⁵³

Zelfs op basis van Duitse kranten bleek uit de krantenberichten van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* dat Duitsland de oorlog eigenlijk niet kon voortzetten. De *Kölnische Zeitung* riep de Duitsers op geld ‘op ’t altaar des vaderlands te werpen’. Het geldgebrek zou Duitsland en haar bondgenoten weerhouden van een snelle overwinning en een uitputtingsoorlog tot gevolg hebben. Na jaren strijd zou een vrede volgen door ‘algemeene uitputting en uittering’. Het Duitse volk werd opgeroepen de kinderen te behoeden voor de naoorlogse gevolgen. Een vrede na de uitputtingsstrijd zou Duitsland ‘voor minstens 100 jaar in armoede dompelen’. De overwinning of ondergang van het land stond op het spel.²⁵⁴

Diplomatieke vredesberichten

Het Duitse keizerrijk was door de economische toestand genoodzaakt een vrede met de Geallieerden te sluiten. In het *Rotterdamsch Nieuwsblad* kwam naar voren dat de Duitsers met een wapenstilstand toch nog zoveel mogelijk voordeel uit de situatie wilde halen. De Geallieerden wilden de oorlog met Duitsland en Oostenrijk-Hongarije niet zomaar beëindigen. De Ententemogendheden ondertekenden in Londen een verdrag om geen ‘afzonderlijke vrede’ sluiten.²⁵⁵ Rusland wees bijvoorbeeld een wapenstilstand met Duitsland af, omdat de Geallieerden overeen waren gekomen de krijgsverrichtingen tot in ‘het uiterste voort te zetten’. Een wapenstilstand zonder Groot-Brittannië en Frankrijk betekende een verraad en zou de internationale positie van het tsarenrijk vernietigen.²⁵⁶

Op basis van de *Gioranal d'Italia* (opiniërend Italiaans tijdschrift) gaf de Rotterdamse krant weer dat Duitsland ook een apart vredesvoorstel aan België had gedaan. In Brussel zou een pauselijke nuntius benaderd zijn. De Duitsers wilden het Belgische koninkrijk herstellen en Albert zijn troon teruggeven. Ook zou Duitsland een schadeloosstelling voor de oorlogskosten betalen. Beide landen konden ‘een handelsverdrag schijnbaar voordelig voor

²⁵³ ‘Wereldoorlog. Nóóit meer handel drijven met Duitschland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 17 februari 1916, 1.

²⁵⁴ ‘Wereldoorlog. Wat er op het spel staat’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 16 maart 1916, 1.

²⁵⁵ ‘Wereldoorlog. België onderteekent het verdrag van Londen niet’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 januari 1916, 33.

²⁵⁶ ‘Wereldoorlog. De Russische minister Sasonof over den internationalen toestand’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 februari 1916, 2.

België, maar in werkelijkheid gunstig voor Duitsland' sluiten. Antwerpen en Oostende zouden Duitse havens worden.²⁵⁷

Eerder had België geweigerd het verdrag van Londen te ondertekenen. Het land verdedigde de neutraliteit. Een dergelijke internationale overeenkomst was in strijd met de status van onpartijdigheid.²⁵⁸ Nu verwierp de Belgische regering de afzonderlijke vredesvoorstellen van de Duitsers en gaf de overheid aan de krijgsverrichtingen met Duitsland niet zonder de Ententemogendheden of een overwinning op Duitsland te willen beëindigen.²⁵⁹

De Engelse minister Grey wilde een einde maken aan de 'tirannie van Pruisen' over West Europa. Zonder de bevrijding van België en Servië zouden de Britten geen vrede sluiten met de Centralen. Voorkomen moest worden dat Pruisen de volken van Europa de wet zou opleggen. Het Duitse keizerrijk mocht andere naties niet tot een ijzeren vrede dwingen, zodat het land de Duitse wil kon opdringen. Het Pruisische militarisme moest vervangen worden door een gezonde democratie.²⁶⁰

De Franse president Poincaré gruwde van de 'eeuwige oorlogsdreiging' van Duitsland. Zonder de mogelijkheid op een 'evenwichtig en stabiel Europa' kon geen vrede gesloten worden.²⁶¹

Uit het *Rotterdamsch Nieuwsblad* blijkt dat Duitse kranten de vredesvoorwaarden van de Geallieerden verwiepen. De *Kölnische Volkszeitung* (regionaal katholiek Duits dagblad) achtte Engeland niet bekwaam een dergelijk soort wereldrechtspraak op zich te nemen. De woorden van de Engelse minister gaven aan dat Groot-Brittannië niet klaar was voor een einde van de oorlog.²⁶² Grey bood geen concrete en tastbare vredesvoorstellen aan. De Engelse minister sprak over de bevrijding van België en Servië, maar Noord-Frankrijk en Elzas-Lotharingen kwamen niet in de plannen van de politicus voor. De *Frankfurter Zeitung* (Duits liberaal dagblad) stelde dat Grey zich wilde profileren als beschermer van kleine staten om de stemming van neutrale landen ten opzichte van de oorlog te beïnvloeden.²⁶³

²⁵⁷ 'Wereldoorlog. Vredesvoorstellen van Duitsland aan België', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 12 februari 1916, 1.

²⁵⁸ 'Wereldoorlog. België onderteekent het verdrag van Londen niet', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 januari 1916, 33.

²⁵⁹ 'Wereldoorlog. Vredesvoorstellen van Duitsland aan België', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 12 februari 1916, 1.

²⁶⁰ 'Wereldoorlog. Een Engelsche en een Fransche verklaring inzake den vrede', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 16 mei 1916, 1.

²⁶¹ 'Wereldoorlog. Vredesvoorstellen van Duitsland aan België', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 12 februari 1916, 1.

²⁶² 'Wereldoorlog. De tijd voor vredesonderhandelingen nog niet gekomen', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 27 mei 1916, 1.

²⁶³ 'Wereldoorlog. De Duitse pers over het interview van Grey', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 18 mei 1916, 1.

In de krantenartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* kwam naar voren dat de economische toestand van Duitsland slecht was. Het land kende een schaarste aan levensmiddelen en in verschillende Duitse steden vonden hongeropstootjes plaats. Bovendien zou Duitsland na het beëindigen van het conflict nog jaren de economische gevolgen van de oorlog merken. De situatie noodzaakte het Duitse keizerrijk een vrede te sluiten om de ruïnering van het land te voorkomen. Duitsland probeerde door middel van het onafhankelijke vredesvoorstel met België toch nog een voordelige positie te verwerven. De Geallieerden weigerden echter op basis van het verdrag van Londen tot onafhankelijke vredesverdragen te komen met de Duitsers.

3. Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik de analyse van de hoofdartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* tussen januari en mei 1916 beschreven. De oorlog op het westelijke front, de verhouding tussen Amerika en Duitsland, de zepelinaanvallen en de duikbootoorlog kwamen aan de orde.

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gaf de krijgsverrichtingen op het westelijke front op een neutrale manier weer. Om te beginnen gebruikte het dagblad als nieuwsvoorziening kranten, nieuwsagentschappen en officiële verklaringen van zowel de Ententemogendheden als de Centralen. Geen van de oorlogvoerende partijen werd in een kwaad daglicht gesteld. Kritische kanttekeningen van de redactie gaven aan dat de inlichtingen van beide kanten te betwisten waren, vanwege mogelijk gekleurde informatie. Het gebruik van deze buitenlandse nieuwsbronnen verhinderde echter niet dat in 1916 een drietal frames met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog in de Rotterdamse krant voorkwamen.

Allereerst illustreerden de nieuwsverhalen over de Duitse zepelinaanvallen de superioriteit van Duitsland in de lucht. Eerdere oorlogen waren op het Europese vasteland uitgevochten en hadden weinig invloed gehad op het geïsoleerde Britse eiland. Nu voerden Duitse luchtschepen bombardementen uit op fabrieken en havens van Engelse steden. Groot-Brittannië had geen manier om zich te verdedigen en moest machteloos toezien hoe Brits grondgebied vanuit de lucht werd aangevallen.

Ook kon de geallieerde vloot het Duitse kaperschip de *Möwe* niet verhinderen de zeeën onveilig te maken. De Engelsen hadden het idee dat de Britse vloot oppermachtig was. Het Duitse vaartuig toonde aan dat deze gedachte ongegrond was. Vijftien schepen van de Ententemogendheden werden tot zinken gebracht. De Britse blokkade hield de goederenimport naar Duitsland niet genoeg tegen. Grondstoffen voor oorlogsmateriaal en

producten als meel en thee kwamen nog steeds in het Duitse keizerrijk aan. De Duitsers toonden aan superieur te zijn op zee. De Engelsen konden Duitsland niet tegenhouden gevoelige slagen uit te delen. Het eerste frame in 1916 door het *Rotterdamse Nieuwsblad* gepresenteerd, definieer ik om deze redenen als het superioriteitsframe. De krant verklaarde de strijd in de lucht en op zee aan de hand van een Duitse superioriteit.

Ten tweede gaf de Rotterdamse krant het *generic* moreel-ethisch frame weer. De superioriteit van Duitsland ging gepaard met onwettige aanvallen. Het dagblad oordeelde over de lucht- en zeeoorlog in termen van barbaarse oorlogvoering. Duikboten hielden op zee geen rekening met de aard van schepen. Duitse onderzeeërcommandanten gaven opdracht geallieerde passagiersschepen of koopvaardijsschepen aan te vallen. Ook neutrale vaartuigen werden zonder waarschuwing tot zinken te brengen. Bovendien waren de bombardementen op Britse steden in de woorden van de Engelsen eerder gericht op onschuldige slachtoffers dan militaire doelen. Daarnaast gebruikten de Duitsers oorlogsmiddelen als gassen en vlammenwerpers om mensenlevens te vernietigen.

Tevens hielden de Duitsers de Amerikanen aan het lijntje. Hoewel Duitsland aangaf rekening te houden met de Amerikaanse eis geen vreedzame of neutrale schepen te torpederen, waren de Duitsers niet op hun woord te vertrouwen. De Duitse regering ontkende de wandaden van onderzeeërs of schoof de verantwoordelijkheid voor aanvallen af op bijvoorbeeld duikbootcommandanten. De Duitsers zetten alles op alles om de duikbootpolitiek te kunnen voortzetten en hielden vast aan de onwettige oorlogsmethode. Duitsland had superieure onderzeeërs en zeppelins, maar de Duitsers voerden geen strijd zonder onschuldige burgerslachtoffers of mensen uit neutrale landen te vermoorden. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gaf niet alleen de superioriteit van Duitsland weer. De krant legde de Duitse oorlogsinspanningen in 1916 ook uit als barbaars.

Ten derde bevatte de nieuwsberichten van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* een *generic* economisch gevolgframe. Het dagblad deed verslag van de Eerste wereldoorlog met de nadruk op de financiële impact voor Duitsland. Het gevolg van de strijd was een uitputting van het Duitse keizerrijk. De munteenheid daalde in waarde. Het Duitse volk kende een schaarste aan voedsel en de industrie was verlamd. De zwakke economische toestand noodzaakte het keizerrijk zelfs tot het sluiten van een vrede. De Duitsers probeerden een wapenstilstand zo voordelig mogelijk te maken door in overleg te gaan met onafhankelijke staten. De Geallieerden waren echter overeengekomen geen onafhankelijke wapenstilstand te sluiten met de Centralen.

Hoofdstuk 4 1917, Van Amerikaanse oorlogsverklaring tot vredesbepalingen

1. Inleiding

Nederland bevond zich in 1917 in een lastige positie. Op 6 april verklaarden de Verenigde Staten de oorlog aan Duitsland. Eerder had Nederland de steun van de grootmacht gehad op het gebied van de internationale rechten van onpartijdigheid.²⁶⁴ De Britten hadden de Lage Landen bijvoorbeeld graag als verlengstuk van Duitsland beschouwd. De Nederlands-Amerikaanse handelsbelangen hadden de Engelsen er echter toe aangezet een gematigde houding aan te nemen.²⁶⁵

Nu stond Nederland tussen twee vuren. Aan de ene kant wilden de Britten zwaardere economische beperkingen opleggen aan Nederland met het oog op de doorvoer van goederen naar Duitsland. Aan de andere kant ervoeren de Nederlanders de gevolgen van een verscherpte duikbootpolitiek. Duitse onderzeeërs torpedeerden neutrale schepen zonder waarschuwing.²⁶⁶ Op 22 februari 1917 voeren zeven Nederlandse schepen vanuit de haven van Falmout richting het vaderland. De Duitse regering had het konvooi een vrijgeleide gegeven. Toch verscheen de Duitse *Unterseeboot* 21, die de bemanningleden verzocht de schepen te verlaten. De boten *Jacarta* en *Noorderdijk* werden getorpedeerd. Met springladingen brachten de Duitse zeelieden de *Bandoeng*, *Eemland*, *Gaasterland*, *Zaandijk* en *Menado* tot zinken.²⁶⁷

Nederland was verontwaardigd over deze gruweldaad. De Duitse overheid wilde als reactie via Nederlandse dagbladen bekend laten maken dat de regering 22 februari een betrekkelijk veilige dag had genoemd. Uiteindelijk bood Duitsland toch de verontschuldiging en verklaarde het land de schade te vergoeden. Op 9 maart ontving de Nederlandse regering de verzekering dat Nederlandse schepen op de route van en naar Noorwegen niet aangevallen zouden worden.²⁶⁸

Welk effect had de Amerikaanse oorlogsverklaring op de berichtgeving van het *Rotterdamsch Nieuwsblad*? Werd door de Duitse duikbootpolitiek negatief naar het Duitse

²⁶⁴ Van Tuyll van Serooskerken, *The Netherlands and World War I*, 178.

²⁶⁵ Moeyes, *Buiten Schot*, 255.

²⁶⁶ Abbenhuis, *The Art of Staying Neutral*, 35 - 37.

²⁶⁷ Moeyes, *Buiten Schot*, 259.

²⁶⁸ Moeyes, *Buiten Schot*, 259 – 260.

volk en de Duitse oorlogsinspanning gekeken? Welke frames kwamen in de Rotterdamse krant voor? Welke invloed hadden deze frames op de beeldvorming rondom Duitsland?

In dit hoofdstuk zal mijn analyse van de krantenartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* tussen maart en juli 1917 centraal staan. Ik begin met de beschrijving van de situatie op het westelijke front. In 1914 en 1916 bleek het Rotterdamse dagblad niet openlijk vooringenomen te zijn. De krant maakte ook in 1917 gebruik van buitenlandse nieuwsagentschappen, nieuwsbladen en officiële verklaringen van de regeringen of legerleidingen als informatievoorziening. Allereerst zal ik nagaan of het Rotterdamse dagblad in 1917 niet openlijke bevooroordeeld was.

Ten tweede komt mijn analyse van de frames binnen de krantenartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* aan bod. Opnieuw heb ik mijn onderzoek gebaseerd op de krantenartikelen van dinsdag, donderdag en zaterdag om de willekeur van de frameanalyse te beperken. Ik heb het Rotterdamse nieuwsblad voortdurend op dezelfde basis onderzocht.

2 Analyse

2.1 Het westelijke front

De Duitsers trokken zich terug op het westelijke front. De Engelsen namen schuivend achter deze soldaten aan enkele plaatsen in, zoals ten noorden van de Anere de westelijke en noordelijke vestigingswerken van Puisieux au Mont. *Le Journal* (Parijs dagblad) schreef dat Duitsland zich noodgedwongen moest terugtrekken. Het land kende grote verliezen op het slagveld en voorkwam door deze achterwaartse beweging ‘een moordende ramp’. Officiële Duitse berichtgeving vermeldde dat de Duitse terugtocht vrijwillig was. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gaf aan dat ‘de waarheid’ in het midden moest liggen.²⁶⁹

De terugtocht bij de Anere was een voorpoefje op de achterwaartse beweging op het frontgedeelte van meer dan tweehonderd kilometer tussen Atrecht en Soissons. Wat was het Duitse doel? Ging Duitsland van een stellingenoorlog over op een bewegingsoorlog, de manier van oorlogvoeren die generaal von Hindenburg overal waar mogelijk in de praktijk toepaste om een beslissing te forceren?²⁷⁰ Eerder boekten de Engelsen in maart 1917 succes

²⁶⁹ ‘Wereldoorlog. De Duitschers blijven terugtrekken aan de Anere’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 maart 1917, 1.

²⁷⁰ ‘Wereldoorlog. Het geheele Duitse front tusschen Atrecht en Soissons in achterwaartsche beweging’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 20 maart 1917, 1.

op het westelijke front. De Britten boekten vooruitgang bij Baupame en Croisilles, ondanks hevig Duits verzet.²⁷¹

Ten zuiden van de Scarpe in de buurt van de dorpen Quéant, Bullecourt en Lagnicourt voerden de Geallieerden en Centralen in april hevige strijd. De Engelse berichtgeving verklaarde dat de Duitsers met een krachtige aanval over een front van tien kilometer het laatstgenoemde plaatsje innamen. De Engelsen wisten vervolgens de Duitse soldaten onder zware verliezen weer terug te dringen. De Duitsers gaven aan dat de Geallieerden een offensief met stormtroepen en tanks uitvoerden in de buurt van de Scarpe. De vijand drong door in de Duitse linies, maar werd door een tegenaanval onder zware verliezen verjaagd.²⁷²

Ook de Franse officiële berichten spraken de Duitse verslaggeving tegen. De Fransen zouden de hoogten van het bergterrein van Moronvilliers op de Duitsers hebben veroverd. De Duitsers beweerden echter dat de aanval op ‘den taaien tegenstand hunner troepen’ was gestuit en dat de Duitsers in bezit waren gebleven van de loopgraven. De redactie van het *Rotterdamse Nieuwsblad* verklaarde opnieuw dat de waarheid in het midden moest liggen. De Geallieerden hadden waarschijnlijk enige vooruitgang geboekt zonder de Duitsers uit de stellingen te verdrijven.²⁷³ Het succes op het front van één van de partijen werd door een vijandelijk bericht tegengesproken. De Geallieerden en de Centralen probeerden de eigen partij met behulp van officiële verklaringen en kranten het voordeel toe te kennen

Bovendien schreven de Duitsers en Ententemogendheden elkaar grote verliezen toe.²⁷⁴ Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gaf aan: 'Dat de verliezen aan beide zijden hoog zijn, behoeven de strijdende partijen ons niet te komen verzekeren.'²⁷⁵ De ‘strijd om enkele meters grond vroeg vaak enorme offers van mensenlevens’,²⁷⁶ zonder dat veel resultaat werd geboekt.²⁷⁷

2.2 Duitse barbaarsheid

De Duitsers op vernietigingspad

De terugtocht van de Duitsers ging gepaard met vernielingswoede. Jurgen Kalksmidt deed in de *Frankfurter Zeitung* verslag van zijn reis naar Noyon. De schrijver had het gebied tussen

²⁷¹ ‘Wereldoorlog. De strijd in het westen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 31 maart 1917, 1.

²⁷² ‘Wereldoorlog. De Engelschen voor Lens. Zware gevechten ten zuiden van de Scarpe. De strijd om St. Quentin. Voorbereiding van den Franschen aanval’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 17 april 1917, 1.

²⁷³ ‘Wereldoorlog. De gevechten in Champagne’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 mei 1917, 1.

²⁷⁴ ‘Wereldoorlog. Wie won den slag bij Atrecht?’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 26 april 1917, 1.

²⁷⁵ ‘Wereldoorlog. De derde groote Engelsche aanval bij Atrecht. De Engelschen bezetten Arleux en maken bijna 1000 man gevangen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 mei 1917, 1.

²⁷⁶ ‘Wereldoorlog. De gevechten in Champagne’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 mei 1917, 1.

²⁷⁷ ‘Wereldoorlog. De Duitschers uit Roeux en Bullecourt verdreven. Duitse tegenaanvallen aan den Chemin des Dames’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 19 mei 1917, 1.

het oude en nieuwe gevechtsterrein doorkruist. Voor de Duitse stellingen strekte zich 'als een onzeglijke band het rijk des doods uit'. Een zone van volkomen verwoesting was ontstaan. Bloeiende dorpen te midden van bebouwde akkers en tuinen waren in as gelegd. Bij kanalen, kruispunten en bruggen waren mijnen aangelegd. Kabels van licht en telefoon waren weggenomen. De vijand zou niets meer kunnen vinden.²⁷⁸

De Franse regering wilde door de 'staaltjes' van 'vernielingswoede' een protest indienen tegen de 'barbaarsche handelwijze' van de Duitsers. Duitsland handelde in strijd met het volkenrecht. Duitse tegenberichten gaven echter aan dat de Geallieerden een soortgelijke handelwijze van de Russen in 1915 in het Koerland hadden goedgekeurd. Rusland had een vernietigingstechniek toegepast, waardoor de Duitsers niets overbleef.²⁷⁹ Bovendien gaf het Duitse keizerrijk aan dat de verwoestingen in Noord-Frankrijk vanuit militaire noodzakelijkheid waren aangericht.²⁸⁰

Een Havastelegram sprak de onjuistheden rondom dit Duitse bericht tegen. De verwoestingen waren op veertig kilometer van het front aangericht. De Duitsers vernielden vruchtbomen om een bloeiende landstreek te ruïneren en de voornaamste bron van landbouwinkomsten aan te tasten. Duitse soldaten hadden bijvoorbeeld in de buurt van Jussy een geheel bos onaangeroerd gelaten, maar slechts een rij vruchtbomen omgehakt. Ook had de vijand zich niet verdekt onder deze vruchtbomen kunnen opstellen, aangezien de bomen te ver uit elkaar stonden.²⁸¹

De duikbootaanvallen op een weerloze bemanning

Een Duitse onderzeeër bracht het Noorse stoomschip *Dalmata* tot zinken. *Reuters* meldde dat de bemanning zich in reddingsboten begaf, maar midden op de oceaan aan haar lot werd overgelaten. Na drie dagen nam een Deens schip de bemanning op. Drie leden van de equipage hadden bevroren ledenmaten en één van de zeelieden vond de dood.²⁸²

Het Noorse zeilschip de *Collingwood* was aangevallen door de dronken bemanning van een Duitse onderzeeër. De duikboot had champagne en cognac gestolen van een Frans schip. De bevelhebber van de duikboot vroeg de schipper van het Noorse vaartuig om de

²⁷⁸ 'Wereldoorlog. De Duitse terugtocht in het westen', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 22 maart 1917, 1.

²⁷⁹ 'Wereldoorlog. De terugtocht der Duitschers', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 27 maart 1917, 1.

²⁸⁰ 'Wereldoorlog. De verwoestingen in het door de Duitschers ontruimde gebied', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 24 mei 1917, 1.

²⁸¹ 'Wereldoorlog. De verwoestingen in het door de Duitschers ontruimde gebied', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 24 mei 1917, 1.

²⁸² 'Wereldoorlog. Roekeloze duikbootoorlog', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 15 maart 1917, 1.

scheepspapieren, maar verklaarde deze documenten pas te bekijken als de onderzeeboot in een haven lag.²⁸³

In april maakte *Reuters* melding van de Duitse aanval op het Britse stoomschip *Kildale*. De bemanning van het schip begaf zich naar de sloepen. Toen het schip door twee torpedo's tot zinken was gebracht, dook de duikboot opnieuw op. De onderzeeër schoot met een kanon en geweer op de sloepen. Een van de inzittenden werd gedood. Anderen raakten gewond. Twee Engelse patrouilleboten schoten te hulp, waardoor de duikboot verdween. Het Britse nieuwsagentschap gaf aan dat duikbootcommandanten hun sporen van aanwezigheid wilden doen verdwijnen.²⁸⁴

Het stoomschip *Addah* werd zonder waarschuwing in juni door een Duitse duikboot getorpedeerd. De kapitein leidde een deel van de bemanning van de *Addah* in een sloep. De eerste officier nam de andere leden van de equipage onder zijn hoede. De onderzeeër schoot vervolgens op de boot van de kapitein en doodde acht man. De duikboot vuurde zelfs op de mensen die op het water dreven. De onderzeeboot beschoot daarna de andere sloep. Niemand van deze inzittenden vond 'gelukkig' de dood. Wel liepen enkele bemanningsleden 'blessures' op en werden riemen verwoest. Een Frans stoomschip nam de slachtoffers op, nadat de duikboot was weggevaaren.²⁸⁵

Reuters deed geen verslag van gezonken Engelse schepen. Slechts de barbaarsheid van Duitse onderzeeërbevelvoerders kwam aan het licht door het Britse nieuwsagentschap.

Duitse duikbootaanvallen op hospitaalschepen

De Duitsers schroomden eveneens niet om Engelse hospitaal schepen aan te vallen. Een Duitse onderzeeboot viel zonder waarschuwing het schip de *Asturias* aan. Het Britse vaartuig was uitgerust met alle voorgeschreven lichten en was van alle 'Roode-Kruistekenen' voorzien. Het schip, bleek uit latere berichten, vervoerde zieke en gewonde soldaten. Menslevens gingen verloren door het barbaarse optreden van de Duitse duikboot.²⁸⁶ In maart onderging de *Gloucester Castle* hetzelfde lot. In april torpedeerden de Duitsers opnieuw twee hospitaalschepen, de *Donegal* en *Lanfranc*.²⁸⁷ In mei bracht een onderzeeboot het Engelse hospitaalschip *Dover Castle* in de Middellandse zee zonder waarschuwing tot

²⁸³ 'Wereldoorlog. Duikbootoorlog', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 22 maart 1917, 1.

²⁸⁴ 'Wereldoorlog. De duikbootoorlog', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 28 april 1917, 1.

²⁸⁵ 'Wereldoorlog. De duikbootoorlog', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 30 juni 1917, 1.

²⁸⁶ 'Wereldoorlog. Engelsch hospitaalschip getorpedeerd', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 29 maart 1917, 1.

²⁸⁷ 'Wereldoorlog. Weer twee Engelsche hospitaalschepen getorpedeerd', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 24 april 1917, 1.

zinken. Waarschijnlijk kwamen zes personen om het leven bij de ontploffing. De rest van de hospitaalstaf, de bemanning en de patiënten konden worden gered.²⁸⁸

Hoe kon de Engelse regering schepen nog kenmerken met het Rode Kruis? De Duitsers hielden geen rekening met het markeringsteken en handelden in strijd met het volkenrecht. Engeland was van plan stelselmatig Duitse gewonden op haar hospitaalschepen te vervoeren,²⁸⁹ net als de Fransen.²⁹⁰ Misschien eindigden de duikbootacties als de Duitsers ook zelf slachtoffer werden.²⁹¹

Het Duitse persbureau *Wolff* beweerde dat geallieerde hospitaalschepen munitie en troepen vervoerden. Een duikbootcommandant verklaarde op zijn tocht van zestien dagen in de Egeïsche zee niets anders dan hospitaalschepen te hebben gezien. Een Duitse officier gaf aan dat het hospitaalschip *La Fayette* in maart de haven van Bordeaux verliet met een lading munitie voor de strijd in Griekenland. Zelfs een Franse onderofficier zou aangeven hebben dat het hospitaalschip *Canada* niet alleen soldaten, maar ook munitie vervoerde.²⁹²

De Duitse regering besloot aan de hand van dergelijke verklaringen het verkeer voor hospitaalschepen in de Middellandse zee af te sluiten. De vaartuigen kregen het keurmerk van oorlogsschip. De Geallieerden moesten zes weken van tevoren de vaart van een gewonden en ziekenvervoer aankondigen bij de Duitse regering. Een neutrale overheid kon vervolgens de Duitse belangen waarnemen en nagaan of een hospitaalschip alleen gewonden, zieken, verplegend personeel en verplegingsbehoefte vervoerde.²⁹³

Reuters beweerde dat de Duitsers de beschietingen van Rode Kruisvlaggen wilden rechtvaardigen. Een voorbeeld was de aanval op de Douvehoeve. Volgens Duitse berichten hadden de Geallieerden het gebouw doormiddel van een Rode Kruisvlag gekenmerkt, terwijl een granaat een zware ontploffing tot gevolg had. In plaats van een ziekenhuis hadden de Duitsers een munitieopslagplaats getroffen. Het Engelse persbureau ontkende de aanwezigheid van de Rode Kruisvlag, evenals de leugens over het troepenvervoer van hospitaalschepen.²⁹⁴ De Duitsers wilden slechts hun wandaden legitimeren.²⁹⁵

²⁸⁸ ‘Wereldoorlog. Een Engelsch hospitaalschip, een hulpkruiser en een torpedojager gezonken’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 31 mei 1917, 1.

²⁸⁹ ‘Wereldoorlog. Weer twee Engelse hospitaalschepen getorpedeerd’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 24 april 1917, 1.

²⁹⁰ ‘Wereldoorlog. Maatregelen van weerwraak’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 mei 1917, 1.

²⁹¹ ‘Wereldoorlog. Weer twee Engelse hospitaalschepen getorpedeerd’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 24 april 1917, 1.

²⁹² ‘Wereldoorlog. Hospitaalschepen en munitievervoer’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 29 mei 1917, 9.

²⁹³ ‘Wereldoorlog. Hospitaalschepen en munitievervoer’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 29 mei 1917, 9.

²⁹⁴ ‘Wereldoorlog. Geen misbruik van het Roode Kruis’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 21 april 1917, 1.

²⁹⁵ ‘Wereldoorlog. Onbeperkte duikbootoorlog’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 maart 1917, 1.

2.3 Geallieerde weerwraak

De Geallieerden rechtvaardigden luchtaanvallen op Duitsland vanuit het idee van ‘weerwraak’. In juni voerden de Fransen bijvoorbeeld een aanval uit op Frankfurt aan de Main, nadat de Duitsers Bapaume volledig hadden platgebrand. Het plaatsje werd totaal vernield achtergelaten voor de Britten.²⁹⁶

In juli volgden opnieuw bombardementen op Duits grondgebied, als wraakactie voor aanvallen op Frankrijk. Trier en het nijverheidsgebied bij de stad werden aangevallen. De Geallieerden veroorzaakten zeven branden waarvan één in het centraal station. Een van de ‘stoutmoedigste vliegers’ sergeant majoor Gallois wist zelfs bommen op de Kruppgebouwen bij Essen te werpen. Het Duitse tegenbericht meldde dat geen enkele plaats of fabriek van militair belang getroffen was. Een dorp in de buurt van Essen was geraakt door zes bommen. Het plaatsje had echter op een aantal kapotte ruiten na weinig materiële schade geleden.²⁹⁷

De Britse minister Bonar Law kondigde in het Britse Lagerhuis ‘weerwraakmaatregelen’ aan. De Duitse vliegers voerden aanvallen uit op Britse plaatsen van militair belang. De Engelsen zouden in de door Duitsers bezette gebieden ook voortdurend plaatsen (van evenveel militair belang) bombarderen. Engelse zeevliegtuigen hadden bijvoorbeeld het Duitse vliegveld St. Denis Westeren in Vlaanderen, het marinevliegveld in Zeebrugge en de haven en dokken in Brugge aangevallen.²⁹⁸

Ook besprak het Engelse Hogerhuis de Duitse luchtaanvallen op Groot-Brittannië. Lord Strachie wilde de leer ‘oog om oog en tand om tand’ instellen. Elke aanval op Engeland moest met een tegenreactie op grotere schaal op een Duitse stad vereffend worden. Lord Sydenham was het met de ‘oud-testamentische leer der wrake’ niet eens. Het militaire doel van de vliegeraanvallen moest voor ogen gehouden worden. De Britten moesten zich niet verlagen tot de barbaarse maatregelen van de Duitsers, omdat deze manier van oorlogvoeren de dood van vrouwen en kinderen tot gevolg had.²⁹⁹

Lord Curzon verdedigde de maatregelen van de regering. De Duitsers boorden hospitaalschepen ‘in den grond’ op basis van onbewezen en onware beschuldigingen (het vervoer van munitie en troepen). De Geallieerden konden de Duitsers op geen andere manier aan het verstand brengen, dat de Centralen het volkenrecht schonden met deze

²⁹⁶ ‘Wereldoorlog. Fransche vliegeraanval op Frankfort’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 20 maart 1917, 1.

²⁹⁷ ‘Wereldoorlog. Luchtaanvallen op west-Duitschland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 10 juli 1917, 2.

²⁹⁸ ‘Wereldoorlog. Engelsche luchtaanvallen op door de Duitschers bezet gebied’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 7 juni 1917, 1.

²⁹⁹ ‘Wereldoorlog. Oog om oog en tand om tand...’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 28 juni 1917, 1.

oorlogsinspanningen. Enkel represaillemaatregelen zou de Duitsers dit inzicht geven. Nadat bijvoorbeeld Freiburg was aangevallen, was nog maar één hospitaalschip aangevallen.³⁰⁰

De Engelse romanschrijver Hall Cain hoopte in de *Daily Chronicle* (Britse krant) een beroep te kunnen doen op Duitse moeders. Deze vrouwen konden invloed uitoefenen om te voorkomen dat Britse kinderen het slachtoffer zouden worden van luchtaanvallen. Een bombardement op Londen had een school getroffen. Moeders snelden toe om de 'gruwelijk verwonde lichamen hunner kinderen te vinden'. Dergelijke aanvallen kenden geen militair belang. De 'edelste Engelschen' wisten zich tot nog toe van vergeldingsmaatregelen te weerhouden, maar de Duitsers speelden met de moederziel. Aanvallen op burgerdoelen konden bij moeders een drang naar wraak opwekken met de dood van duizenden Duitse kinderen tot gevolg. Om 'een slachting van kinderen' en ontvolking van Europa te voorkomen, moesten Duitse moeders zich inzetten tegen luchtaanvallen.³⁰¹

2.4 De Geallieerden en vrede

De Russische revolutie

Tsaar Nicholaas deed in 1917 afstand van de troon in Rusland. Honger was een reden voor de arbeider de straat op te gaan en 'noopte tot de revolutie'.³⁰² De voorlopige Russische regering ging op democratische koers. De 'desorganisatie des lands' was het gevolg van reactionairen en monarchisten, die gearresteerd werden. De politie, met tal van corrupte elementen, werd vervangen door een nationale militie. Een amnestie voor politieke en godsdienstige vergrijpen volgden net als de vrijheid van drukpers, de vrijheid van vergadering en de vrijheid van staking. Het 'langgeknechte' Russische volk bevond zich door deze politieke vrijheden in een paradijs.³⁰³ Duitsland bedreigde Rusland in de 'geboortedagen der vrijheid'.³⁰⁴ De Russische regering ging in onderhandeling met de Entente over de nieuwe oorlogsdoelen. Hoe reageerde het nieuwe Rusland op het verdrag van Londen dat door het oude regiem was ondertekend?³⁰⁵

De Russische minister van buitenlandse zaken Terestsjenko wilde een spoedig herstel van een algemene vrede zonder annexaties of oorlogsschattingen. Het verjongde Rusland koesterde de hoop op het rechtvaardig beëindigen van de krijgsv verrichtingen. Geen enkele staat mocht zich verrijken ten koste van een ander land, om te voorkomen dat in de toekomst

³⁰⁰ 'Wereldoorlog. Maatregelen van weerwraak', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 mei 1917, 1.

³⁰¹ 'Wereldoorlog. Spoor de moederziel niet aan tot wraak', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 juli 1917, 1.

³⁰² 'Wereldoorlog. De revolutie in Rusland. De tsaar doet afstand van den troon', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 17 maart 1917, 1.

³⁰³ 'Wereldoorlog. De revolutie in Rusland', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 20 maart 1917, 1.

³⁰⁴ 'Wereldoorlog. Een noodkreet der Russische regeering', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 12 april 1917, 1.

³⁰⁵ 'Wereldoorlog. Wijziging in het oorlogsdoel. De weg naar den vrede?', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 17 april 1917, 1.

haat zou ontstaan. Na 1870 had Frankrijk een revanchegedachte met betrekking tot Elzas-Lotharingen. Het gebied mocht hopen op een betere toekomst.³⁰⁶

Rusland had de plicht de andere bondgenoten hulp aan te bieden. De Fransen en Britten voorkwamen een Russische nederlaag tijdens de revolutie.³⁰⁷ De Voorlopige regering zou geen pogingen doen een onafhankelijke vrede te sluiten. Wel had het volk de taak de vijand van het 'vaderlandsche erf' te verdrijven³⁰⁸ en de Russen het doel een evenwicht in Europa te bewerkstelligen.³⁰⁹

Franse en Britse vrede

De Geallieerden zouden gezamenlijk de strijd met Duitsland beëindigen. De Britten en Fransen hadden echter een andere vredesbepaling op het oog dan de Russen. Groot-Brittannië wilde een teruggave van alle geroofde grondgebied en herstel van de schade 'aangericht door de mogendheden die voor den oorlog verantwoordelijk' waren. Frankrijk wilde geen 'vrede zonder annexaties of schadevergoeding'.³¹⁰

De democratische regering van Rusland wilde afzien van 'alle plannen voor imperialistische verovering en gebiedsuitbreiding'.³¹¹ De Franse minister Ribot vond echter een duurzame vrede en de vernietiging van het Duitse militaire despotisme noodzakelijk. Duitsland had schuld aan de oorlog en moest een schadevergoeding afstaan.³¹² De Engelse regering, het Lagerhuis en Britse volk stonden achter de Franse oorlogsdoelen.³¹³ Een einde van de krijgsverrichtingen moest 'rechtvaardig en duurzaam' zijn. Een schadeloosstelling was nodig voor België, Noord-Frankrijk en Servië. Elzas-Lotharingen diende te worden teruggegeven aan Frankrijk.³¹⁴ De Geallieerden hadden geen miljoenen burgers opgeofferd om, in de woorden van de Engelse premier Lloyd George, een schijnvrede te sluiten.³¹⁵ De oorlog zou aanhouden bij 'de besliste weigering van Duitschland om zijn ergste misdrijf ongedaan te maken'.³¹⁶

³⁰⁶ 'Wereldoorlog. Het program van Terestsjenko', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 24 mei 1917, 2.

³⁰⁷ 'Wereldoorlog. Het program van Terestsjenko', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 24 mei 1917, 2.

³⁰⁸ 'Wereldoorlog. Rusland wil den oorlog voortzetten', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 mei 1917, 1.

³⁰⁹ 'Wereldoorlog. Een Russisch oordeel over de nieuwe regering', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 29 mei 1917, 9.

³¹⁰ 'Wereldoorlog. Een nieuw soort diplomaten', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 28 april 1917, 1.

³¹¹ 'Wereldoorlog. Annexaties en schadevergoedingen', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 19 mei 1917, 1.

³¹² 'Wereldoorlog. Ribot over den internationalen toestand', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 26 mei 1917, 2.

³¹³ 'Wereldoorlog. Frankrijks oorlogsdoel en zijn bondgenooten', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 9 juni 1917, 1.

³¹⁴ 'Wereldoorlog. Annexaties en schadevergoedingen', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 19 mei 1917, 1.

³¹⁵ 'Wereldoorlog. Lloyd George antwoord op de rede van den rijkskanselier', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 24 juli 1917, 1.

³¹⁶ 'Wereldoorlog. Een oorlog van verlamming gevoerd door naties op krukken', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 8 maart 1917, 1.

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* beschreef de verschillende verhalen van buitenlandse kranten ten aanzien van Elzas-Lotharingen. De *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* (Duitse krant) verklaarde dat de bevolking van Elzas-Lotharingen geen hereniging met Frankrijk wilde. De *Basler Nachrichten* (regionale Zwitsers Duitstalig dagblad uit Basel) verwierp het idee van de Duitse krant. De Duitse rijkskanselier was begin juni naar Straatsburg gegaan om druk uit te oefenen op het parlement van Elzas-Lotharingen. Een motie ten gunste van Duitsland moest aangenomen worden. De voorzitters van beide kamers van het parlement gehoorzaamden. Echter vond geen, zoals de Duitsers beweerden, algemeen bravogeroep plaats. Eerder bleek een kleine groep parlementsleden steun te hebben verleend aan de motie. De meeste Kamerleden hadden het parlement verlaten bij wijze van protest. Geen van beide kamers wilden een stem uit te brengen voor de steunbetuiging aan Duitsland. De Duitse regering zou op de hoogte zijn van de ware gezindheid in Elzas-Lotharingen, maar probeerde de ware stemming van het gebied voor de wereld te verbergen.³¹⁷

2.5 De oorlog met Amerika

De Verenigde Staten in oorlog

De Fransen, Britten en Russen zouden niet zonder de Verenigde Staten tot vrede komen met Duitsland. In maart torpedeerde een Duitse onderzeeër het schip de *Laeonia*. Twee Amerikaanse vrouwen kwamen om. De verwachting in de Verenigde Staten was dat Wilson de aanval op het vaartuig zou aangrijpen als reden om Duitsland ‘den oorlog te verklaren’.³¹⁸

Aan de hand van *Le Matin* gaf het *Rotterdamsch Nieuwsblad* weer dat de Amerikaanse admiraliteit bevel gaf koopvaardij schepen, die zich naar Europa begaven, te bewapenen. De *Associated Press* verklaarde dat het ministerie van buitenlandse zaken toestond dat vaartuigen maatregelen namen bij het zien van een Duitse duikboot of periscoop. Amerikaanse schepen moesten zich beschermen tegen de ‘mogelijke vijandige plannen’ van Duitse onderzeeboten. Het Rotterdamse dagblad schreef dat een conflict niet lang meer uit kon blijven als dit bericht juist was. Had de *Associated Press* daadwerkelijk overheidsbeambten gesproken? Zouden Amerikaanse schepen op onderzeeërs vuren?³¹⁹ Zou Duitsland misschien de oorlog ontketenen, omdat er voor hen in de duikbootstrijd geen weg terug meer was?³²⁰

³¹⁷ ‘Wereldoorlog. Elzas-Lotharingen achter de schermen bekeken’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 7 juli 1917, 1.

³¹⁸ ‘Wereldoorlog. Zal Wilson nu beginnen?’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 maart 1917, 1.

³¹⁹ ‘Wereldoorlog. Amerika gaat zijn schepen wapenen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 13 maart 1917, 1.

³²⁰ ‘Wereldoorlog. Het eerste Amerikaansche schip in Engeland aangekomen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 29 maart 1917, 1.

De Saint Louis, het eerste bewapende Trans-Atlantische schip, kon de Duitse onderzeeërs zonder aanval passeren. Het vaartuig zag op de hele reis geen enkele duikboot. Uiteindelijk verklaarden de Verenigde Staten op 6 april 1917 toch de oorlog aan Duitsland.³²¹ Wilson wilde zo snel mogelijk een leger op de been brengen om deel te nemen aan de krijgsv verrichtingen. De president wilde de Geallieerden helpen om de oorlog zo snel mogelijk te beëindigen.³²²

Duitse reactie

De Duitse Rijkskanselier Bethmann-Hollweg stelde vragen bij het handelen van Wilson. De Verenigde Staten hadden niet op gelijke basis met de Centralen en Entente gehandeld. Voordat de oorlog verklaard was, leverde Amerika wapens aan Frankrijk en Groot-Brittannië. Duitsland kreeg echter niets. De Verenigde Staten streden niet voor de vrijheid op zee of de gerechtigheid van volken, maar steunden Engeland in de ‘uithongeringskrijg’.³²³

In het *Rotterdamsch Nieuwsblad* kwam naar voren dat de *Berliner Lokal Anzeiger* (Berlijns dagblad, trouw aan de keizer) scherpe kritiek uitte op de toespraak van Wilson bij de aanvang van zijn tweede ambtstermijn. De president nam de ‘allures van vrede stichter’, maar gaf de handel met Engeland en Frankrijk niet op. Ondanks dat de Duitse krant zich afvroeg waarom de commercie met Duitsland was stilgelegd was het dagblad overtuigd van het gegeven dat de Verenigde Staten de oorlog niet in het voordeel van de Geallieerden konden beslissen.³²⁴

Majoor Morath, een bekende Duitse militaire criticus, toonde zich niet bang voor de Amerikanen. De Verenigde Staten kenden geringe kracht door een geïmproviseerde leger. Eerder bevonden de Engelse legers zich in dezelfde situatie. De Britse strijdkrachten hadden in het begin van de oorlog toevlucht moeten zoeken achter het Franse koloniale leger en konden ondanks een meerderheid Hindenburgs plannen niet in de war sturen. Ook was het materiaal minderwaardig en bevond de Amerikaanse legerleiding zich in ‘een zeer netelige kwestie’.³²⁵

³²¹ Van Tuyll van Serooskerken, *The Netherlands and World War I*, 178.

³²² ‘Wereldoorlog. Amerika en de oorlog’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 22 mei 1917, 1 - 2.

³²³ ‘Wereldoorlog. De Duitse rijkskanselier aan het woord’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 maart 1917, 1 - 2.

³²⁴ ‘Wereldoorlog. Amerika en de Centralen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 8 maart 1917, 1.

³²⁵ ‘Wereldoorlog. Amerika’s meedoen aan den strijd’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 12 april 1917, 1.

2.6 De strijd tegen autocratie

Amerika en de andere Geallieerden

Toen Amerika was toegetreden tot de oorlog wilde Wilson een nieuw oorlogsdoel. Een vrede moest het vrijheidsbeginsel omarmen en als grondslag de vreedzame ontwikkeling van naties hebben. Hoe reageerden de andere Ententemogendheden op dit streven? Kwam het oorlogsdoel van de Geallieerden neer 'op water in den wijn doen'? Frankrijk en Groot-Brittannië hadden naast Rusland ook andere verwachtingen dan de Verenigde Staten over een wapenstilstand.³²⁶

Lloyd George gaf aan dat Engeland zich niet uit de strijd zou terugtrekken, voordat de vrijheid in de wereld hersteld was. De Entente streed voor de democratie en tegen de autocratie van de Centralen. De Russische soldaten streden bijvoorbeeld tegen de gehoorzaamheid aan een militaire alleenheerschappij waarvoor de Duitse en Oostenrijkse mannen in het vuur gingen.³²⁷

Asquith verklaarde in een debat in het Lagerhuis vrede te willen sluiten. De Russische revolutie en de Amerikaanse oorlogsverklaring veranderden de oorlogsdoelen. De Entente vocht voor vrijheid. Het nationaliteitsbeginsel en herstel van België waren belangrijk. Engeland wilde met de vredesvoorstellen echter niet de indruk wekken de last van de oorlog niet langer te kunnen dragen. Bovendien moest het Britse lijden in de oorlog niet voor niets zijn geweest.³²⁸

De socialistische voorzitter Wardle stelde dat Duitsland voor een wapenstilstand slechts de eisen van Frankrijk hoefde in te wilgen. Bonar Law sprak namens de regering. Zou onrecht (de autocratische stelsels) of het recht regeren in de wereld? De minister vond de vredesresoluties van Duitsland geen betekenis hebben zonder een schadeloosstelling voor het bedreven kwaad in België en Noord-Frankrijk. Groot-Brittannië wilde vernietiging van het militarisme, waardoor het Duitse volk zou inzien dat oorlog niet het middel was om de groei van een land te bevorderen. Duitsland moest dan ook de bezette gebieden ontzetten om aan een vrede met Engeland te kunnen denken.³²⁹

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* beschreef aan de hand van de *Westminster Gazette* (liberaal Brits dagblad) dat voor de Geallieerden de eerste stap naar vrede een einde van de Duitse grootheidswaanzin was. Het Duitse volk moest verstandige kritiek op zichzelf

³²⁶ 'Wereldoorlog. Wijziging in het oorlogsdoel. De weg naar den vrede?', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 17 april 1917, 1.

³²⁷ 'Wereldoorlog. Lloyd George antwoord op de rede van den rijkskanselier', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 24 juli 1917, 1.

³²⁸ 'Wereldoorlog. Een vredesmotie in het Engelsche Lagerhuis', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 28 juli 1917, 1.

³²⁹ 'Wereldoorlog. Een vredesmotie in het Engelsche Lagerhuis', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 28 juli 1917, 1.

en de regering uitoefenen. Groot-Brittannië was in oorlog met het Pruisianisme en kon niet dicteren hoe de Duitsers geregeerd werden. Aan het einde van de oorlog moest wel serieuzer worden omgegaan met een ongereorganiseerde Pruisische systeem, dan een betrouwbaar en vrij Duitsland.³³⁰

De *Petit Parisien* gebruikte het streven van de Verenigde Staten om geen grondgebied te annexeren om aan te geven dat Amerika zich zou verzetten tegen 'een verkeerde toepassing van zulk een beginsel op Frankrijk en België'. De Franse overheid gaf zich het recht iedere onderhandeling met de 'autocratische regeeringen der Middellijken' te weigeren. Ook de Verenigde Staten zouden deze vredesbesprekingen weigeren als de personen, verantwoordelijk voor de oorlog, niet ten val werden gebracht.³³¹

Het streven van een Amerikaans staatshoofd

Wilson verklaarde dat de Verenigde Staten niet in conflict waren met het Duitse volk. De Duitsers hadden niet ingestemd, aangedrongen of gekozen voor een oorlog. Staatshoofden hadden de strijd uitgelokt. Vorsten hadden besloten tot de strijd als in 'oude rampzalige tijden, toen de heerschers hun volken niet raadpleegden en oorlog werd gevoerd in het belang van een vorstehuis of een kleine groep eerzuchtigen'. De bevoorrechte klasse had de touwtjes in handen gehad en triomfeerden met list en bedrog, zonder dat het volk vragen had kunnen stellen.³³²

Soevereine volken zouden niet het pad van oorlog kiezen ten begunstiging van zichzelf. Het ideaal van de Statenbond ging dan ook alleen samen met democratische volken. Een autocratische regering zou niet worden opgenomen. 'Kruiperijen zouden het hart' van de statenbond aantasten omdat een dergelijke regering slechts zou kiezen voor het eigen belang. Alleen 'vrije volken kunnen het gemeenschappelijk belang der menscheid plaatsen boven het enge eigenbelang'. Amerika bond de strijd aan met de 'natuurlijken vijand der vrijheid'. De Verenigde Staten waren niet gericht op eigenbelang, oftewel verovering of gebiedsuitbreiding. Het land trad op 'voor de rechten der menscheid' en zou tevreden zijn als dit doel was bereikt.³³³

De Amerikaanse strijd was gericht op 'de bevrijding van alle volkeren van de aanvalszucht eener autocratie'. Geen volk moest tot een heerschappij gedwongen worden.

³³⁰ 'Wereldoorlog. De Engelsche pers over de crisis in Duitschland', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 12 juli 1917, 1.

³³¹ 'Wereldoorlog. Het oorlogsdoel', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 31 mei 1917, 1.

³³² 'Wereldoorlog. Tegen de autocratische regeeringen. Voor den statenbond en den wereldvrede', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 april 1917, 1.

³³³ 'Wereldoorlog. Tegen de autocratische regeeringen. Voor den statenbond en den wereldvrede', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 april 1917, 1.

Geen grondgebied moest in handen overgaan, behalve wanneer er sprake van was degenen die erop leefden van bestaansgrond en vrijheid te verzekeren. De oorlogvoerende partijen moesten geen schadeloosstellingen of betalingen eisen voor het gedane kwaad. Autocratieën moesten niet hersteld worden. Eerder moest een regeringsvorm bijdragen aan vrede in de wereld en de toekomstige welvaart en gelijkheid van volkeren verzekeren.³³⁴

2.7 Geen oneervolle vrede

De Ententemogendheden gaven Duitsland de ‘vreeselijke schuld’ van de oorlog en schreven het lijden van de mensheid en ‘het verdere bloedvergieten’ ook aan het land toe. De rijkskanselier Bethmann-Hollweg verklaarde dat het Duitse keizerrijk een duurzame vrede wilde sluiten met de Geallieerden. De Fransen en Britten weigerden echter op deze manier de oorlog te beëindigen. Het gevolg was dat Duitsland de onverbiddelijke duikbootoorlog voortzette en de vrijheid op zee wilde bewerkstelligen. Hoewel de Centralen de neutrale schepen probeerden te sparen, was daartoe niet altijd de gelegenheid. De verhouding met de Verenigde Staten was het voorbeeld.³³⁵

Tevens hoopte de rijkskanselier op een goede verhouding met de Russen. In een rede gaf de politicus aan: ‘wij begeren niets anders, dan zoo spoedig mogelijk in vrede te leven met Rusland.’ Het einde van de strijd moest voor beide partijen op eervolle gronden ontstaan. De Centralen wilden het eigen bestaan waarborgen in tegenstelling tot de Geallieerden. De Duitse overheid probeerde de Ententemogendheden aan te zetten tot onderhandelingen over een eervolle vrede. Het verlangen naar vrede was niet uit gebrek aan kracht of oorlogsmoeheid ontstaan. Eerder kon de Entente de bereidheid van het Duitse keizerrijk tot een oprechte en niet misleidende vrede in beschouwing nemen. Wilden de Geallieerden de schuld van de vreselijke moordpartij op zich nemen?³³⁶

De situatie veranderde niet. Op 6 juli kwam de Rijksdag bijeen. De Centralen waren nog steeds bereid een vrede te sluiten, alleen wilde de Geallieerden de vernietiging en verbrokkeling van Duitsland. De Duitsers konden hier niet mee instemmen en zouden zich uit alle macht verweren.³³⁷ Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gaf aan dat het *Berliner Tageblatt* twee goede kansen zag voor Duitsland om de oorlog te beëindigen, wanneer de Entente de oorlog ‘met roofzuchtige bedoelingen’ voortzette. Allereerst zorgde de Russische revolutie voor een

³³⁴ ‘Wereldoorlog. Een boodschap van Wilson aan de Russische democratie’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 12 juni 1917, 1 - 2.

³³⁵ ‘Wereldoorlog. De Duitse rijkskanselier aan het woord’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 maart 1917, 1 - 2.

³³⁶ ‘Wereldoorlog. Het daghet in den oosten’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 april 1917, 1 - 2.

³³⁷ ‘Wereldoorlog. De Duitse Rijksdag weer bijeen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 7 juli 1917, 1.

inwendige desorganisatie van het Russische rijk en leger. Ten tweede was de duikbootoorlog een bedreiging voor de Engelse vloot en de geallieerde voedselvoorziening. Op het westelijke front was sprake van een remise tussen de Geallieerden en Centralen zonder dat de Verenigde Staten de oorlog een andere wending konden geven.³³⁸ Duitse berichtgevers probeerden duidelijk te maken dat Duitsland slechts handelde ten gunste van de Geallieerden.

Rijkskanselier Michaëllis volgde Bethmann-Hollweg op. In een rede sprak de eerstgenoemde politicus over de schuld van de oorlog. Rusland mobiliseerde in juli 1914. De Britten hielden de Russen niet tegen, waardoor ‘den grooten strijd ontketend’ werd. De schuld van de krijgsverrichtingen lag bij de Geallieerden. Duitsland had slechts vrede gewenst. Bethmann-Hollweg had op 29 juli 1914 een telegram aan de Duitse gezant in Wenen gestuurd. De afgevaardigde van het Duitse keizerrijk moest de regering van Oostenrijk-Hongarije mededelen dat Duitsland ‘gaarne zijn bondsplicht’ wilde vervullen, maar moest weigeren als de Dubbelmonarchie ‘de Duitse raadgevingen in den wind’ sloeg. Karakteriseerden deze woorden een man die oorlog wilde, of juist vrede wilde bewaren? ‘De Russische opmars dwong volgens de rijkskanselier Duitsland het zwaard te trekken’.³³⁹

Ook zou Duitsland geen andere keuze hebben gehad met het oog op de duikbootoorlog. Michaëllis vond het handelen van de onderzeeboten niet in strijd met het volkenrecht. Engeland voerde een blokkade uit. De onderzeeërs waren het enige wapen dat tegenstand bood. Amerika trad niet op tegen de restricties van Groot-Brittannië en eerlijke vredesvoorstel werden door de Geallieerden van de hand gewezen. De onbeperkte duikbootoorlog was een Duitse reactie. Duitsland zou de strijd ‘met alle kracht’ voortzetten.³⁴⁰

Amerika bood geen gevaar. Michaëllis gaf aan dat veel scheepsruimte nodig was om de troepenmacht van de Verenigde Staten te verplaatsen. Groot-Brittannië en Frankrijk hadden zelf nauwelijks scheepsruimte om soldaten te vervoeren. Hoe lang zou de oorlog voor de Entente nog duren? De Duitsers zouden met een eervolle vrede in het vooruitzicht ‘geen dag langer’ strijden ‘om veroveringen te maken’.³⁴¹

Duitsland was toegelukkig omdat het land in de strijd ‘die zeker nog wel een eeuw lang in het geheugen des volks een plaats’ zou innemen had bewezen onoverwinnelijkheid te zijn. De Duitsers konden met een tegenstander die Duits grondgebied, zoals Elzas-Lotharingen, opeiste geen vrede sluiten. De wapenstilstand moest de grenzen van het Duitse rijk beveiligen,

³³⁸ ‘Wereldoorlog. Zal er vrede komen?’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 28 juli 1917, 1.

³³⁹ ‘Wereldoorlog. De nieuwe kanselier voor den Duitse Rijksdag’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 21 juli 1917, 1.

³⁴⁰ ‘Wereldoorlog. De nieuwe kanselier voor den Duitse Rijksdag’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 21 juli 1917, 1.

³⁴¹ ‘Wereldoorlog. De nieuwe kanselier voor den Duitse Rijksdag’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 21 juli 1917, 1.

de levensvoorwaarden voor Duitsland waarborgen en verhinderen dat de Entente een anti-Duits bondgenootschap zouden beginnen.³⁴²

De veroveringsplannen van voor de revolutie in Rusland bedacht door de Franse president en de Russische tsaar waren duidelijk geworden voor de rijkskanselier. Frankrijk zou de grenzen van het jaar 1700, vastgesteld op basis van vroegere veroveringsoorlogen, gewaarborgd willen hebben. Elzas-Lotharingen, Saarbrücken en grote stukken op de linker Rijnsoever zouden in Franse handen komen. De overeenkomst was gesloten tussen de staatshoofden en goedgekeurd door Engeland. De verantwoordelijke ministeries hadden geen inspraak gehad. Terestjenko, de Russische minister van buitenlandse zaken, keerde zich tegen deze veroveringsplannen. De Russen vochten niet in het belang van Frankrijk. De *Berliner Lokal Anzeiger* noemde de plannen van de Entente een verraad ten opzichte van de Russische democratie. De Russen waren niets meer verplicht aan de Geallieerden. Michaëllis gaf aan dat Frankrijk en Engeland in tegenstelling tot Duitsland een veroveringsoorlog voerden.³⁴³

Het *Berliner Tageblatt* had, bleek uit het *Rotterdamsch Nieuwsblad*, meer vertrouwen in een naderende vrede. De Russische overheid verlangde naar een ‘vrede zonder annexaties of schadevergoedingen’. Deze regering wilde niet meewerken aan de vurig begeerde revanche van Frankrijk en ging in tegen de Franse hoop op Elzas-Lotharingen. De Fransen verloren daarmee de noodzaak langer deel te nemen aan de oorlog. ‘Het Fransche volk’ stond ‘leeggebloed en arm voor de puinhoopen van zijn hoop’.³⁴⁴ De schuld van het lijden van het Russische volk schreef de *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* aan de Geallieerden toe. De Entente wees de vredesvoorstellen van Duitsland van de hand, omdat Duitsland berooft en Oostenrijk-Hongarije versplinterd moest worden.³⁴⁵

2.8 De Duitsers op weg naar de overwinning

Duikbootoorlog

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* presenteerde op basis van buitenlandse nieuwsbronnen de superioriteit van de Duitse duikboten in de zeeoorlog. De *Berlin Lokal Anzeiger* deed verslag van een redevoering van de Britse minister van marine in het Lagerhuis. *Reuters* had de reden niet volledig overgebracht. De minister zou gezegd hebben dat de duikbootoorlog de Engelse vloot sterk benadeelde. De taak van de Britse vloot, die ‘haar opmerkzaamheid’ moest

³⁴² ‘Wereldoorlog. De nieuwe kanselier voor den Duitsche Rijksdag’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 21 juli 1917, 1.

³⁴³ ‘Wereldoorlog. Ook Michaëllis doet onthullingen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 31 juli 1917, 1.

³⁴⁴ ‘Wereldoorlog. Frankrijks hoop en de Russische regeeringsverklaring’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 24 mei 1917, 2.

³⁴⁵ ‘Wereldoorlog. Wijziging in het oorlogsdoel. De weg naar den vrede?’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 17 april 1917, 1.

‘richten op alle zeeën der wereld’ was zwaar. Middelen tot de bestrijding van de ‘barbaarsche methoden des vijands’ waren nog niet gevonden.³⁴⁶

Het *Hamburger Fremdenblatt* deed verslag van de chemie die de Ententemogendheden inzetten voor de afweer van duikboten. Geallieerde schepen kregen chemische stoffen mee om in versperde gebieden in het water te kunnen gooien. Rook en damp zouden worden voortgebracht om een schip te beschermen. De beweging van het vaartuig werd voor de vijand verborgen, waardoor het ontkomen makkelijker werd. Duikboten zouden moeilijkheden hebben om het schip torpederen, omdat het goed richten van het geschut lastiger werd gemaakt. De Duitse krant beweerde echter dat de chemische stoffen nutteloos waren. Duikboten bezaten een grote bewegelijkheid en waren sneller dan de meeste handelsschepen. De onderzeeër kon voor de rook uitwijken en een vrij schiet en operatieveld verzekeren.³⁴⁷

De *Manchester Guardian* (liberaal Brits dagblad) schreef dat zonder hulp van de Verenigde Staten de oorlog in 1917 tot een beslissing kon komen. ‘De grootste dienst’ van Amerika was het gebrek aan scheepsruimte opvullen. Groot-Brittannië wilde het prestige op zee hoog houden, maar beschikte niet over voldoende scheepsmateriaal om de macht op zee ten volle te ontplooien.³⁴⁸

De duikbootoorlog was en bleef dus een succes in Duitse ogen.³⁴⁹ De Engelse vloot was de heerschappij op zee verloren. Duitse kranten versterkten deze superioriteitsgedachte door te verwijzen naar de slag bij Skagerrak³⁵⁰ van 31 mei 1916. De *Kölnische Zeitung* vergeleek deze zeeslag met de slag bij Trafalgar van 22 oktober 1805. Het historische treffen leverden de Engelsen slechts 440 doden op tegenover 4522 Franse en Spaanse slachtoffers. Bij Skagerrak vielen 6104 Britse strijders, maar de Duitsers hadden slechts 2414 doden. De *Berliner Lokal Anzeiger* noemde 31 mei een gedenkdag voor de Centralen.³⁵¹

³⁴⁶ ‘Wereldoorlog. De duikboten’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 13 maart 1917, 1.

³⁴⁷ ‘Wereldoorlog. Scheikunde contra duikboten’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 7 juni 1917, 1.

³⁴⁸ ‘Wereldoorlog. Het gebrek aan scheepsruimte’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 mei 1917, 1.

³⁴⁹ ‘Wereldoorlog. De duikbootoorlog’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 juli 1917, 1.

³⁵⁰ Op 31 mei troffen de Duitse *Hochseeflotte* en Britse *Royal Navy* elkaar voor de kust van Jutland. Hoewel de strijd onbeslist was, wilde de Duitse marineleiding een verdere confrontatie vermijden. De Britse vloot bleef superieur in de Europese wateren en de blokkade van de goederentoevoer naar Duitsland bleef in stand. De Duitse legerleiding had de overtuiging de Britse superioriteit alleen te kunnen doorbreken door een onbeperkte duikbootoorlog. Ook neutrale schepen werden niet ontzien. De Duitse opperbevelhebbers waren zich bewust dat deze strategie een oorlog met Amerika tot gevolg kon hebben. Optimistische legerrapporten voerspelden echter dat de duikbootpolitiek Groot-Brittannië binnen een paar maanden op de knieën zou krijgen en de Verenigde Staten een jaar nodig hadden voor de mobilisatie, training en verscheping van troepen. Moeyes, *Buiten Schot*, 256 – 257.

³⁵¹ ‘Wereldoorlog. De verjaardag van den zeeslag bij Skagerrak’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 2 juni 1917, 1.

Ook verspreidde het *Rotterdamsch Nieuwsblad* de verklaringen van Duitse ministers over voorspoed van de duikbootpolitiek. Was de Duitse verontruste burger nog vertrouwen bij te brengen om de strijd langer vol te houden? Met de verscherpte duikbootoorlog, die de hele wereld tegen Duitsland in het harnas joeg, werd het volk de spoedige glorieuze beëindiging van de strijd voor ogen gehouden.³⁵²

De Duitse minister van binnenlandse zaken Helfferich had groot vertrouwen in de verscherpte duikbootoorlog. Slechts dertig miljoen ton aan scheepsruimte bereikte Engelse havens, in tegenstelling tot de vijftig miljoen in vredesjaren. De Britse handelsvloot werd bovendien voor de helft voor oorlogsdoelen ingezet, terwijl Engeland wat betreft de invoer voor zeventig tot tachtig procent afhankelijk was van graanimport. De Duitse duikboten zouden probeerden deze ‘levensader’ van het Britse rijk af te snijden en waren gericht op de ‘Engelse uithongering’.³⁵³

De minister van marine Von Capelle gaf aan dat Duitsland meer duikboten produceerde dan verloor. De Duitse vloot, van commandant tot jongste stoker, was overtuigd dat de duikbootoorlog de strijd tot een zegevierend einde zou brengen. Wel verheimelijkten de Engelsen met opzet de verliezen van hun schepen door de onderzeeboten en viel het in de grond boren van neutrale schepen de Duitse marine zwaar.³⁵⁴ De Duitse minister Zimmerman geloofde dat in de herfst vrede was bewerkstelligd, wanneer Duitsland de duikbootoorlog zou volhouden.³⁵⁵

De economische toestand van de Geallieerden verslechterde door het duikbootsucces. Engeland verloor een groot aantal schepen en zou de strijd niet lang kunnen uithouden. Nieuwbouw kon de schade niet goedmaken. Het Britse scheepvaartverkeer werd teruggebracht tot veertig procent van het normale verkeer in vreedstijd. Ook Engeland was van het buitenland afhankelijk voor graan, vlees en suiker. Duitsland moest met ‘taaie kracht het zwaard van den honger’ volhouden.³⁵⁶

De cijfers van de duikbootoorlog verkreeg het *Rotterdamsch Nieuwsblad* via het persbureau *Wolff. Reuters* zweeg over de slachtoffers van Duitse onderzeeërs.³⁵⁷ Net als het nieuwsagentschap ontkenden Engelse ministers volgens *Wolff* de resultaten van de

³⁵² ‘Wereldoorlog. Helfferich stort olie op de golven’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 mei 1917, 1.

³⁵³ ‘Wereldoorlog. Englands uithongering’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 15 maart 1917, 1.

³⁵⁴ ‘Wereldoorlog. De duikbootoorlog’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 31 maart 1917, 1, zie ook ‘Wereldoorlog, de duikbootoorlog’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 juli 1917, 1.

³⁵⁵ ‘Wereldoorlog. De duikbootoorlog zonder pardon’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 maart 1917, 1.

³⁵⁶ ‘Wereldoorlog. Helfferich stort olie op de golven’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1 mei 1917, 1.

³⁵⁷ ‘Wereldoorlog. De verscherpte duikbootoorlog’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 6 maart 1917, 1.

onderzeebootpolitiek. *Lloyds List* (Brits dagblad) sprak boekdelen. Engelse steden (bijvoorbeeld Londen, Manchester en Newcastle) klaagden door het gebrek aan scheepsruimte over een tekort aan steenkolen en handel.³⁵⁸ Hoewel vijandelijke koopvaarders beter bewapend werden, verklaarde het Duitse persbureau dat de duikboten niet minder succes hadden.³⁵⁹

Bovendien was de Duitse regering toegeeflijk voor onzijdige landen. Deze overheid had neutrale schepen gewaarschuwd niet door versperde gebieden heen te varen zonder toestemming uit Berlijn. In 1917 gaf Duitsland 'ruimschoots' gelegenheid aan onzijdige schepen vanuit Engelse havens naar vaderlandse havens terug te keren. De laatste keer was 1 mei geweest. Nederlandse, Spaanse en Deense schepen voeren uit en kwamen behouden aan in het thuisland. De Engelsen hadden het de Zweedse koopvaarders echter onmogelijk gemaakt uit te varen. De schepen waren op eigen risico uitgevaren en getroffen door Duitse onderzeeërs. De Duitse regering betreurde het lot van deze Zweedse vaartuigen. Reeds waren Stockholm en Berlijn aan het onderhandelen over een nieuwe termijn van veilige vaart.³⁶⁰ Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gaf de Duitse rechtvaardiging weer voor de aanvallen op neutrale schepen.

In juni gaf Duitsland voor de derde maal onzijdige schepen de gelegenheid Engelse havens te verlaten en door versperde gebieden te varen. *Wolff* gaf opnieuw aan dat de Engelsen neutrale schepen verhinderden uit te varen. De vaartuigen uit onpartijdige landen konden zo geen gebruik maken van de 'goedgunstige bepaling in het zelf-geschapen oorlogsrecht'. Duitsland richtte zich in de oorlogvoering op zee slechts op de vijandelijke handel. Ondanks ernstige bezwaren van militaire aard zou het Duitse keizerrijk haar vreedzame handelwijze bewijzen door nogmaals tegemoet te komen aan de neutrale landen. In juli zouden schepen voorzien van een bijzonder kenteken ongehinderd vanuit Engelse havens naar neutrale bestemmingen kunnen varen.³⁶¹ *Reuters* beschreef de duikbootoorlog als barbaarse manier van oorlogvoeren. *Wolff* rechtvaardigde de Duitse onderzeeërpolitiek.

De Britse tegenmaatregelen

Lloyd George verklaarde in het Lagerhuis dat de maatregelen tegen 'de duikbootbedreiging' steeds gunstigere resultaten opleverde. In mei bleek uit de vermindering

³⁵⁸ 'Wereldoorlog. De verscherpte duikbootoorlog', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 8 maart 1917, 1.

³⁵⁹ 'Wereldoorlog. De duikbootoorlog', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 10 april 1917, 9.

³⁶⁰ 'Wereldoorlog. Drie Zweedsche schepen getorpedeerd', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 24 mei 1917, 2.

³⁶¹ 'Wereldoorlog. Nieuwe tegemoetkoming van Duitschland aan de onzijdige scheepvaart', *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 2 juni 1917, 1.

van het verlies aan scheepsruimte, dat in deze periode succesvoller was opgetreden tegen ‘het duikbotengevaar’ dan op enig ander moment in de oorlog. De hoop van de Duitsers op de onderzeeër zou leiden tot een teleurstelling. De Britten kregen steun van Amerika. De Verenigde Staten stelden scheepsruimte beschikbaar om koopvaarders te beschermen. Het volk diende zuinig te leven en zich in te spannen om voedsel te verbouwen op al het mogelijke landbouwland. Op deze manier zou Groot-Brittannië van de ondergang gered worden.³⁶²

De Engelsen hadden zelfs een nieuwe methode gevonden in de strijd tegen duikboten. Nadat een Duitse onderzeeër het Noorse schip *Arnfinn Jari* torpedeerde, verschenen twee Britse torpedojagers op het toneel. De schepen maakten jacht op de duikboot, die was ondergedoken. Een uur lang voeren de vaartuigen rond, om de positie van de onderzeeër te bepalen. Vervolgens wierpen de Britten een grote bom in het water op de plek waar de onderzeeër zich mogelijk zou bevinden. Na een minuut ontplofte het projectiel. De bemanningsleden van de Britse schepen dachten de onderzeeboot te hebben vernield. De bommen waren het beste middel van de Engelsen tegen de duikboten, aangezien instrumenten waren uitgevonden om de positie van onderzeeërs vast te stellen.³⁶³

Lord Robert Cecil gaf aan dat de hongerblokkade van Engeland ook zou kunnen bijdragen aan een vrede.³⁶⁴ Een indirecte blokkade was lastig. Groot-Brittannië kon toezicht houden op de toevoer van goederen naar de Scandinavische landen en Nederland, maar wat gebeurde met eigen voortgebracht producten in deze landen? Moest de aanvoer van goederen naar neutrale landen worden stopgezet, mits deze staten beloofden geen geproduceerde landbouwproducten door te voeren naar Duitsland? Cecil achtte deze handelwijze in strijd met de rechten van neutralen. Onpartijdige staten konden zich tegen de Britten keren en alle geproduceerde landbouwproducten doorvoeren naar Duitsland. De blokkade verrichte misschien geen wonderen, maar zorgde wel voor een schaarste aan levensmiddelen, katoen en smeerolie in Duitsland. Hongeropstootjes en onvrede zouden een aanleiding kunnen zijn om de Duitsers tot andere gedachten te brengen. Misschien beëindigde de blokkade de oorlog niet, maar de oorlogsmethode droeg zeker bij aan een overwinning voor de Geallieerden.³⁶⁵

³⁶² ‘Wereldoorlog. Engeland zal het duikbootgevaar overwinnen’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 29 mei 1917, 9.

³⁶³ ‘Wereldoorlog. De Engelschen in hun strijd tegen duikboten’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 5 juni 1917, 1.

³⁶⁴ ‘Wereldoorlog. De duikbootoorlog zonder pardon’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 maart 1917, 1.

³⁶⁵ ‘Wereldoorlog. Het blokkade-debat in het Lagerhuis’, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 29 maart 1917, 1.

3. Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik mijn analyse van de hoofdartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* in de periode tussen maart en juli 1917 beschreven. Ook in dit jaar bleek de krant niet openlijk vooringenomen te zijn. Berichten van de Geallieerden en Centralen over het westelijke front spraken elkaar tegen wat betreft de successen en tegenslagen. De vorderingen van de ene partij werden ongedaan gemaakt door de andere partij doormiddel van tegenaanvallen of tegenspraak. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gaf steeds aan dat de waarheid ergens in het midden moest liggen.

Hoewel van openlijke bevooroordeeldheid geen sprake was, bevatte het dagblad wel drie frames in 1917. Allereerst kwam het moreel-ethisch frame opnieuw aan bod. Het Rotterdamse dagblad expliceerde dat de Duitse oorlogsinspanningen in 1917 barbaars waren. De Duitse terugtocht op het westelijke front ging gepaard met vernietiging. De Duitsers kenden geen achterwaartse beweging zonder bloeiende dorpen en bebouwde akkers in as te leggen. De duikbootoorlog hield aan, waarbij Duitse onderzeeërs opnieuw aanvallen uitvoerden op neutrale schepen. Ook torpedeerden onderzeeboten geallieerde hospitaalschepen. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* verklaarde dat Duitse bronnen de vaartuigen met Rode Kruismarkering verdachten van het vervoeren van munitie en troepen. Aan de hand van het Engelse persbureau *Reuters* kwam aan de bod dat de Duitsers hun onwettige aanvallen slechts wilden legitimeren.

Ten tweede kwam in 1917 het *generic* verantwoordelijkheidsframe aan bod. In 1916 kwam in het Rotterdamse dagblad naar voren dat de Duitse luchtaanvallen onwettig waren. De Geallieerden vielen een jaar later steden in Duitsland aan. Deze bombardementen konden echter niet als negatief beoordeeld worden, omdat de handelwijze van de Ententemogendheden het gevolg was van de Duitse oorlogsinspanningen. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* verklaarde dat de maatregelen van weerwraak het effect waren van de strijdmethoden van het Duitse keizerrijk.

Als laatste bevatte het *Rotterdamsche Nieuwsblad* een conflictframe. Het dagblad gaf de vredesvoorwaarden van de verschillende oorlogvoerende mogendheden weer in termen van tegenstrijdigheid. Frankrijk en Groot-Brittannië wilden de vernietiging van Duitsland. De Duitsers waren schuldig aan de oorlog, hadden grondgebied geroofd en hadden de neutraliteit van België geschonden. De vredesvoorwaarden van de Fransen en Britten kenden een teruggave van het gestolen grondgebied en het herstel van de door de Duitsers aangerichte schade.

Rusland en de Verenigde Staten wilden geen vrede waarbij de Engelsen of Fransen het grondgebied uitbreidden. Een wapenstilstand moest zonder schadevergoeding of annexatie van land teweeg worden gebracht. Amerika wilde eerder het Duitse volk bevrijden van de autocratische overheersing van het Pruisische vorstenhuis. De schuld van de oorlog was te zoeken bij de staatshoofden die een strijd hadden uitgelokt om zichzelf met grondgebied te begunstigen. Autocratische regeringsvormen zouden in de toekomst opnieuw oorlogen tot gevolg hebben, in tegenstelling tot soevereine vrije volken.

Duitsland deed verschillende vredesvoorstellen aan de Geallieerden. De Fransen en de Britten wezen de Duitse suggesties echter af, omdat het Duitse keizerrijk vernietigd moest worden. Duitsland kon niet met een dergelijke vrede instemmen, omdat het land de macht had de oorlog eigenhandig te beëindigen. De duikbootoorlog was een reactie op de Engelse blokkade en een bedreiging voor de geallieerde scheepvaart en voedselvoorziening. De Russische revolutie zorgde voor inwendige problemen in Rusland, waardoor onzeker was of deze staat de oorlog kon voortzetten. Ook moest de schuld van de oorlog niet bij Duitsland gezocht worden. Door een vijandige opstelling van Frankrijk en de mobilisatie van Rusland raakte het Duitse keizerrijk betrokken bij de oorlog. Duitsland was door een vrede slechts toegankelijk voor de geallieerde mogendheden.

Conclusie

In mijn onderzoek heb ik krantenartikelen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* uit de jaren 1914, 1916 en 1917 geanalyseerd. Mijn verwachting was dat het dagblad vanwege de Rotterdamse handelsbelangen met Duitsland, om in te spelen op het gemoed van de krantenlezer, een positief beeld van de Duitsers zou weergeven. De Amsterdammers kenden namelijk door de commercie met Engeland sympathie voor de Britten. *De Telegraaf*, een Amsterdamse krant was openlijk pro-geallieerd. Mijn hoofdvraag luidde: Hoe representeerde het *Rotterdamsch Nieuwsblad* het Duitse volk en de Duitse oorlogsinspanningen tussen de jaren 1914 en 1918?

Om te beginnen heb ik het dagblad onderzocht op openlijke vooringenomenheid. Onzijdige berichtgeving was voor Nederlandse kranten niet vanzelfsprekend. Voor de oorlog namen redacteurs klakkeloos informatie over uit buitenlandse nieuwsbronnen om verslag te doen van de politiek buiten Nederland. De oorlog vroeg om een journalistieke verandering. De Centralen en Geallieerden gebruikten het nieuws om de eigen oorlogsinspanningen te prijzen of de gruweldaden van de tegenstander te benadrukken. Nederlandse kranten moesten kritisch met deze informatievoorziening omgaan, omdat de overheid verlangde dat niet openlijk partij gekozen werd voor één van de oorlogvoerende mogendheden. De neutraliteit moest gewaarborgd blijven.

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* voerde de wensen van de overheid in de praktijk uit. Het dagblad gebruikte officiële verklaringen (regering en legerleiding), kranten en nieuwsagentschappen van de verschillende oorlogvoerende partijen om verslag te doen van het westelijke oorlogsfront. Toch werd geen van de strijdende mogendheden openlijk in een kwaad daglicht gesteld. Het nieuwsblad probeerde kritisch om te gaan met de vooringenomen buitenlandse berichtgeving. De redactie van de krant wees verschillende keren op de gekleurde van informatie uit het buitenland. De mededelingen van de Geallieerden of Centralen waren bijvoorbeeld te betwisten, omdat deze berichten het doel hadden de moed van de tegenstander te doen slinken.

Vernieuwend aan dit onderzoek was dat ik de Nederlandse krant niet alleen op openlijke vooringenomenheid heb bestudeerd. Ik heb de hoofdartikelen van de Rotterdamse krant ook aan de hand van frames geanalyseerd op subtiele bevooroordeeldheid met betrekking tot de Duitse oorlogsinspanningen en het Duitse volk.

Een frame heb ik opgevat als een journalistiek hulpmiddel om het handelen van personen, nieuwskwesties of gebeurtenissen in een eigen specifieke waarheid of nieuwsverhaal uit te leggen. Door eigenschappen van personen, kwesties of gebeurtenissen te selecteren, benadrukken, uitsluiten of in gedetailleerdheid weer de geven kan een nieuwsitem een positieve of negatieve context krijgen.

In mijn onderzoek ben ik uitgegaan van de constructionistische benadering op frames. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* kon geen eigen correspondenten veroorloven als informatievoorziening voor de Eerste Wereldoorlog. De krant maakte gebruik van verschillende buitenlandse dagbladen en nieuwsagentschappen om verslag te doen van het conflict. De redacteurs konden verschillende frames uit buitenlandse nieuwsbronnen overnemen, aanpassen of negeren.

De frames in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* heb ik op basis van een inductieve frameanalyse aan het licht gebracht. Een eerste frame dat de krant in 1914 weergaf was het onkundeframe. Verslaggeving over de Duitse krijgsverrichtingen op het westelijke front tegen de Geallieerden kende een nadruk op de onbekwaamheid van de Duitsers. De Belgen toonden leeuwenmoed, boden moedig weerstand en kenden militaire vaardigheid. Geringe aantalen Belgische soldaten hielden de Duitsers urenlang bezig op het slagveld of beperkten het Duitse succes bij de krijgsverrichtingen.

De andere veldslagen in België en Noord-Frankrijk bracht het *Rotterdamsch Nieuwsblad* in verband met de grote verliezen aan Duitse zijde. Duitsland deed pogingen overwinningen te boeken, maar de oorlogsinspanningen schoten vaak tekort. Wanneer toch succes geboekt werd, kende het Duitse keizerrijk veel slachtoffers. Door nadruk te leggen op het aantal gedode soldaten versterkte het Rotterdamse dagblad het onkundeframe. De krant legde de veldslagen tussen de Centralen en Geallieerden uit door aan te geven dat de Duitsers niet in staat waren succesvol oorlog te voeren of een overwinning te boeken zonder grote verliezen.

Ten tweede presenteerde het *Rotterdamsch Nieuwsblad* in 1916 een superioriteitsframe, in tegenstelling tot het onkundeframe van 1914. De redactie van de krant legde in de nieuwsverhalen over de Duitse luchtaanvallen en duikbootoorlog nadruk op de machteloosheid van de Geallieerden. Duitse zeppelins konden Groot-Brittannië bombarderen zonder dat de Ententemogendheden een antwoord hadden. De Duitse kaper *Möwe* kon ondanks de, in de woorden van de Britten, almachtige Engelse vloot vijftien geallieerde schepen tot zinken brengen. In tegenstelling tot de onkunde op het slagveld in 1914 bleken de Duitsers in 1916 superieur te zijn in de lucht en op zee.

Ten derde heb ik een moreel-ethisch frame ontdekt in de krantenartikelen van 1914. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* verklaarde dat de Duitse oorlogsinspanningen barbaars waren. Voortdurend meldde de krant de manier waarop Duitse soldaten burgers vermoordden, dorpen platbranden, wijnkelders en banken plunderden of steden tot puinhopen bombardeerden. De zeppelinaanval op Antwerpen kostte bijvoorbeeld onschuldige vrouwen en kinderen het leven. Duitsland probeerde zich te legitimeren door aan te geven dat de Belgische bevolking aanvallen uitvoerde op Duitse soldaten. Toch kwam in het Rotterdamse dagblad naar voren dat de Duitsers een wrede methode van oorlogvoeren hadden.

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* kende een continuïteit van het moreel-ethische frame in 1916. De superioriteit toegekend aan de Duitse lucht- en zetroepen ging gepaard met onwettige aanvallen en de dood van onschuldige slachtoffers. Neutrale schepen, vreedzame koopvaarders en passagiersschepen werden zonder waarschuwing ‘in den grond geboord’. De Duitse bombardementen hadden burgerslachtoffers tot gevolg en het Duitse keizerrijk gebruikte oorlogsmiddelen als gassen, vlammenwerpers om mensenlevens te vernietigen.

Ten vierde kwam een verantwoordelijkheidsframe naar voren in het *Rotterdamsche Nieuwsblad*. De Rotterdamse krant gaf in 1916 aan dat de Duitse luchtoorlog niet legitiem was. De Fransen en Britten rechtvaardigden echter in 1917 de tegenaanvallen op Duitse steden. De Ententemogendheden voerden alleen aanvallen op Duitsland en onschuldige slachtoffers uit als reactie op de Duitse oorlogsinspanningen. De oorzaak van de geallieerde vijandelijkheden werd aan Duitsland toegeschreven.

In 1917 hield het *Rotterdamsch Nieuwsblad* het moreel-ethische frame in stand. De krant deed verslag van het westelijke front. Wanneer de Duitsers moesten terugtrekken werden dorpen en bloeiende akkers in as gelegd. Ook bleven Duitse onderzeeërs neutrale schepen aanvallen. Onderzeebootcommandanten gingen in 1917 een stap verder dan in 1914 en 1916 door ook hospitaalschepen naar de bodem van de zee te sturen. Duitse bronnen rechtvaardigden de aanvallen door aan te geven dat de vaartuigen troepen en munitie vervoerde. Engelse bronnen gaven aan dat de Duitsers slechts hun onwettige aanvallen wilden legitimeren.

Hoewel het *Rotterdamsch Nieuwsblad* de Duitsers militaire superioriteit toekende in 1916, kon de slechte economische toestand van het land niet ontkend worden. Ten vijfde kwam een economisch gevolframe aan de orde. De krant legde een nadruk op de financiële impact van oorlog op Duitsland. De oorlog had de Duitse uitputting tot gevolg. De Duitse bevolking had bijvoorbeeld honger en de waarde van de mark daalde. Door de zwakke economische toestand zou het keizerrijk zelfs genoodzaakt zijn een vrede te sluiten. De

Geallieerden waren echter uit op de vernietiging van Duitsland. De enige mogelijkheid om tot een voordeligere vrede te komen waren onafhankelijke vredesvoorstellen.

In 1917 werd de vredeskwestie door het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gepresenteerd aan de hand van een conflictframe. Het dagblad deed verslag van de vredesvoorwaarden van de verschillende strijdende mogendheden. Engeland en Frankrijk achtten de Duitsers schuldig aan de oorlog. Bovendien had het land onrechtvaardig gebieden geannexeerd. Elzas-Lotharingen moest terug in Franse handen komen en Duitsland moest een schadevergoeding betalen voor de aangerichte schade tijdens de oorlog. Rusland en de Verenigde Staten hadden andere vredesvoorwaarden. De Centralen en Geallieerden moesten de oorlog beëindigen zonder annexaties of schadevergoedingen. Ten gevolge van de Franse en Britse vredesbepalingen zou opnieuw een oorlog kunnen uitbreken.

De voorstellen van Duitsland om tot vrede te komen wezen Groot-Brittannië en Frankrijk van de hand. Duitsland stond geen vernietiging van het eigen land toe, omdat het land eigenmachtig in staat was de oorlog te beëindigen. De Geallieerden konden weinig beginnen tegen de duikbootoorlog. Bovendien beperkte de Russische revolutie in 1917 de krijgsinspanningen van Rusland, waardoor Duitsland in het voordeel was. De schuld van de oorlog moest niet bij het Duitse keizerrijk gezocht worden. Eerder hadden Frankrijk en Rusland een vijandige houding aangenomen in 1914. Deze landen hadden Duitsland willen aanvallen, maar waren niet snel genoeg geweest.

In eerste instantie leek het *Rotterdamsch Nieuwsblad* niet vooringenomen te zijn. De Centralen en de Geallieerden werden niet openlijk in een kwaad daglicht gesteld. De krant gaf echter aan de hand van frames wel een subtiel beeld van Duitsland weer. De representatie van het Duitse volk en de Duitse oorlogsinspanningen was alleen tegen mijn verwachting in eerder negatief dan positief. Waar de landelijke kranten *De Maasbode* en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* sympathie kenden voor de Duitsers, was de regionale krant doormiddel van frames eerder pro-geallieerd dan pro-Duits.

Mijn onderzoek heeft uitgewezen dat de *generic* frames van vandaag de dag, ook al in een historische krant voorkwamen. Eerdere studies stellen dat het conflictframe, economisch gevolgframe, verantwoordelijkheidsframe en moreel-ethische frame tegenwoordig geïdentificeerd kunnen worden met betrekking tot verschillende nieuwskwesties en gebeurtenissen. Mijn analyse wijst uit dat kranten uit het verleden ook al dergelijke frames konden bevatten. Toch zou slechts een deductieve analyse naar de omvang van de *generic* frames niet voldoende zijn om historische kranten te onderzoeken. De minder voor de

handliggende frames zullen niet aan het licht worden gebracht. Om een goed beeld te kunnen geven van de subtiele vooringenomenheid van een dagblad uit het verleden is het noodzakelijk om bij een onderzoek naar dergelijke kranten ook een inductieve frameanalyse toe te passen. Minder vanzelfsprekende frames kunnen dan worden opgespoord. De frameanalyse biedt bijvoorbeeld de mogelijkheid om op een nieuwe manier naar Nederlandse kranten in de Eerste Wereldoorlog te kijken. Deze dagbladen zouden, net als het *Rotterdamsch Nieuwsblad*, minder neutraal kunnen zijn dan eerder werd aangenomen op basis van een onderzoek naar openlijke vooringenomenheid.

Bibliografie

Primaire bronnen

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* (1914, 1916, 1917).

Secundaire literatuur

Abbenhuis, M.M., *The Art of Staying Neutral: The Netherlands in the First World War, 1914 – 1918* (Amsterdam 2006).

Berger, A.A., *Media analysis techniques* (Los Angeles 2012).

Blaney, J.R. en A.S. Wolfe, 'Critical Theories of How Media Shape Culture, Values, and Perspectives', in: John R. Baldwin, Stephen D. Perry en Mary Anne Moffitt (ed.), *Communication Theories for Everyday Life* (Boston 2004) 259 – 274.

Buitenhuis, P., *The Great War of Words: British, American and Canadian Propaganda and Fiction, 1914 – 1933* (Vancouver 1987).

Carrier, R., 'History of Mass Communication', in: John R. Baldwin, Stephen D. Perry en Mary Anne Moffitt (ed.), *Communication Theories for Everyday Life* (Boston 2004) 187 – 200.

Coates, B., "'Upon the Neutral Rests the Trusteeship of International Law" - Legal advisers and American unneutrality', in: Johan den Hertog en Samuël Kruizinga (eds.), *Caught in the Middle: Neutrals, neutrality, and the First World War* (Amsterdam 2011) 35 - 51.

De Vreese, C.H., 'Framing the Economy: Effects of Journalistic News Frames', in: Paul D'Angelo en Jim A. Kuypers (ed.), *Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives* (New York 2010) 187 – 214.

De Vreese, C.H., 'New Avenues for Framing Research', *American Behavioral Scientist* 56/3 (2012) 365 – 375.

Entman, R.M. 'Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm', *Journal of Communication* 43/4 (1993) 51 – 57.

Grunwald, E. en V. Rupa, 'Capturing meaning-making in journalism', *Journalistica* 4/2 (2010) 48 – 78.

Hardin, M. en E. Whiteside, 'Framing Through a Feminist Lens: A Tool in Support of an Activist Research Agenda', in: Paul D'Angelo en Jim A. Kuypers (ed.), *Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives* (New York 2010) 312 – 330.

Hemels, J., *Een journalistiek geheim ontsluit* (Apeldoorn 2010).

Lawrence, R.G., 'Researching Political News Framing: Established Ground and New Horizons', in: Paul D'Angelo en Jim A. Kuypers (ed.), *Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives* (New York 2010) 265 – 285.

Liebler, C.M., J. Schwartz en T. Harper, 'Queer Tales of Morality: The Press, Same-Sex Marriage, and Hegemonic Framing', *Journal of Communication* 59 (2009) 653 – 675.

Miller, K., *Communication Theories: Perspectives, Processes, and Contexts* (New York 2005).

Moeyes, P., *Buiten Schot: Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914 – 1918* (Amsterdam 2001).

Mulder, G., 'De redigerende hand. Stijl en ordening in de schrijvende journalistiek', in: Jo Bardoel, Chris Vos, Frank van Vree en Huub Wijfjes (ed.), *Journalistieke cultuur in Nederland* (Amsterdam 2009) 141 – 152.

Nisbet, M.C., 'Knowledge Into Action: Framing the Debates Over Climate Change and Poverty', in: Paul D'Angelo en Jim A. Kuypers (ed.), *Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives* (New York 2010) 43 – 83.

Reese, S.D., 'Finding Frames in a Web of Culture: The Case of the War on Terror', in: Paul D'Angelo en Jim A. Kuypers (ed.), *Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives* (New York 2010) 17 – 42.

Reese, S.D., 'Prologue — Framing Public Life: A Bridging Model for Media Research', in: Stephen D. Reese, Oscar H. Gandy jr. en August E. Grant (ed.), *Framing Public Life: Perspectives on Media and Our Understanding of the Social World* (New Jersey 2001) 7 – 32.

Scheffer, H.J., *In vorm gegoten: het Rotterdamsch Nieuwsblad in de negentiende eeuw* ('s-Gravenhage 1981).

Scheufele, B.T. en D.A. Scheufele, 'Of Spreading Activation, Applicability, and Schemas: Conceptual Distinctions and Their Operational Implications for Measuring Frames and Framing Effects', in: Paul D'Angelo en Jim A. Kuypers (ed.), *Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives* (New York 2010) 110 – 134.

Scheider, M. en J. Hemels, *De Nederlandse krant 1618 – 1978. Van 'nieuwstydninghe' tot dagblad* (Baarn 1979).

Semetko, H.A. en P.M. Valkenburg, 'Framing European Politics: A Content Analysis of Press and Television News', *Journal of Communication* 50/2 (2000) 93 – 109.

Severin, W.J. en J.W. Tankard jr., *Communication Theories: origins, methods, and uses in mass media* (New York 2001).

Skalli, L.H., 'Constructing Arab Female Leadership Lessons from the Moroccan Media', *Gender and Society* 25/4 (2011) 473 – 495.

Tankard jr., J.W., 'The Empirical Approach to the Study of Media Framing', in: Stephen D. Reese, Oscar H. Gandy jr. en August E. Grant (ed.), *Framing Public Life: Perspectives on Media and Our Understanding of the Social World* (New Jersey 2001) 95 – 105.

Van Gorp, B, 'Strategies to Take Subjectivity Out of Framing Analysis', in: Paul D'Angelo en Jim A. Kuypers (ed.), *Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives* (New York 2010) 84 – 109.

Van Tuyll van Serooskerken, H.P., *The Netherlands and World War I: espionage, diplomacy and survival* (Leiden 2001).

Wijfjes, H., 'Haagse kringen, Haagse vormen. Stijlverandering in politieke journalistiek', in: Jo Bardoel, Chris Vos, Frank van Vree en Huub Wijfjes (ed.) *Journalistieke cultuur in Nederland* (Amsterdam 2009) 19 – 34.

Wijfjes, H., *Journalistiek in Nederland, 1850 – 2000: beroep, cultuur en organisatie* (Amsterdam 2004).